

ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

ДРУШТВЕНИ ХОРИЗОНТИ

Vol. II

Број 4

ДЕЦЕМБАР 2022.

ФАКУЛТЕТ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

ISSN 2787-0693

eISSN 2787-1207

УДК 3

Ч Л А Н Ц И

Силвиа Т. Алварез

**ДЕКОЛОНИЈАЛНЕ СТУДИЈЕ:
ПРИЛОЗИ ИЗГРАДЊИ ГЛОБАЛНЕ ИСТОРИЈЕ**

Предраг Капор

НЕМАЧКЕ РАТНЕ РЕПАРАЦИЈЕ У ШИРЕМ КОНТЕКСТУ

Ана Клара Барандела, Еугениа Марија Тереза Мореј,

Ана Марија Мургида, Хуан Карлос Радович

**КОВИД-19 И АУТОХТОНИ НАРОДИ:
АНАЛИЗА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ СОЦИЈАЛНЕ АНТРОПОЛОГИЈЕ**

Дарко Обрадовић

**ОПЕРАЦИЈЕ УТИЦАЈА НА ДРУШВЕНИМ МРЕЖАМА
КАО ХИБРИДНА ПРЕТЊА**

Андреа Бучалина Матић, Биљана Пејовић

ТЕОРИЈСКА КОНЦЕПТУЕЛИЗАЦИЈА ПРЕДУЗЕТНИШТВА

П Р И К А З И

Милица Несторовић

ПРОДОР НА ЈУГОИСТОК

Алекса Јаџић

НОВИ ЖУРНАЛИЗАМ У СТАРОМ РУХУ

Елена Делева

НОВИНАРСТВО:

„УСТА НАРОДА НАМЕЊЕНА УШИМА ВЛАДАРА”

ЧАСОПИС ЗА ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ
**ДРУШТВЕНИ
ХОРИЗОНТИ**

ИЗЛАЗИ ДВА ПУТА ГОДИШЊЕ / Vol. II, / БРОЈ 4 / ДЕЦЕМБАР 2022.

Издавач

Факултет друштвених наука
11070 Београд, Булевар уметности 2а
www.fdn.edu.rs

За издавача

др Мирко Милетић, декан Факултета друштвених наука

Главни и одговорни уредник

др Драгана Трифуновић

Уредништво

др Аручелвен Шрирам (Индија), др Мајк Фридрихсен (Немачка), др Себастиан Степин (Пољска),
др Валентина Маринеску (Румунија), др Џон Кери (САД), др Здравко Сорђан (Словенија),
др Предраг Терзић, др Горан Лалић, др Милица Несторовић, др Марко Ђорђевић,
др Ненад Перић, др Срђан Жикић, др Андрија Блануша, др Слободан Петровић (Србија),
др Гијермо де Аро Родригез (Шпанија)

Научни савет

др Хуан Карлос Радовић (Аргентина), др Гиорги Квиникадзе (Грузија), др Маниш Верма (Индија),
др Гунгвер Хервини Сабо (Мађарска), др Јан Полцин (Пољска), др Франсиско Жозе Бернандино
да Силва Леандро (Португалија), др Слободан Пајовић – председник, др Љубиша Митровић,
др Марко Царић, др Љубиша Деспотовић, др Јован Базић, др Мирко Кулић, др Предраг Капор,
др Мирко Милетић (Србија)

Рецензенти

Сви чланови Уредништва и др Тамаш Тот (Мађарска), др Павел Далке (Пољска),
др Србобран Бранковић, др Зоран Јевтовић, др Драгана Њатовић,
др Весна Милановић, др Биљана Ратковић Његован, др Татјана Миливојевић,
др Љиљана Манић, др Маја Вукадиновић, др Наташа Симеуновић Бајић,
др Борис Лабудовић, др Марија Вујовић, др Ива Шиђанин (Србија)

Секретар уредништва

мсп Ана Јевтовић

Лектори

мсп Невена Милетић Сарић, српски језик
мр Наташа Катанић, енглески језик

Графички дизајн

Душан Олујић

Штампа

„Donat Graf”, Београд

Тираж

300 примерака

ISSN 2787-0693

eISSN 2787-1207

УДК 3

ИНДЕКСИРАНО У: СЦИндекс/Српски цитатни индекс

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

3

ДРУШТВЕНИ хоризонти: часопис за друштвене науке/главни и одговорни уредник Драгана Трифуновић. – Вол. 2, бр. 4 (децембар 2022) – .
– Београд : Факултет друштвених наука, 2022 – .
(Београд: Donat Graf). – 24 cm

Полугодишње. – Друго издање на другом медијуму:
Друштвени хоризонти (Online.) = ISSN 2787-1207
ISSN 2787-0693 = Друштвени хоризонти
(Штампано изд.)
COBISS.SR-ID 38326025

САДРЖАЈ / CONTENTS

ЧЛАНЦИ / ARTICLES

Silvia T. Alvarez

DECOLONIAL STUDIES:

CONTRIBUTIONS TO THE CONSTRUCTION OF A GLOBAL HISTORY

Силвиа Т. Алварез

ДЕКОЛОНИЈАЛНЕ СТУДИЈЕ:

ПРИЛОЗИ ИЗГРАДЊИ ГЛОБАЛНЕ ИСТОРИЈЕ 143-164

Predrag Kapor

НЕМАЧКЕ РАТНЕ РЕПАРАЦИЈЕ У ШИРЕМ КОНТЕКСТУ

Predrag Kapor

GERMAN WAR REPARATIONS IN WIDER CONTEXT 167-199

Ana Clara Barandela, Eugenia María Teresa Morey,

Ana Maria Murgida, Juan Carlos Radovich

COVID-19 AND INDIGENOUS PEOPLES:

AN ANALYSIS FROM SOCIAL ANTHROPOLOGY PERSPECTIVE

Ана Клара Барандела, Еугениа Марија Тереза Мореј,

Ана Марија Мургида, Хуан Карлос Радович

КОВИД-19 И АУТОХТОНИ НАРОДИ:

АНАЛИЗА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ СОЦИЈАЛНЕ АНТРОПОЛОГИЈЕ. 201-215

Дарко Обрадовић

ОПЕРАЦИЈЕ УТИЦАЈА НА ДРУШВЕНИМ МРЕЖАМА

КАО ХИБРИДНА ПРЕТЊА

Darko Obradović

OPERATIONS OF INFLUENCE ON SOCIAL NETWORKS

AS A HYBRID THREAT 217-233

Андреа Бучалина Матић, Биљана Пејовић

ТЕОРИЈСКА КОНЦЕПТУЕЛИЗАЦИЈА ПРЕДУЗЕТНИШТВА

Andrea Bučalina Matić, Biljana Pejović

THEORETICAL CONCEPTUALIZATION OF ENTREPRENEURSHIP. 235-253

П Р И К А З И / R E V I E W S

Милица Несторовић
ПРОДОР НА ЈУГОИСТОК

Milica Nestorović

THE ADVANCE TO THE SOUTHEAST 257-260

Алекса Јаџић
НОВИ ЖУРНАЛИЗАМ У СТАРОМ РУХУ

Aleksa Jadžić

NEW JOURNALISM IN OLD STYLE 261-266

Елена Делева

НОВИНАРСТВО:

„УСТА НАРОДА НАМЕЊЕНА УШИМА ВЛАДАРА”

Elena Deleva

JOURNALISM:

“THE MOUTH OF THE PEOPLE INTENDED FOR THE EARS OF THE RULER”

. 267-270

Белешке о ауторима/Notes about authors 271-277

Упутство за ауторе/Instructions for authors 279-291

Silvia T. ALVAREZ

National University of the South Bahía Blanca
Argentina

KOHTAKT: alvarezt@bblanca.com

UDC: 316.722:327.2(8:1-15)

316.722:325.36(8:1-15)

Type of work:

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

Received: **20. 5. 2022.** ✓

Accepted: **1. 10. 2022.** ✓

DECOLONIAL STUDIES: CONTRIBUTIONS TO THE CONSTRUCTION OF GLOBAL HISTORY*

Abstract: Global history seeks to go beyond the study of history traditionally framed in nation states in order to take into account the phenomena that occur beyond its borders and also go beyond history traditionally written from the perspective of the West and about the West, in a journey that attends to the analysis of diverse spaces and actors as well as relationships and exchanges that globalization has given rise to. However, in its development, this new history is considered as a continuation of occidentalocentrism and political and cultural parameters that sustain it.

From Latin America, decolonial studies can contribute to the debate on global history from its formulation as a corpus of ideas that, on the one hand, seeks to understand the historical structure of a Western power with global projection and, on the other, the ways through which the emancipation of space and actors from their perspective is possible. In this line, the paper addresses decolonial studies in dialogue with global history.

Key words: DECOLONIAL STUDIES, LATIN AMERICA, GLOBAL HISTORY, NATION-STATE, EUROCENTRISM

* The text was translated from Spanish to English by Professor Slobodan S. Pajović PhD.

Global history has its origins in the framework of the post-Cold War, the “triumph” of liberalism, democracy, international law and the market; the weakening of borders as barriers between states; the growth of communication and transportation networks; the increase in immigration and mobility of people, as part of a dual process: on the one hand, globalization and, on the other, multiculturalism. It arises in the Anglo-Saxon academy (Valero Pacheco, 2017: 149) and its main scenarios are the United States, Europe, Africa and Asia (Grecco, Schuster, 2020; Levi, 2018: 24; Hausberger & Pani, 2018:177) while Jürgen Osterhammel, Sven Beckert, Christopher Alan Bayly, Kenneth Pomeranz, Timothy Brook and Sanjay Subrahmanyam, among others, stand out as representatives.

The “new” history includes, among its topics of study, migrations, intellectual networks, exchange of objects or ideas, plagues and epidemics, transnational organizations, cross-border religious phenomena, world trade, civilizations, center-periphery relations, globalization itself or the globalization of a historical process (Grecco, Schuster, 2020: 426; Valero Pacheco, 2017: 152) and is based on a multidisciplinary approach in which converge, among others, geography, economics, anthropology, international relations and urban studies (Valero Pacheco, 2017: 153) to the point of raising questions before the relevance of a historian to address a history of such characteristics (Crossley, 2021). In this line, it seeks to overcome the study of history traditionally framed in nation states² (Hausberger & Pani, 2018: 177) taking into account the phenomena that occur beyond its borders and, also, overcome history traditionally written from the perspective of the West and about the West in a path that attends to the analysis of spaces and actors “without history” as well as the relationships and exchanges to which globalization has given rise (Levi, 2018: 24; Hausberger & Pani, 2018: 187-188).

As a global projection, localized historical processes, with global scopes or international/global character (Grecco, Schuster, 2020: 426), are the ultimate object of study, thus gaining prominence, interactions, exchanges and flows across borders of nation states, regions, continents and cultures (Kocka, 2012: 4) that translate into networks of relationships in a plot of structural/global character (Levi, 2018: 25-26; Carzolio, 2020). The approaches are directed, in some cases, to the study of global histories, focused on a transcontinental or transoceanic space, with the aim of identifying interconnections and patterns of interdependence, i.e., they postulate and delimit a sphere of connectivity, whether the universe, the planet as a whole or one of its parts is in question. In others, relational or related histories are presented, which trace in time, across a broad space, certain interactions, but which, a priori, do not define a world or a universe that functions on a macro-scale (Acuña Ortega, 2015: 23).

As an overcoming of a Westernist perspective (Osterhammel, 2014), history aspires to adopt “a global point of observation that plays with the very diverse ways of seeing,

2 However, while the state scale dominated in the analyses, there is also a trans-state history from Herodotus, Polybius, Sim Quian, Ibn Khaldun, Otto Hintze, Fernand Braudel, Eric Hobsbawm, Pierre Renouvin, Arnold Toynbee, Imanuel Wallerstein, Gunder Frank, Giovanni Arrighi, Aldo Ferrer, Theotonio dos Santos to Yuval Noah Harari.

and puts on the table the question of who writes and for whom” (Valero Pacheco, 2017: 159). In this way, the field of sources becomes more complex, not only because of the expansion of space, actors, themes and interrelations, but also because in this expansion, diverse cultures and testimonies also come into play, written or recorded in their own languages and modes that preserve the memory of the past in different ways and interpret it from different models or worldviews (Levi, 2018: 27-30; Hausberger & Pani, 2018: 183; Valero Pacheco, 2017: 154).

Therefore, space-time, which for global history means an analysis of a trans-state, transnational or global nature, requires the choice/selection of new geographical areas taking into account that Europe is not the center and that it does not always produce the changes in history but can be influenced by external processes or events (Conrad, 2016: 119-120). It also implies the recognition of different conceptions of space (Rau, 2019) and a globalized and contemporary historical regime where the synchrony of the diversity of human experiences is registered (Fazio and Fazio, 2018: 16).

However, partly as a result of its Anglo-Saxon origin, but also as a reflection of a concept of globalization associated with the American hegemonic model, global history is seen by its critics as a “reflection” of Western globalization. In this way, a paradox is presented in the global world because the fight against Eurocentrism contributes to its survival (Adelman, 2017; Stanziani, 2018). In this line, although it is true that studies incorporating different spaces of the globe have increased, those located in former colonies and areas of political and economic intervention of the great powers have dominated (Valero Pacheco, 2017: 151; Adelman, 2017). Finally, in an attempt to achieve global cohesion, English has become a global language, a hegemonic narrative that also turns against the original purposes (Hausberger & Pani, 2018: 190).

Thus, global history continues to construct metanarratives that explain the organization of the world into centers and peripheries (Hausberger & Pani, 2018: 181-182). As Adelman points out,

“we need narratives of global life that consider disintegration as well as integration, the costs and not just the spoils that interdependence brings...if we are to agree on deep histories of global transformations, we need, to remind ourselves of one of the historian’s tasks and to listen to the other half of the globe, the tribalists here and abroad” (2017).

For his part, according to Sebastian Conrad:

“Numerous other approaches-ranging from comparative and transnational history to world and big history, to postcolonial studies and the history of globalization-currently compete for scholarly attention. Just like global history, they endeavour to come to terms with the connectivities of the past” (2016: 5-6).

Moreover, for the same author:

“Each of these different paradigms comes with an emphasis of its own [...]. However, one should not exaggerate the distinctions between them; there are also many commonalities and areas of overlapping” (6).

In this sense, from Latin America, decolonial studies can contribute to the debate on global history from its formulation as a corpus of ideas that, on the one hand, seeks to understand the historical structure of Western power with global projection and, on the other, the ways through which the struggle for the emancipation of the spaces/actors dominated/exploited by it has been fought. In order to achieve this objective, the paper addresses the axes of decolonial studies in dialogue with global history. Therefore, it starts from the characterization of decolonial studies in global history to consider then, in its potential contributions, such history in terms of overcoming the statocentric vision and occidentalocentrism through its object of study, forms of inquiry and spatio-temporal matrices.

Latin America and Decolonial Studies in Global History

Latin America faces a double limitation: on the one hand, from the region, the focus on national histories (Valero Pacheco, 2017: 150; Lima Grecco and Schuster, 2020: 425), even though there is a growing number of works on the transnational dimensions of international history and politics (Chenou and Quiliconi, 2020; Figallo and Henríquez, 2020; Fazio and Fazio, 2018; Riojas, 2018; Deciancio and Miguez, 2020; Deciancio and Tussie, 2020; Deciancio, 2016); on the other hand, from global history, its marginality, either as an object of study, or as recognition of its body of research (Adelman, 2004: 400), despite having been the first extra-European territory in which the universalist claim of Western civilization was deployed (Hausberger & Pani, 2018: 189) and despite the fact that there has been an intelligentsia that has contributed, throughout history, to the political and sociocultural problematization of reality, beyond nation states, from Gilberto Freyre (Brown, 2015: 13) to Latin American structuralism and, already in the context of global history itself, decolonial studies.

While postcolonial studies are mentioned as a contribution to global history or in addressing it (Chakrabarty, 1992: 337ff; Kocka, 2012; Kuru, 2020: 233), decolonial studies, in most cases, have had a marginal place (Brown, 2015; Valero Pacheco, 2017) or have been questioned for constituting victimization of the Latin American past and of the periphery in general. However, in some cases, they have also been valued as a counterweight to global histories that tell the stories of those who won globalization (Brown, 2015: 24-26) and in the last decade they have begun to be incorporated for their conceptual and cartographical contributions to the analysis of a global world (Tucker: 2018).

In the face of globalization and reading of global history questioned by its vices of

Westernism, the Global South is presented as a sphere – not necessarily spatial – of solidarity, historical community and contemporary challenges of postcolonial countries that in their particular realities face similar challenges (Miranda, 2019: 176) in terms of economic development, social justice and demands for an international system aimed at overcoming power politics. From this perspective, it is the place where liberation from the rhetoric of the West must be realized (Mignolo, 2011: 165ff; Levander and Mignolo, 2011: 3-4)³. It is, in this sense, the place of knowledge made invisible by modern science (Araújo Menses, 2017: 72).

In this line, it raises the need for a revision in the ways of knowing the marginalized histories of the traditional theoretical currents of the social sciences to explain the real situation of the Global South (Miranda, 2019: 181-182) in the key of its relationship with the global sphere. In this sense, as David Held and Alec Mc Grew point out, at the beginning of the 21st century,

“The intensity of the debate about the nature, extent and impact of globalization, (...), corresponds to the reinvigoration of the political debate about resisting, combating, managing or adapting to global forces, and how to do so. It is clear that “globalization” far from bringing about the end of politics, as some fear, is once again illuminating the political arena” (2003: 115).

Decolonial studies, inscribed in the reading from the Global South, originated in the 1990s in the framework of the advance of the end of history (Francis Fukuyama, 1992), the hegemony of liberalism and globalization, which states that the world order responds to a new logic in which space-time barriers have been overcome, but also provokes the challenge of reviewing through history, spaces and times in the search for the recognition of “other worlds” that are “hidden” under the domain of the global. As Octavio Ianni states,

“During the 1990s, while globalization processes changed the profile of economic and social actors, the national state and international relations, the concept [civil society] came to occupy an important place in the analysis and strategies of development and democratization, but also in the strategies of redefinition and deepening of already consolidated democracies” (Ianni, 2005: 25).

With the passing of that decade and, clearly in the first quarter of the 21st century, to the binary image state (authoritarianism), civil society (liberal democracy) is incorporated a diversity of demands that result from criticisms to the process of neoliberal globalization, and at the same time reflect different readings of the world and the very plurality

3 Marin y Vera Lugo plantean tres perspectivas desde las cuales puede definirse el Sur Global, la primera como un “agregado geográfico y socioeconómico de ciertos países”, la segunda, como un “territorio metafórico o alegórico”; y la tercera como un “marco condensador de pensamiento propio” (2013: 15). Cfr. Levander and Mignolo (2011: 3-4)

and conflictivity of society (Tonioni, 2018: 17). In this context, an alter-globalization resistance emerges, represented in various movements of an anti-capitalist or anti-systemic character. The Zapatista uprising in the Mexican southwest (1994) inaugurates this trend (Pleyers, 2018: 15) followed by the “Battle of Seattle” (1999) which poses a new binarism:

“that of two opposing visions of globalization: the vision conveyed by the WTO, spokesman of total liberalization, and that of fairer globalization respectful of the environment and the human, defended by the ‘alterglobalists’ ” (Bin and Marin, 2013: 274).

The protests in Cancun (1999 and 2003), Prague (2000), Barcelona (2001 and 2003), Genoa (2001) and Porto Alegre (2001 and 2005) are part of this process.

Decolonial studies are distinguished by an interdisciplinary approach to reality, where anthropology, history, philosophy and sociology converge mainly. Although the eidetic origins can be found in Salazar Bondy, Fanon and the philosophy of liberation, from a theoretical point of view, they are inscribed in the perspective of the World System (Wallerstein (2011 [1974])), Latin American structuralism (Serulnikov, 2020: 157) and poststructuralism, in the latter case, through Michel Foucault and Jacques Derrida. The first formulation comes from Anibal Quijano with his proposal of necessary epistemic decolonization (Dussel and del Valle Orellana, 2018: 171) and together with him, soon after, Walter Mignolo, Ernesto Lander, Santiago, Castro-Gómez, Santiago Ramón Grosfoguel, Enrique Dussel, Nelson Maldonado Torres and Arturo Escobar, among others, joined in.

Decolonial studies are located in a reading of reality from the periphery (Dussel, 2007: 15), those spaces and actors marginalized from history in the function of the power policies that, from the West, established the modes and rules at world level through the “first globalization” (Dussel, 2007: 150) from the conquest and colonization of America to the present, where the configuration of power has a global scope (Dussel, 2007: 20 political liberation). Although its focus is on America, partly because of the place of enunciation and the reality it seeks to know, this is considered a constitutive and inherent part of the structure of world power from its very origins. It is a systemic-structural vision that, at the same time, presents two levels of analysis: on the one hand, the relationship between the West and the periphery and, on the other, that which exists within the periphery itself. These spatio-temporal dimensions, in turn, refer to the exercise of power and the resistance to it (Dussel, 2007: 15-16) through the identification of the economic, social, political and cultural forces that participate in both, as well as the actors that represent them.

The reading from the periphery translates into understanding that history is global (in terms of the matrix of the colonality of power imposed since the sixteenth century (Quijano, 2000a, 2000b) but from a distinction between the spaces that constitute the global order, from where the differences and inequalities between the Global North and the Global South are discovered (Lander and Rodríguez, 2019: 22). For Anibal Quijano, although America, and in particular Latin America, was the first new historical

identity, heterogeneous, of the coloniality of power and its colonized populations the first “indigenous” of the world, since the eighteenth century the rest of the planet has been conquered by Western Europe. Its current emergence, from resistance, represents a movement of society whose development could lead to the global coloniality of power, that is, to another social existence, freed from domination /exploitation/ violence (Quijano, 2014 [2000]:786 and 793).

Therefore, history played a key role in justifying a modern invention, represented by the creation of functional systems for the West. Then, through history, cartography was designed, in which the maps of time were drawn and the milestones of humanity were marked. This history that is hegemonic, requires another counter-hegemonic history as a tool for humanization and emancipation (Ramallo, 2014: 45). In Dussel’s terms:

“The Eurocentric vision of the history of politics must definitely be overcome in a truly global vision of political philosophy” (Dussel, 2007: 84).

Decolonial Studies from Global Axes

Decolonial studies postulate three critiques of the history “narrated” by the West that can be considered starting points for recognizing an analysis that is interwoven with the perspective of global history and contributes to its approach: provincialism, state-centeredness and Eurocentrism. On the one hand, the critique of the provincialism of history imposed by the West refers to the sense of a study that aims to explain the past in terms of its own space, crossed by significant events and milestones that are expressed as a universal history and results in the invisibility of the non-Western. Provincialism, likewise, is inscribed in a state history that hides systemic-structural power plots where economy, politics, society and culture converge, hiding a heterarchical power plot. In turn, the provincialist and stateist reading is interwoven in a Eurocentric perspective, understood as a colonial attitude towards knowledge, which is simultaneously articulated with the process of center-periphery relations and ethnic/racial hierarchies (Castro-Gómez and Grosfoguel, 2007: 20). Thus, the overcoming of Eurocentrism is presented as the axis of the study of history.

From the point of view of the object/problem of study associated with the spatio-temporal dimension, decolonial research starts from a global perspective, since history is also global. Thus, the notions of modernity/coloniality, coloniality of power, Eurocentrism, modern colonial world system and frontier thinking become central. This is because they contribute to elucidate the uniqueness of history, but also its diversity and multispatiality Iconnected in 2a web by a capitalist power and cultural projections, which must be known from the margins and resisted from there.

For decolonial studies, modernity is a historical phenomenon that recognizes its origins in the bourgeoisie towards the end of the European Middle Ages, but that acquires its definitive profile through the conquest of America and the creation of

the world market, with the colonial expansion of the European powers. “For the first time” this world system places together, but in an asymmetrical relationship, a diversity of “cultures” (Castro Gómez, 2017: 267) that had previously lived separated from each other to establish over them the hegemony of a conception of understanding life, knowledge, nature and social relations, which was first Christian and seigniorial (16th-17th centuries), and then rationalist and capitalist (18th-20th centuries) (Dussel, 2015; Castro Gómez, 2017: 268). Therefore, modernity is understood as the hegemonic narrative of Western civilization, universal and imperialist in character. In this line, there would also exist alternative modernities, subaltern or non-modernities. Any of them are, therefore considered as options and not ontological moments of universal history (2015[2013]:184-185).

Coloniality is constitutive part of modernity and, therefore, the same process that has begun with the conquest and colonization of America and has perpetuated to the present. It is a pattern of power that has emerged as a result of modern colonialism, but has survived it through labor, knowledge, authority and intersubjective relations that are articulated among themselves through the global capitalist market, colonial difference and the idea of race (Castro Gómez and Grosfoguel, 2007: 19). Thus, coloniality results in an imbrication of

“multiple and heterogeneous global hierarchies (“heterarchies”) of sexual, political, economic, spiritual, linguistic and racial forms of domination and exploitation where the racial/ethnic hierarchy of the European/non-European dividing line transversally reconfigures all other global power structures” (Grosfoguel, 2006: 26; Gómez Vélez, Saldarriaga Grisales, López Gil. Zapata Botero, 2017: 49-50).

Modernity and coloniality, according to the above, are presented in the framework of a world system – a category taken from Imanuel Wallerstein – understood not only as an economic-social matrix carrying a culture as legitimization of power structures, but also as a relational framework of economic-cultural processes. The conquest of America would have determined the birth of capitalism, but above all, it marked the irruption of the coloniality of power that organizes the “colonial difference” (Mignolo, 2000: 35), an assemblage of processes and social formations that accompany modern colonialism and colonial modernities (Escobar, 2003: 62). From this reading, the approach to the modern colonial world system also allows us to identify, in addition to internal conflicts – conflicts between powers with the same vision of the world – those that occur outside the borders of the modern/colonial system (Escobar, 2003: 61).

Finally, Eurocentrism is understood as the expression of the colonial/modern/capitalist power pattern, globally imposed, accepted and legitimized throughout history from its rational parameters, in terms of a world, objectively known as a universal and homogeneous totality of global projection (Quijano, 2014 [2005]: 638). Its universal character is based on “a confusion between an abstract universality and the concrete world derived from the European position as center” (Escobar, 2003: 60) since it only reflects

the European historical experience (Escobar, 2003: 62) and, therefore, it is a particular philosophy (Dussel, 2010: 132).

However, universality is considered a key factor to understand politics and a requirement of emancipatory politics, because it expresses a community of interests. Hence, it is necessary to combat colonialism and Eurocentrism through concrete universality that is built through particularity (Castro Gómez, 2017: 260 et seq.). In this same line, it is called to provincialize Europe⁴ insofar as it is necessary to inscribe its pretended universality in particularity (Dussel and del Valle Orellana, 2018: 169; Dussel, 2007: 11-13). From this geopolitics of knowledge, an epistemological decolonization is proposed that is directed to an inter-cultural dialogue, through which another rationality has to be reached that makes possible universality capable of being and being legitimized on a global level (Quijano and Wallerstein: 1992: 19-20. Vide Mignolo & Walsh, 2018). Therefore, a revision of the ways of inquiring into reality through a reconsideration of concepts, sources and languages is necessary.

Through the revision of that history, concepts that contribute to understand the heterogeneous relations and heterarchy of power in America in the broader international system are re-signified, but others are also recovered, those capable of interpreting Latin American history itself and its worldviews. Questioning the names or given belongings, such as "Latin America" or "western hemisphere", "multiculturalism" or "human rights", considered of Eurocentric matrix, are opposed to other concepts that refer to an identity that retakes the roots of an "original" past and makes visible the indigenous peoples "Abya Yala", "Sumak Kawsay", "Ayllu", "Tahuantinsuyo", "Pachamama", also associated with interculturality, reconfigure the statocentric conceptions, dominantly liberal and influenced by mercantile logic and constitute epistemologies that, in the revision of history, propose at the inter-American and global level new forms of recognition and relationships that lead to other identities, values and goals.

The sources are, in part, the traditional ones, but, fundamentally those that come from the subjects/spaces/times of resistance. Capitalist modernity/coloniality and "Eurocentric fundamentalist globalization" are based on economic and political knowledge and theories based on the Greek and Latin languages, and elaborated in the six imperial, European and modern languages (Italian, Spanish and Portuguese, for the Renaissance; French, English and German for the Enlightenment) and the very forms of resistance throughout history have been dominated by such parameters: the underdeveloped or all the societies of the world democratized through the market. In this sense, it is argued that

"From this pluri-verse of encounters, in the diversity of the Americas and the Caribbean, of North and sub-Saharan Africa, of the diversity of Asia (East, Central and South), of the diversity of what since the early twentieth century has been known as the Middle East, etc., border forms of thinking and of re-inscribing languages and cosmologies emerge" (Grosfoguel and Mignolo, 2008: 36).

⁴ Dussel cita a Dipesh Chakrabarty, D (2008): *Al margen de Europa. Pensamiento poscolonial y diferencia histórica*; Barcelona: Tusquets Editores.

In this line, languages, traditions, myths, legends, memories, beyond the West, gain importance and must be recognized considering the legitimacy of the act of narrating a story (Mignolo, 2008b: 260).

The use of concepts and sources, mediated by languages, is associated with the working methodology of decolonial studies, which, although it poses differences within them, is distinguished by the imperative of decolonizing the social sciences.

From the assumption that the first step to decolonize is to name, as Grosfoguel argues, modern colonial concepts require decolonial work that involves showing their genealogy in Western modernity and thus transforming the assertions of the supposed universal validity of concepts and turning them into historically situated and, therefore, plural concepts (Mignolo & Vázquez, 2013). However, it is also necessary to consider that every research process is a colonizing act and the researcher is a colonizing subject, hence the latter must be a mediator between “others”, a facilitator of liberating processes; research thus has to be approached as a decolonial doing that unfolds through its constitutive actions/traces associated with communal contemplating (collective feeling-listening-perceiving-observing, in which the decolonial mediator is not the only one who contemplates, but who allows himself to be observed by observing), alterative conversing (both actors dialogue to configure knowledge or live communally) and configurative reflecting (liberating predetermined beliefs) (Ortiz Ocaña and Arias López, 2019: 155 et seq.).

Based on the above, decoloniality is defined as a type of activity (thought, turn, option), of confrontation – resistance and re-existence – to the rhetoric of modernity and the logic of coloniality (Grosfoguel and Mignolo, 2008: 34). The decolonial project is not an alternative globalization (as could be other projects based on abstract universals, such as Christianity, liberalism, Marxism or Al-Qaeda’s Islamism), but proposes globalization - other, pluri-versal (36). A decolonial perspective is based on the history of coloniality (Mignolo, 2020: 10-11).

In this way, it presents a teleological vision of society, of an emancipatory character of the economic-cultural matrix of the West, which requires rewriting history. It is not a matter of identifying and explaining historical processes in order to address their possible globality, according to themes and problems observed by the historian, but of addressing power and resistance as a theme of global history. In this way, decolonial studies “return” to spatiality and temporality through the observation of historical facts/landmarks that allow us to unveil, from the margins, the problem of power and resistance in a global plot.

The space conceived from modernity is questioned for constituting abstraction and deterritorialization of history and, consequently, invisibilization of different cultures (Escobar, 2000: 69). As Arturo Escobar observes:

“The dominance of space over place has operated as a profound epistemological device of Eurocentrism in the construction of social theory. By de-emphasizing

the cultural construction of place in the service of the abstract and apparently universal process of capital and state formation, almost all conventional social theory has rendered invisible subaltern ways of thinking and local and regional modalities of configuring the world" (2000: 69).

Space, then, from this reading, must be localized and, as such, perceived from a place and temporality, in turn, linked to the concept of border thinking.

Colonial difference poses, from the colonality of power, the superiority of Western culture over the colonized (Walsh, Interview with Mignolo, 2003), turning differences into values and establishing a hierarchy of human beings, ontologically and epistemically (Mignolo, 2015 [2010]: 41). For Walter Mignolo,

"Border thinking arises from the imperial/colonial difference of power in the formation of subjectivities. Hence, border thinking is not connatural to a subject who inhabits the house of empire, but it is connatural to the formation of subjects who inhabit the house of the colonial wound" (2015: 270).

The notion of frontier, then, acquires centrality. It represents a place outside the modern world system, the visibilization of colonial difference and overcoming Eurocentrism in order to expose diversity and otherness (Escobar, 2000: 23). Associated to the frontier, another concept becomes relevant that allows conceiving an approach that can contribute to global history, interdependence, an articulation of networks that puts on stage the diversity of cultures (2000: 310, 311; Escobar, 2003: 6). Therefore, place and localization represent the basis on which to situate oneself in history, a hermeneutic action through which the observer situates himself in a sociohistorical place, as a subject of enunciation of a discourse from where he formulates problematic questions (Dusell, 2007: 15).

Localization is inscribed in border thinking that is considered decolonial thinking (Mignolo, 2015 [2013]: 151). It occurs when appropriate conditions are in place and when the awareness of colonality originates. It implies stepping out of the categories of Western thought and experience, detaching from the colonial matrix of power – modifying the rules of the game and power relations – and return to the past space/times/invisibilized actors of history. For that reason, it is a requirement of an independent thought (Mignolo, 2015 [2013]: 177 et seq.). In other words, a border thinking is proposed as a way to critical cosmopolitanism aimed at building a world where many worlds fit (Mignolo, 2000a).

Historical analysis, therefore, in the key of the modern colonial world system from the frontiers. It proposes an approach that focuses its inquiry on interconnections and networks but in a frontier space that implies revisiting the world/global past from the centrality acquired by social actors who, from the margins of the world system, practice a thought that poses the challenge and the need to incorporate new actors, sources and languages. All this implies analyzing history from the standpoint of resistance in

pursuit of an intercultural dialogue aimed at the existence of a global order recognized as diverse and plural, polycentric, capable of achieving cultural emancipation from Eurocentrism. The “colonized by the Empire”, in the 16th century, and the “migrants in the global Empire”, in contemporary times, those conscious of a double belonging, are protagonists of border thinking. In other words,

“border epistemology is the epistemology of the anthropos that does not want to submit to humanitas, although at the same time it cannot avoid it” (2015: 176).

It conceives the modern world-system from the conflicting imaginary one that arises with and from the colonial difference (2000b: 35-39).

A diachronic review of history is then proposed, but also one of a synchronic nature in order to identify the relationships/articulations between places/actors/pluralities. Some facts identified throughout history by decolonial studies serve as an example to observe its global reading of history from the colonial difference that results in border thinking.

Decolonial studies conceive history, since the “discovery of America” – in reality an “invention”⁵ – in terms of global history intentionally constituted by European power. In these terms, Latin America is the original space and the inaugural time of a new historical world and of a new pattern of power, that of the global coloniality of power and the first “indigenized” population subjected to “racialization”, in America, Asia, Africa and Oceania, on which an identity is imposed. If there is, historically, a single global power that imposes institutions, values, beliefs and ways of knowing reality, the subjected population is heterogeneous in its histories and projects, although common, with antecedents in the colony and contemporary history, in the subversion before this pattern of power with an open historical horizon (Quijano, 2014[2011]: 857 et seq.). From this reading, it is presented as global history, as a construction of power and resistance, it is an explanation but also a prescriptive one as an ideology, from where historical analysis is also political theory and philosophy of history. Thus, global history is the result of the construction of “Global North” and the resistance of “Global South” (Quijano, 2014 [2011]: 857).

In the decolonial reading, from temporality, global history to which it gives rise recognizes different milestones that, focused on thematic keys of resistance-emancipation, account for the possibility of approaching a double perspective: on the one hand, from the historical reconstructions of processes understood secularly from the West or with Western parameters and, on the other, from the rebellions against power – some of a global nature, others of a local nature but in the key of a global reading.

In the first perspective, Enrique Dussel reviews the aspects that, from the level of peoples and ideas, should be directed to the revision of history. Thus, for example, he proposes overcoming Hellenocentrism (political phenomena have an origin prior to

⁵ This idea comes from Edmundo O’Gorman (1958): *The Invention of America: An Inquiry into the Historical Structure of the New World and the Meaning of its Becoming*.

and distinct from Greece); Occidentalocentrism (the Renaissance is the fruit of the exile of the Greeks who left Constantinople because of the invasion, while Genoa, Florence, China, the Middle East, Afghanistan and India also participated in a humanist movement); Eurocentrism (achievements reached by other cultures such as the Egyptian, Mesopotamian, Chinese empire, Hindustan, Islam, Mayas, Aztecs, Incas) and in relation to this, the theoretical and mental colonization of the peripheries (mental emancipation), all of which opens a way to think spatiality and temporality in history (Dusell, 2007: 156).

Already at the level of contemporaneity, Edgardo Lander and Santiago Arconada Rodríguez make an approach to the current civilization which they characterize as the scientific-technological dominion over the so-called “nature” and for which human welfare is represented by the accumulation of material objects and endless economic growth (2019: 15). Humanity as a totality is thus inscribed in a civilizational field to which is attributed a multidimensional terminal crisis of the modern-colonial civilizational pattern that is destroying the conditions that make possible the production and reproduction of life on planet Earth (2019: 9). In this approach, although the focus of analysis is the present, the structural unity of the world system and the roles of the different actors in different spaces and times are related: the power policies of states and resistances. In this perspective, the end of the cycle inaugurated with the Communist Manifesto and the revolution through the seizure of power; the failures of the progressive left in Latin America through acquiescence to the civilizational pattern; the heterogeneity of the social struggles that are inscribed in conservative preaching and criticism of the civilizational model; as well as the error of the left in attributing exclusive responsibility to the United States as a power without realizing that China is part of the same pattern.

There are also similar approaches in Walter Mignolo’s approach to the historical course of Westernization (associated with the matrix of the colonality of power), de-Westernization (the inter-state project that does not question the world colonality of power in its foundation and procedures but disputes who controls it) and decoloniality (the detachment from the WPC). Thus, for example, while the attack on the Twin Towers – September 11, 2001 – and the entry of China into the World Trade Organization – December 11 of the same year – are seen as indicators of the collapse of Westernization; the formation of the BRICS (Brazil, Russia, India, China and South Africa) – December 11, 2006 – is that of de-Westernization; the removal of Dilma Rousseff as president of Brazil – on August 31, 2016 – and the rise later of Jair Bolsonaro – on January 1, 2019 – are examples of rewesternization; decoloniality in general is identified through the protests and organizations of the emerging global political society that respond to, reject, and seek to “detach” from the matrix of colonality (2020: 12 et seq).

In the second perspective, the axis of analysis is focused on certain spaces/actors but in interaction with others, given by the participation in a world/modern/colonial system, the location in a frontier bearing a frontier thought and resistance, where conquest, colonial revolutions, decolonization, social demonstrations against liberal and socialist projects and social movements of the twentieth century are recognized as significant milestones.

Walter Mignolo argues that the “colonial revolution”, which occurred in the 16th century and began to restructure at the end of the 18th century, can be analyzed from two perspectives insofar as it has different meanings for colonists and the colonized. For the former, it represents the dismantling of one type of order (Tawantinsuyu, Anahuac and Mayab) and the gradual imposition of another, while for the colonized, Quechua and Aymara, it constitutes a Pachakuti, an overturning and disorder (Mignolo, 2006). This is the starting point of decolonial studies, where not only history as reconstruction of historical processes acquires protagonism but also the memory of the subjects who are part of them (Mignolo, 2015: 86). This perspective synthesizes the centrality of considering political-social-cultural phenomena from a relational matrix: the perspective of the exercise of power and resistance. In other words, it denotes the importance of the diversity of spaces-actors that at the same time live different and opposing experiences and also express the feasibility of observing the globality, in a plural sense, of history.

Nevertheless, the path of resistance dominates the analyses. Thus, for example, the first milestone, recognized as an antecedent of decolonial studies, is represented, in the sixteenth century, by the positions of Waman Puma and Ottobah Cugoana, to whom Mignolo attributes the opening of a space-other, the space of de-colonial thought,

“in the diversity of the experiences to which human beings were forced by the European invasions in these two cases, and foundations -similar to the Greek foundations for Western thought- of de-colonial thought” (Mignolo, 2008: 258).

Result of frontier thinking, the visibility of colonial difference, in the modern world, began to be noticed with the movements of decolonization (or independence) from the late eighteenth century until the second half of the twentieth century (Mignolo, 2000b: 36; Mignolo, 2015: 331-333). Indigenous rebellions and Amerindian intellectual production, from the sixteenth century onwards as well as the Haitian Revolution, at the beginning of the nineteenth century, are constitutive moments of the modern/colonial world imaginary (Mignolo, 2000b: 35).

Already in the twentieth century, a third milestone is the Bandung Conference (1955) -which decolonial studies consider as the political antecedent of the very conformation of this approach- where representatives of African and Asian states proposed decolonization as an alternative to the two dominant manifestations of modernity: liberal capitalism and the communist state economy (Mignolo, 2010: 174). However, the Bandung Conference is considered not only in its prolongation and extension, the Non-Aligned Movement, but in the events that occur at a contemporary global level and that account for the discontent to liberalism, as expression of imperialist-capitalist power, but also to that of the bureaucratic despotism of the “socialist camp”, which will give rise to the emergence of subjectivities of different social actors, manifestations of subjects beyond social classes in America, Europe, Asia and Africa until the 1970s (Mignolo, 2020: 20).

Bandung's legacy was taken up again towards the end of the twentieth century

from the social sectors that questioned neoliberal globalization that develops within the framework of the configuration of decolonial approaches and is presented, from its formulators, as a force that proposes an epistemic disobedience (Mignolo, 2015 [2013]: 188-189). In this framework, the social movements that occurred in Europe, America and Asia stand out, in particular, the Landless Movement in Brazil or the Social Forums, because it is considered that, following the path of Bandung, they have defended human rights in the face of neoliberal globalization and restored sovereignty as the power and control of the peoples, and of the diverse subjects over the goods that are considered their own, in terms of power to be, to know and to do (Quijano, 2002).

Finally, Ramón Grosfoguel and Walter Mignolo argue that.

“In such a way that “decoloniality”, as we think of it in South America, the Caribbean and the United States, is not universal in its particularities. But decoloniality as a concept and project is the connector between thinkers, activists, academics, journalists, etc., in different parts of the world (as well as in the European Union and the United States): the connector between all those who think and do from the sense of the world and of life that arises from the awareness of the colonial wound. The project of decolonization initiated in the sixteenth century and intensified in the twentieth century urgently requires decolonial interventions at the planetary level, not to culminate the unfinished project of modernity but to transcend modernity/coloniality towards, what Enrique Dussel calls, a transmodern world” (2008: 34-35).

In this way, both authors manage to synthesize the challenges of spatialities, temporalities and the meaning of the construction of what, they postulate, must be a new epistemology through which other knowledge can be built and, from our object of study, “other history” can be written where the “interdependence” between “diverse and plural” actors on a global scale is essential in that, on the one hand, there is a pattern of dominant power/knowledge and heterogeneous and equally legitimate cultural resistance.

Final Reflections

The starting point in the revision of history, for decolonial studies, is the recognition of a colonial matrix of power exercised by the West, which started from being worldwide in the sixteenth century to become a global power in the last quarter of the twentieth century. Criticism of the narrative of history is given by the questioning of modern colonial Eurocentric globality that enables and legitimizes a universal space where cultural differences, historically marginalized, are made invisible. The opposition between Global North and Global South highlights, on the one hand, the global dimension and, on the other, the existence of differences and asymmetrical relations.

The approach of decolonial studies is thus global, with a teleological sense, because the purpose is to reveal the other face of modernity, or the strategy hidden under the promises of modernity (Mignolo, 2020, 10-11) and to highlight/promote resistance. Such resistance has its own spatial and temporal references and, therefore, diverse and plural cultural matrices. It thus contributes to global history in the thematic of power and puts modernity in global dialogue with coloniality, its own creation. In this analysis, they seek to overcome the statocentric vision, to problematize the relationship between spaces and state and social actors, as well as to overcome a Western-centric perspective, in both cases with an emancipatory intention.

The time object of study is diachronic, insofar as it traces the trajectory of Western hegemony, and synchronic because it seeks to determine contemporary forms of domination/exploitation/resistance. Space is put in epoché to delve into the meanings of places, in terms of territorialities marked by their socio-cultural particularities, while recognizing a global belonging.

The inquiry into reality and history follows similar paths. It is a matter of inquiring into the emancipatory forms of knowing and communicating. The redensation and re-signification of concepts and categories of analysis are intertwined with the ways of investigating. The intercultural dimension from the sentipensar is presented as ways of knowledge through a dialogue that requires recovering the invisibilized voices through their own perspectives, their stories, memories, histories and legends. This leads to an emphasis on the native languages of the peoples who have lived in coloniality.

Decolonial studies do not represent an example of global history, but of a search for "other" global history. Far from the point of view of global history, it approaches it in terms of the recognition that there is history beyond state borders, overcoming the Eurocentric-Western perspective. It should be part of a debate on global history and contribute to it in terms of questions and alternative paths. It is not a matter of searching for principles or goals to be transferred to global history, but to consider those aspects that can contribute to its problematization.

LITERATURE

1. Acuña Ortega, V. H. (2015): Centroamérica en las globalizaciones (siglos XVI-XXI); *Anuario de Estudios Centroamericanos*, vol. 41; San José de Costa Rica: Universidad de Costa Rica; 13-27.
2. Adelman, J. (2004): Latin American and World Histories: Old and New Approaches to the Pluribus and the Unum; *Hispanic American Historical Review*, vol. 84, no. 3; Durham: Duke University Press, Conference on Latin American History and the American Historical Association; 399-409.
3. Araújo Mendes, J. (2017): Sur global y conocimientos situados: un acercamiento; *Eutopías: revista de interculturalidad, comunicación y estudios europeos*, no. 13; Valencia-Génova: Departamento de Teoría de los Lenguajes y Ciencias de la Comunicación (Universitat de València. Estudi General, UVEG) & The Global Studies Institute de l'Université de Genève; 71-82.
4. Brown, M. D. (2015): The global history of Latin America; *Journal of Global History*, vol. 10, no. 3; Bristol: University of Bristol; 365-386 [en el sitio web consultado, las páginas son 1-30]. doi.org/10.1017/S1740022815000182
5. Carzolio, M. I. (2020): De lo local a lo global en el espacio de las historias conectadas; *Cuadernos de H ideas*, vol. 14, no. 14; La Plata: Universidad Nacional de la Plata. doi.org/10.24215/23139048e036
6. Castro-Gómez, S. (2017): Qué hacer con los universalismos occidentales? Observaciones e torno a al "giro decolonial"; *Analecta Política*, vol. 7, no. 13, julio-diciembre; Medellín: Universidad Pontificia Bolivariana; 249-272. doi.org/10.18566/apolit.v7n13.a02
7. Castro-Gómez, S. y Grosfoguel, R. (Eds.) (2007): Prólogo. En: Castro Gómez, G. y Grosfoguel, R., *El giro decolonial. Reflexiones para una diversidad epistémica más allá del capitalismo global*; Bogotá: Biblioteca del Hombre Editores; 9-24.
8. Chakrabarty, D. (1992): Provincializing Europe: Postcoloniality and the critique of history; *Cultural Studies*, vol. 6, no. 3; Perth: Routledge; 337-357.
9. Chenou, J.-M y Quiliconi, C. (2020). Estudios globales: contribuciones latinoamericanas en un mundo globalizado; *Colombia Internacional*, no. 102, abril-junio; Bogotá: Departamento de Ciencia Política y Centro de Estudios Internacionales. Facultad de Ciencias Sociales, Universidad de los Andes; 3-21. doi.org/10.7440/colombiaint102.2020.01
10. Conrad, S. (2016): *What is global history*; Princeton: Princeton University Press.
11. Crossley, P. (2021): Why Do Expectations Persist that Global History Should Be History?; *Cromohs, Cyber review of modern historiography*, Florencia: Università degli Studi Firenze. doi.org/10.36253/cromohs-12614
12. Deciancio, M. y Miguez, M. C. (2020): Contribuciones de los estudios globales al análisis de la política exterior: una aproximación metodológica; *Colombia Internacional*, no. 102; Bogotá: Universidad de los Andes; 87-112. doi.org/10.7440/colombiaint102.2020.05
13. Deciancio, M. and Tussie, D. (2020): Globalizing Global Governance: Peripheral Thoughts from *Latin Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences*, no. 13; Shanghai: Fundan Universtiy; 29-44. doi.org/10.1007/s40647-019-00263-5
14. Deciancio, M. (2016): International Relations from the South: A Regional Research Agenda for Global IR; *International Studies Review*, Oxford: Oxford Academic; 1-14.

15. Dussel, E. (2007): *Política de la liberación. I Historia mundial crítica*; Buenos Aires: Trotta.
16. Dussel, E. (2010): El siglo XXI: nueva edad en la historia de la filosofía en tanto diálogo mundial entre tradiciones filosóficas; *Signos Filosóficos*, vol. XII, no. 23, enero-junio; Distrito Federal, México: Universidad Autónoma Metropolitana Unidad Iztapalapa; 119-140.
17. Dussel, E. (2015): *Filosofías del Sur. Descolonización y Transmodernidad*; México: Edicionesakal.
18. Dussel, E. y Del Valle Orellana, N. (2018): Crítica desde América Latina: filosofía, política y modernidad; *Pléyade. Revista de humanidades y ciencias sociales*, no. 21, enero-junio; Santiago de Chile: International Institute for Philosophy and Social Studies; 163-181.
19. Escobar, A. (2000): El lugar de la naturaleza y la naturaleza del lugar: ¿globalización o postdesarrollo? En: Lander, E. (Ed.), *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas latinoamericanas*, Buenos Aires: CLACSO, 68-87.
20. Escobar, A. (2003): Mundos y conocimientos de otro modo. El programa de investigación de modernidad/colonialidad latinoamericano; *Tábula Rasa*, no. 1, enero-diciembre; Bogotá: Universidad Colegio Mayor de Cundinamarca; 51-86.
21. Fazio, H. y Fazio, D. (2018): El tiempo y el presente en la historia global y su época; *Revista de Estudios Sociales*, 65; Santa Fé: Universidad Nacional del Litoral; 12-21. doi.org/10.7440/res65.2018.02
22. Figallo, B y Henríquez, M. J (2020): De lo internacional a lo transnacional. Renovación y complejidad en la Historia de las Relaciones Internacionales; *Estudos Ibero-Americanos*, vol. 46, no. 1, janeiro-abril; Porto Alegre: Pontificia Universidade Catolica do Rio Grande do Sul; 1-17. doi.org/10.15448/1980-864X.2020.1.32618
23. Gómez Vélez, M. I.; Saldarriaga Grisales, D. C; López Gil, M. C; Zapata Botero, L. M. (2017): Estudios decoloniales y poscoloniales. Posturas acerca de la Modernidad/ Colonialidad y el Eurocentrismo; *Revista Ratio Juris*, vol. 12, no. 24, enero-junio; Medellín: Universidad Autónoma Latinoamericana; 27-60.
24. Grecco, G. de Lima and Schuster, S. (2020): Decolonizing global history Decolonizing Global History? A Latin American Perspective; *Journal of World History*, vol. 31, no. 2, June; Ogden: Weber State University; 425-446. doi.org/10.1353/jwh.2020.0024
25. Grosfoguel, R. (2006): La descolonización de la economía política y los estudios postcoloniales: transmodernidad, pensamiento fronterizo y colonialidad global; *Tábula Rasa*, no. 4; Bogotá: Universidad Colegio Mayor de Cundinamarca; 17-48.
26. Grosfoguel, R. y Mignolo, W. (2008): Intervenciones Descoloniales: una breve Introducción; *Tábula Rasa*, no. 9, julio-diciembre; Bogotá: Universidad Colegio Mayor de Cundinamarca; 29-37.
27. Hausberger, B. & Pani, E. (2018): Historia Global. Presentación; *Historia Mexicana*, Dossier Historia global, México: El Colegio de México; vol. 68, no. 1, julio-septiembre; 177-196.
28. Held, D. y Mc Grew, D. (2003): *Globalización/antiglobalización. Sobre la reconstrucción del orden mundial*; Barcelona: Paidós.
29. Ianni, V. (2005): *El redescubrimiento de la sociedad civil. La sociedad civil en la cooperación internacional al desarrollo*; Madrid: IEPALA.
30. Jaramillo Marín, J. y Vera Lugo, J. P. (2013): Etnografías desde y sobre el sur global. Reflexiones introductorias; *Universitas Humanística*, no. 75, marzo-junio; Bogotá: Pontificia Universidad Javeriana; 1-22.
31. Kocka, J. (2012): Global History: Opportunities, Dangers, Recent Trends; *Culture & History digital journey*, vol. 1, no. 1, June; Madrid: CSIC; 1-6. doi.org/10.3989/chdj.2012.002
32. Kuru, D. (2020): Dialogue of the "Globals": Connecting Global IR to Global Intellectual

- History; *All Azimuth*, vol. 9, no 2; Ankara: Center for Foreign Policy and Peace Research, İhsan Doğramacı Peace Foundation; 229-248.
33. Lander, E. y Arconada Rodríguez, S. (2019): *Crisis civilizatoria. Experiencias de los gobiernos progresistas y debates en la izquierda latinoamericana*; Berlín: Calas.
 34. Levander, C. and Mignolo, W.D. (2011): Introduction; Levander, C. and Mignolo, W.D (Guest Eds.) *Global South and World Dis/Order*; *Indiana University Press Journal*, spring, vol 5, no. 1, Mississippi: Indiana University Press; 1-12.
 35. Levi, G. (2018): Microhistoria e Historia Global; *Historia Crítica*, no. 69; Bogotá: Universidad de los Andes; 21-35. doi.org/10.7440/histcrit69.2018.02
 36. Mignolo, W. (2000a): *Local Histories/Global Designs*; Princeton: University Press.
 37. Mignolo, W. (2000b): La colonialidad a lo largo y a lo ancho: el hemisferio occidental en el horizonte colonial de la modernidad. En: Lander, E. (Ed.), *La colonialidad del saber: eurocentrismo y ciencias sociales. Perspectivas latinoamericanas*; Buenos Aires: CLACSO; 55-86.
 38. Mignolo, W. (2006): *El Pachakuti conceptual de nuestro tiempo*; México: Universidad Autónoma de México.
 39. Mignolo, W. (2008a): La opción decolonial; *Letral*, Miscelánea Estudios Trasatlánticos, no. 1; Granada: Universidad de Granada; 4-22. doi.org/10.30827/rl.v0i1.3555
 40. Mignolo, W. D. (2011): The Global South and world dis/ordeer; *Journal of Anthropological Research*, vol. 67, no. 2, summer; Chicago: The University of Chicago Press; 165-188.
 41. Mignolo, W. (2015): La opción decolonial: desprendimiento y apertura. Un manifiesto y un caso. En: *Habitar la frontera Sentir y pensar la descolonialidad (Antología, 1999-2014)*; Barcelona: CIDOB-UACJ; 251-296.
 42. Mignolo, W. (2015[2010]): La colonialidad: la cara oculta de la modernidad. En: *Habitar la frontera Sentir y pensar la descolonialidad (Antología, 1999-2014)*; Barcelona: CIDOB-UACJ; 25-48.
 43. Mignolo, W. (2015 [2013]): Geopolítica de la sensibilidad y del conocimiento: sobre descolonialidad, pensamiento fronterizo y desobediencia epistémica. En: *Habitar la frontera Sentir y pensar la descolonialidad (Antología, 1999-2014)*; Barcelona: CIDOB-UACJ; 173-190.
 44. Mignolo, W. (2020): Coloniality and globalization: a decolonial take; *Globalizations*, vol. 18; Helsinki: University of Helsinki; 1-18. doi.org/10.1080/14747731.2020.1842094
 45. Mignolo, W. and Walsh, C. (2018): *On Decoloniality. Concepts. Analytics. Praxis*; Durham: Duke University.
 46. Miranda Delgado, R. G (2019): Sur Global y América Latina en el Orden Global contemporáneo; *Humania del Sur: Revista de Estudios Latinoamericanos, Africanos y Asiáticos*, vol. 14, no. 27; Bogotá: Universidad de los Andes; 175-198.
 47. Ortiz Ocaña, A. y Arias López, M. I. (2019): Hacer decolonial metodología: Desobedecer la metodología de investigación; *Hallazgos*, vol. 16, no. 31, Colombia: Universidad de Santo Tomás. doi.org/10.15332/s1794-3841.2019.0031.06
 48. Osterhammel, J. (2014): *The Transformation of the World: A Global History of the Nineteenth Century*; Princeton: Princeton University Press.
 49. Pleyers, G. (2018): *Movimientos sociales en el siglo XXI*; Buenos Aires: Clacso.
 50. Quijano, A. (2000a): Colonialidad del poder, globalización y democracia, Lima, diciembre.
 51. Quijano, A. (2000b): El fantasma del desarrollo en América Latina; *Revista Venezolana de Economía y Ciencias Sociales*, vol. 6, no. 2, mayo-agosto; Caracas: Instituto de Investigaciones Económicas y Sociales Dr. Rodolfo Quintero (Universidad Central de Venezuela), Universidad Central de Venezuela. Facultad de Ciencias Económicas y Sociales; 73-90.

52. Quijano, A. (2014 [2000]): Colonialidad del poder, eurocentrismo y América Latina. En: Quijano, A., *Cuestiones y horizontes: de la dependencia histórico-estructural a la colonialidad/descolonialidad del poder*; Buenos Aires: CLACSO; 777-832.
53. Quijano, A. (2014 [2011]): “Bien Vivir” Entre el “desarrollo” y la Des/Colonialidad del Poder. En: Quijano, A., *Cuestiones y horizontes: de la dependencia histórico-estructural a la colonialidad/descolonialidad del poder*; Buenos Aires: CLACSO; 847- 859.
54. Quijano, A. (2014 [2005]): El ‘movimiento indígena’ y las cuestiones pendientes en América Latina. En: Quijano, A., *Cuestiones y horizontes: de la dependencia histórico-estructural a la colonialidad/descolonialidad del poder*; Buenos Aires: CLACSO; 635-666.
55. Quijano, A. y Wallerstein, I. (1992): Americanidad como concepto o América en el moderno sistema mundial; *Revista internacional de Ciencias Sociales*, América 1492-1992, no. 134, Catalunya: UNESCO – Comisión Española de Cooperación con la UNESCO – Centre UNESCO de Catalunya; 583-592.
56. Ramallo, F. (2014): Enseñanzas de la historia y lecturas descoloniales: entrecruzamientos hacia los saberes de otros mundos posibles; *Revista Entramados-Educación y Sociedad*. Mar del Plata: Universidad Nacional de Mar del Plata, Facultad de Humanidades, Centro de Investigación multidisciplinaria en educación; 43-59.
57. Rau, S. (2019): *History, Space and Place*; London: Routledge.
58. Riojas, C. (2018): América Latina entre narrativas influyentes y tiempos de historia global, *América Latina en la Historia Económica*, vol. 25 no. 3, septiembre –diciembre; México: Instituto Mora, Conacyt; 7-39. doi.org/10.18232/alhe.901
59. Serulnikov, S. (2020): El secreto del mundo: sobre historias globales y locales en América Latina; *História da Historiografia*, vol. 13, no. 32, janeiro.-abril; Ouro Preto: Sociedade Brasileira de Teoria e História da Historiografia (SBTHH)-Programas de Pós-Graduação em História da Universidade Federal de Ouro Preto (UFOP)- Universidade Federal do Estado do Rio de Janeiro (UNIRIO)- Universidade Federal do Rio Grande do Sul (UFRGS); 147-184. doi.org/10.15848/hh.v13i32.1492
60. Stanziani, A. (2018): Eurocentrism and the Politics of Global History; London: Palgrave Pivot.
61. Tonioni, R. (2018): Entrevista, Sociedad civil en América Latina: Una conversación con el Dr. Alberto J. Olvera; *Cuhso, Cultura, hombre, sociedad*, vol. 28, núm. 1, julio; Temuco: Universidad Católica de Temuco; 234-242.
61. Tucker, K. (2018): Unraveling coloniality in international relations: Knowledge, relationality, and strategies for engagement; *International Political Sociology*, vol. 12, no. 3; Oxford: Oxford University Press; 215-232. doi.org/10.1093/ips/oly005
62. Wallerstein, E. (2011) [1974]): *El moderno sistema mundial*; México: Siglo XXI.

WEBOGRAPHY:

1. Adelman, J. (2017): Qué es la Historia Global hoy en día?; *Historia Global Online*. <http://historiaglobalonline.com/2017/03/10/que-es-la-historia-global-hoy-en-dia-por-jeremy-adelman/>
2. <https://www.muse.jhu.edu/article/171496>
3. <https://www.muse.jhu.edu/article/171496>
4. Mignolo, W. (2008b): La opción de-colonial: desprendimiento y apertura. Un manifiesto y un caso; *Tábula Rasa*, no. 8, enero-junio; Bogotá: Universidad Colegio Mayor de Cundinamarca; 243-281. <https://revistas.unicolmayor.edu.co/index.php/tabularasa/article/view/1521>

Silvia T. ALVAREZ

National University of the South Bahía Blanca
Argentina

| 163

5. Mignolo, W. and Vázquez, R. (2013): Decolonial AestheSis: Colonial Wounds/Decolonial Healings; *SocialText*, july. Recuperado de https://socialtextjournal.org/periscope_article/decolonial-aesthesis-colonial-woundsdecolonial-healings/
6. Quijano, A. (2002): El nuevo imaginario anticapitalista; *Utopías, nuestra bandera: revista de debate político*, nos. 192-193; 155-166. <https://red.pucp.edu.pe/ridei/files/2011/08/090706.pdf>
7. Valero Pacheco, P. P. (2017): Hacia una nueva historia global no eurocéntrica: un balance crítico; *Trashumantes, Revista Americana De Historia Social*, no. 9; Medellín-México: Facultad de Ciencias Sociales y Humanas de la Universidad de Antioquia-División de Ciencias Sociales y Humanidades de la Universidad Autónoma Metropolitana (UAM), unidad Cuajimalpa; 144–165. <https://doi.org/10.17533/udea.trahs.n9a07>
8. Walter Mignolo; *Polis, Revista Latioamericana*, vol. 4. <https://journals.openedition.org/polis/7138>
9. Walsh, C. (2003): Las geopolíticas del conocimiento y la colonialidad del poder. Entrevista a Walter Mignolo; *Polis, Revista Latioamericana*, vol. 4. <https://journals.openedition.org/polis/7138>

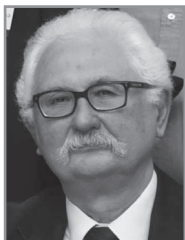

ДЕКОЛОНИЈАЛНЕ СТУДИЈЕ: ПРИЛОЗИ ИЗГРАДЊИ ГЛОБАЛНЕ ИСТОРИЈЕ

Апстракт: Глобална историја настоји да оде даље од проучавања историје традиционално уоквирене у националним државама како би узела у обзир феномене који се дешавају изван њених граница, а такође и да превазиђе историју традиционално писану из перспективе запада и о западу, у путовање које се бави анализом различитих простора и актера, као и односа и размене које је изазвала глобализација. Међутим, у свом развоју ова нова историја се сматра наставком евроцентричности (западноцентризма) и политичких и културних параметара који је одржавају.

Из Латинске Америке, деколонијалне студије могу да допринесу дебати о глобалној историји од њене формулације као корпуса идеја који, с једне стране, настоји да разуме историјску структуру западне силе са глобалном пројекцијом и, с друге, начине кроз које је могућа еманципација простора и актера из њихове перспективе. У том смислу, рад се бави деколонијалним студијама у дијалогу са глобалном историјом.

Кључне речи: ДЕКОЛОНИЈАЛНЕ СТУДИЈЕ, ЛАТИНСКА АМЕРИКА, ГЛОБАЛНА ИСТОРИЈА, НАЦИОНАЛНА ДРЖАВА, ЕВРОЦЕНТРИЗАМ.

Предраг КАПОР

Факултет друштвених наука
Београд, Србија

КОНТАКТ: predrag.kapor@fdn.edu.rs

УДК:
341.384(497.1)"1939/1945"
341.384(497.1)"1914/1918"

Врста рада:
ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: 2. 11. 2022. ✓
Прихваћен: 20. 11. 2022. ✓

НЕМАЧКЕ РАТНЕ РЕПАРАЦИЈЕ У ШИРЕМ КОНТЕКСТУ

Апстракт: У последње време актуелизовало се питање ратних репарација од Немачке које су поставиле прво Грчка (2011), затим и Пољска (2022), али и одштете Немачке жртвама жртвама њене геноцидне колонијалне владавине у Африци (Намибија). Истовремено се помињу и могући захтеви за накнаду ратне штете од Србије/СР Југославије због догађаја на југословенским просторима деведесетих година прошлог века, али и нашег захтева за накнаду наше штете од агресије НАТО-а 1999. Са тог аспекта добро је упознати се са праксом уређења области ратних репарација, која је најбогатија када су у питању ратне репарације од Немачке после два светска рата.

Немачка после оба рата је своје обавезе по репарацијама измирила само у мањој мери, користећи благонаклони става главних западних сила победница (САД, Велика Британија и Француска) које су желеле што пре да је опораве и стабилизују како би им била савезник против „бољшевичке опасности” и СС-СР-а, које су јој чак пружиле значајну финансијску подршку. Због тога су и жртвовани интереси малих земаља, међу којима је била Србија (Југославија). По уједињењу 1990. Немачка је успела да искористи повољну политичку климу и да избегне закључење мировног уговора који би дефинитивно регулисао питање репарација након Другог светског рата. При томе су послератни билатерални југословенско – немачки преговори, из недовољно јасних разлога, врло лоше вођени са југословенске стране, тако да је Немачка ово питање „затворила”, бар формално, одобравањем кредита (помоћи у капиталу) југословенској држави, али не и давањем обештећења физичким и правним лицима, осим у симболичном износу у одређеним случајевима.

Проблематика немачких ратних репарација је код нас обрађивана углавном прилично једнострано, не сагледавајући шири контекст, па се овим радом указује на неке додатне аспекте, који би требали да допринесу стварању свеобухватније представе.

Кључне речи: РЕПАРАЦИЈЕ, НЕМАЧКА, ПРВИ СВЕТСКИ РАТ, ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ, СРБИЈА, ЈУГОСЛАВИЈА.

Увод

Немачка (Други и Трећи рајх) је у XX веку изгубила два светска рата. Претрпела је велике људске, материјалне и територијалне губитке, али је и многим земљама, поготово у Европи, нанела још веће људске губитке и материјалну штету, за коју је била обавезана да исплати репарације и то после Првог светског рата на бази мировног уговора из 1919. а после Другог светског рата по основу одлука савезничких сила о њихових комисија.

И поред свега тога Савезна Република Немачка (СРН) је сада политички и економски водећа земља у Европи и четврта привреда света. Како се ово често спомињано «немачко привредно чудо» реализовало? Део одговора лежи у томе што Немачка само делимично измирила своје репарационе уговорне обавезе након Првог светског рата, а још мања оне након Другог светског рата, те да је, са друге стране, добила издашно умањење својих обавеза (Јанговим планом из 1924. и Дозовим планом из 1929. као и Лондонским уговором о спољним дуговима Немачке из 1953.) и издашну страну финансијску помоћ после оба рата са Запада. Све јој је то уз мобилизацију унутрашњих производних и друштвених фактора, омогућило успешан опоравак и напредак. Са друге стране, мале европске земље, поготову оне на истоку и југоистоку Европе, биле су углавном принуђене да се ослоне на сопствене снаге у привредном опоравку.

Поставља се питање да ли би овај напредак био могућ, и у којој мери, да је Немачка морала да испуни све своје обавезе по ратним репарацијама. Одговор није једноставан, али би измиривање обавеза извесно умањило акумулативну способност Немачке, утицало на домаће инвестиције, јачање индустрије и извоза, стабилизововање девизног курс и инфлације, тако да би опоравак вероватно био знатно спорији и мањи, а тиме и улога и значај Немачке у данашњој Европи.

Могло би се рећи да велике силе, чак и када су у рату поражене од других великих сила уживају углавном преференцијални третман у накнади ратне штете, пошто ове велике силе (победнице и поражене) нађу разне начине да се то превазиђе, водећи рачуна о ономе што сматрају да је заједнички интерес, а врло често на штету малих држава које нису у могућности да адекватно заштите своје интересе.

Са друге стране, генерално се може уочити и појава да бивше колонијалне силе које су вековима експлоатисали своје колоније, нису након стицања

њихове независности биле претерано вољне да им врате отета добра или део неправедно узетог богатства, па чак и да их бар делимично компензирају за почињене људске жртве. Помоћ за развој је по стицању независности ових земаља често дељена селективно са циљем да се ојачају позиције некадашњих метропола у бившим колонијама.

Случај Немачке је посебно интересантан пошто је после Француско-Пруског рата (1870 – 71) Француска морала да плати Немачкој која се под вођством Пруске ујединила 1871. у целости одштету од 5 милијарди златних франака, која је била двоструко већа од стварних трошкова рата Пруске, и значајно је допринела немачком привредном развоју (Gomes, 2010: 6)

Појам репарација

У правој терминологији под појмом ратних репарација се најчешће подразумева материјално обештећење које побеђена држава плаћа држави победници за евидентно причињену материјалну штету, а на основу претходно потписаних споразума и мировних уговора (Kršev, 2011: 9-17). Разлози за наплату ратних репарација се налазе у жељи да се материјално казни губитник и да се стварно наплати ратна штета, али и да се оствари бољи економски и друштвено – политичким положај победника, као и да се пребаце сопствени трошкови рата на побеђеног и на тај начин умањи његов привредни потенцијал. Правне норме које регулишу ову проблематику садржане су у Хашкој конвенцији о законима и обичајима рата на копну, потписаној 18.10.1907. која је ступила на снагу 26.1.1910.

У овом документу истакнуто је начело одговорности државе (а не појединца) за сва дела која су у супротности са међународним ратним правом (злочини против човечности, геноцид и др.). Принцип колективне одговорност је био недељив и није разликовао зарађене стране према активној (агресорској), односно пасивној (одбрамбеној) улози. Ово начело је важило до Потсдамске конференције 1945. када је колективну одговорност заменио принцип појединачне (личне) одговорности.

Репарације се према међународним ратним обичајима плаћају после завршетка рата и уређују се, по правилу, мировним уговором (Јовановић, 2003: 57). После Другог светског рата није закључен међународни мировни уговор, јер се савезници нису слагали око више питања преосталих из рата. Међутим, нигде није стриктно наведено да се репарације морају плаћати само на основу мировног уговора. Њихова обавезност произилази из супстанце одговорности држава за њене деликте, а мировни уговор је, најчешће, само форма у којој се уређује конкретно питање репарација.

Једна држава одговара за штету коју су претрпеле друге државе, њихова правна лица и држављани, кад њени органи не испуне неку међународну

обавезу, односно када учине неку повреду међународног права или међународни деликт.

„Деликт, дакле, представља правни основ репарација” (Аврамов, 1978: 419).

Пре Првог светског рата, сам рат није био забрањен. Свака држава могла је да ступи у рат против друге државе, уз поштовање одређених ратних правила (постојање повода рата, ултиматум, објава рата и поштовање међународног ратног права). После Првог светског рата, сам рат је био забрањен Бриан-Келоговим (Briand-Kellog) пактом из 1928. који је склопљен између 14 држава (Немачка, В. Британија, САД, Француска, и др.), али су му могле приступити и друге државе, тако да му је 1929. године приступила и Краљевина Југославија, мада круг држава није био велики.

У принципу, ратна штета се може надокнадити у облику реституције, односно повраћаја одузете имовине, или плаћањем у новцу, другој имовини или имовинским правима износа штете до којег је дошло због уништења или оштећења имовине друге државе, или изгубљене користи. Нематеријална штета се може накнадити плаћањем одређеног новчаног износа на име статисфакције. После Првог светског рата појам ратне штете замењена је појмом репарације. Према класичној школи међународног права, репарација је новчана обавеза коју победник има право да захтева од побеђеног за претрпљену штету (Аврамов, 1978: 418). Репарација обухвата накнаду штете коју је претрпела држава и њена физичка и правна лица.

Ратне репарације, у принципу, не би требало мешати са ратним контрибуцијама (кодификованим Хашким конвенцијама из 1899. и 1907.) које се наплаћују за време трајања ратних операција ради обезбеђивања потреба победничке војске (углавном у материјалним добрима, а ређе у новцу), док се репарације плаћају после завршетка рата на основу уговора о миру (Дугалић, 2004: 113-138).

Како је утврдио нирнбершки Међународни војни суд у својој пресуди нацистичким ратним злочинцима, нацистичка Немачка је отпочињањем агресивног рата, којим је изазвала Други светски рат, извршила повреду важећег међународног права (Аврамов, 1978: 418). Она је тиме погазила своју обавезу из Бриан – Келоговог пакта којим се свечано одрекла рата као средства међународне политике. Према томе, Немачка је самим актом агресије којим је изазвала Други светски рат према свим земљама које су биле у рату са њом извршила међународни деликт, из којег за њу настаје обавеза, на основу међународног права, да накнади све губитке и штете које су савезничке земље претрпеле у том рату.

Основни принципи савезничке репарационе политике према Немачкој, као и начин плаћања договорени су између три савезничке силе на Кримској конференцији, а разрађени Потсдамским споразумом о репарацијама (из 1945.). Ти принципи се углавном могу свести на следеће: (1) Немачка ће морати у највећој могућој мери да надокнади губитке и патње које је проузроковала ује-

дињеним народима; (2) потраживања СССР-а и Пољске из основа репарација наплатиће се одузимањем дела немачког националног богатства у окупираној зони Немачке под управом СССР-а, као и запленом немачких актива у Бугарској, Мађарској, Румунији, источној Аустрији и Финској; (3) потраживања свих осталих земаља (међу којима је и Југославија), по основу репарација треба да се намире одузимањем дела немачког националног богатства у западним окупационим зонама и из немачких актива и власништва у другим земљама; (4) да се у року од 6 месеци одреди обим опреме у западним окупационим зонама који ће бити одузет за репарације, а одузимање немачке капиталне опреме изврши у даљем року од 2 године (Јаковљевић, 2016: 257-271).

Договорени принципи су усмерени на то да се одузимањем капиталне опреме наплате репарације, а у првом реду да се уништи немачка ратна индустрија, с тим да се не угрози немачка економија која ће бити у стању да обезбеди просечан животни стандард немачком народу без помоћи са стране, на чему су инсистирале западне силе.

Париска конференција о репарацијама 18 држава које су имале да наплате своје репарационе захтеве у западним окупационим зонама резултирала је Споразумом о репарацијама од 24.1.1946. Редукција репарационе масе од стране савезничких окупационих власти дошла је као израз политике западних земаља да се сачува економска снага Немачке и да се она као партнер западног блока укључи у Маршалов план за обнову Европе, како је у то време диктирала атмосфера хладног рата и блоковска подела света. Наиме, репарациона политика је играла врло значајну улогу у даљем економском и политичком развоју Западне Немачке (СРН) после рата. Захваљујући благонаклоности западних савезника према СРН, они су питање ратних репарација суспендовали до решавања укупних отворених питања из рата, тј. до закључења мировног уговора, а до кога никада није дошло (Јовановић, 2003: 17).

Питање конкретних ратних репарација Немачке из методолошких разлога, али и лакшег сналажења, требало би рашчланити на репарације из Првог светског рата и Другог светског рата.

Немачке репарације из Првог светског рата

Према Версајском мировном уговору из 1919. (члан 231.) Немачка је прихватила кривицу Немачке и њених савезница за изазивање свих губитака и штета, којима су биле изложене земље Савезнице (главне савезнице: САД, В.Британија, Италија и Јапан) и придружене силе (међу којима је била и СХС) и њихови држављани, као последицу рата који им је наметнут агресијом Немачке и њених савезница (*Treaty of Peace with Germany/Treaty of Versailles, 1919*). Уговором је предвиђено формирање Комисије за репарације која ће периодично разматрати ресурсе и капаците Немачке у вези отплате. Да би се омогућило да се

обнови економски и индустријски живот у Немачкој, Немачка ће плаћати своје обавезе у ратама и на начин (било у злату, робама, добрима, бродовима, хартијама од вредности или на други начин) који Репарациона комисија утврди, и то током 1919., 1920. и прва 4 месеца 1921., у еквиваленту од 20.000.000.000 златних марака (из ове суме, требали су прво да се намире издаци за окупационе снаге, сходно споразуму о прекиду непријатељстава од 1.11.1918.).

Немачка се затим обавезује да емитује обвезнице на доносиоца у износу од 20 милијарди златних марака, без камате, које ће бити плативе не касније од 1.5.1921. као и да емитује даљих 40 милијарди златних марака вредних обвезница на доносиоца (уз камату од 2% и 5% годишње у зависности од рока).

Укупна потраживања савезника пријављена Репарационој комисији била су чак 269 милијарди златних марака (Wehler, 2003: 250; Момбауер, 2013: 48). Према споразуму из Париза (24.1.1921.) крајем априла 1921. Репарациона комисија обавестила је Немачку да ће на име ратне штете морати да исплати савезничким силама 132 милијарде златних марака (или приближно 31,4 милијарде долара по курсу 1 амерички долар = 4,2 марке), што је било више него два пута веће од тадашњег немачког националног дохотка (Камерон и Нил, 2011: 527). Овде треба напоменути да је од 132 милијарде златних марака Немачка као главни дужник требало да исплати 126,3 милијарде (негде се помиње и 120 милијарди), док се остатак (од 5,7 милијарди) односио на Аустрију, Мађарску, Бугарску, као и на државне сукцесоре бивше Двојне монархије.

С тим у вези, Џон Мајнард Кејнз (*John Maynard Keynes*) познати британски економиста процењивао је штету савезника на 10,6 милијарди долара, а сума коју би Немачка могла да плати на око 10 милијарди долара и дао је предлог да се ратни дугови између савезника (и придружених држава) опросте (Кејнз, 2015: 92, 107-108, 111 и 134). Ови предлози тада нису прихваћени, мада се испоставило да је Кејнз био у праву.

Немачки дуг према Лондонском плану отплате од 5.5.1921. имао је 3 транше (А, Б, Ц). Транше А и Б су биле процена стварних могућности Немачке да плати репарације. Транша А је била 12 милијарди златних марака, а транша Б је била 38 милијарди златних марака (Marks, 1978: 231-255). Стога су транше А и Б представљале укупну обавезу Немачке у номиналној вредности од 50 милијарди златних марака. При томе је транша А од 12 милијарди златних марака, практично, представљала разлику између привремене обавезе плаћања од 20 милијарди од које је плаћено 8 милијарди, па је тако разлика била 12 милијарди златних марака. Наиме, Версајски мировни уговор прецизирао је да Немачка треба да плати (изврши међуплаћање) од 20 милијарди златних марака до 1.5.1921. (датума када је Репарациона комисија треба да тачно утврди укупне обавезе Немачке), али уместо тога она је платила мање од 8 милијарди златних марака (тачније 7.595 милиона златних марака).

Репарационе обавезе по траншама А и Б од 50 милијарди златних марака представљале су својеврсну процену стварних могућности Немачке за

плаћање репарација, док је трећа транша (транша Ц) у виду обвезница на 82 милијарде златних марака била емитована када се измире (старије обавезе) по траншама А и Б, и то ако Немачка буде имала довољно капацитета да их отплати (Schuker, 1988: 16).

Међутим, Немачка није могла да сервисира своје репарационе обавезе према Лондонском плану отплате по траншама А и Б. Због тога је 9.4.1924. презентиран нови план отплате од стране међународна комисија стручњака којом је руководио амерички банкар Чарлс Доз (*Charles Gates Daws*) тзв. Дозов план, који су савезници прихватили (Јовановић-Гавриловић, 2004: 177-178; Wehler, 2003: 247). План је предвиђао плаћање репарација зависно од могућности Немачке да одговара обавезама, без утврђивања рока за коначну исплату, с тим да је Немачка требало да има уравнотежен буџет, активан платни биланс и стабилну валуту. Укупна плаћања немачких репарација према Дозовом плану у периоду 1.9.1924. до 17.5.1930 била су 7.992.994.448,93 златних марака (Дугалић, 2004: 113-138).

Регулисање дуга по репарацијама на бази Дозовог плана омогућило је Немачкој приступ међународном тржишту капитала, пре свега оном у САД (рачуна се да је од 1924 до 1929. Немачка укупно позјамила око 5 милијарди долара), тако да су обавезе по репарацијама следећих неколико година финансиране (рефинансиране) на бази новог задужења у иностранству (Сретенковић, 2009: 223-243). Међутим, са светском економском кризом појавиле су се тешкоће у отплати и Немачка је затражила ново регулисање дуга по репарацијама

Новим отплатним планом тзв. Јанговим планом, који је 1929. израдила комисија на челу са тадашњим председником „General Electric” – а Овеном Јангом (*Owen D. Young*), укупне обавезе по репарацијама су смањене на 113 милијарди златних марака (иако је национални доходак Немачке у међувремену порастао 1928. на 71 милијарду златних марака), уз варијабилне годишње рате између 1,6 милијарди и 2,5 милијарде марака и период отплате од 1930. до 1989. (Wehler, 2003: 251-253). Надзор над отплатом репарација преузела је Банка за међународна поравнања (БИС) из Базела.

Јангов план је донео једну значајну новину у плаћању репарација пошто је практично њиме укинута строга немачка обавеза плаћања репрација која је проистицала из Версајског мировног уговора (и накнадних докумената и планова) и сада је извршавање обавеза Немачке по репарацијама зависило практично од њене „добре воље” (Дугалић, 2004: 113-138). Наиме, државни дуг од 132 (126,3) милијарде златних марака на основу Версајског мировног уговора, претворен је у приватноправни дуг од 33 милијарде („папирних”) марака.

Међутим, ни по овом новом плану, због ширења светске економске кризе, Немачка није измиривала своје обавезе, али то су престале да чине и неке друге земље. Тада су САД предложиле је једногодишњи мораторијум на сва међународна дуговања. Тако је по питању немачких репарационих дугова одржана је конференција у Лозани у јуну-јулу 1932., где је закључено да би Немачка,

по ратификацији конвенције, требало да плати још само паушални износ од 3 милијарде златних марака (и то путем обвезница, уз 5 % камате, депонованих код БИС-а који би их продао на отвореном тржишту после 3 године по цени која не би могла да буде мања од 90% номиналног износа), док би остатак дуга по репарацијама био отписан (мада има тумачења да је био само одложен на неодређено време), а обавезе по Јанговом плану укинуте (Marks, 1978: 231-255; Gomes, 2010: 211).

Али, ова конвенција (потписана 9.7.1932.) никада није ратификована, пошто су се главне земље примаоци репарација (Британија, Француска, Белгија и Италија) сагласиле да то не ураде док им САД не опросте њихове ратне дугове, на шта САД нису пристале (при томе, амерички Конгрес је одбио да ратификује ову конвенцију децембра 1932.). Тако је конференција у Лозани била мртво слово на папиру. Репарације Немачкој нису никада биле формално опроштене, већ су остале нерегулисане (до Лондонског споразума о немачким дуговима 1953.), а Немачка је престала да врши плаћања по овом основу. Наиме, када је Хитлер дошао на власт у јануару 1933. није више било плаћања репарација, ни у роби ни у новцу, да би Немачка 14.6.1934. званично објавила мораторијум на трансфер отплата по свим средњорочним и дугорочним дуговима.

Крајњи ефекат немачког неплаћања репарација био је трансфер финансијског терета на победника. Савезници (пре свега Француска и Белгија) су морали да плате сопствену обнову и трошкове рата (као и пензије ратних ветерана и удовица), али и међусобне ратне дугове. На крају су победници платили рачун, што је довело до релативног јачања Немачке у односу на њене суседе. Немачка је оно што је платила од репарација углавном исплатила из нових страних кредита, а не из домаћих извора, што је довело до раста њеног спољног дуга.

Генерално, победничке силе савезнице су постепено лабавиле обавезе из Версајског уговора настојећи да Немачку финансијски и политички вежу што више за Запад. Анализе показују да је нето ток капитала ишао према Немачкој која је уствари „извукла” репарације од Савезника, а у највећој мери од САД, јер су главне земље победнице допустиле Немачкој да код њих користи кредите ради плаћања репарација, па су доспеле у парадоксалну ситуацију: саме су финансирале репарације које су примале, а Немачка је примила два пута више материјалних вредности кроз кредите и различите облике помоћи него што је платила кроз репарације (Дугалић, 2004: 113-138).

Све у свему, на бази упоређивања више извора може се констатовати да је Немачка за репарације по основу Првог светског рата и Версајског мировног уговора из 1919. (као и Лондонског, Дозовог и Јанговог плана отплате) до избијања Другог светског рата, у зависности од извора, исплатила између 20 и 21,5 милијарди златних марака (Маркс, 1978: 231-255; Gomes 2010: 212; Момбауер, 2013: 66; Јовановић, 2003: 66).

Немачке репарације из Другог светског рата

Пред крај Другог светског рата када је већ било јасно питање победника, савезници су покренули је питање будућих немачких репарација. На Кримској конференцији (4. – 11.2.1944.) на којој су учествовали представници САД, В. Британије и Совјетског Савеза, усвојен је Протокол којим су прецизирани основни принципи за обрачун и наплату репарација (Дугалић, 2004: 113-138). У Протоколу се, између осталог, каже:

„Немачка мора надокнадити у природи губитке које је нанела савезничким нацијама у току рата. Репарације имају да приме у првом реду оне државе које су носиле главни терет рата, претрпеле најтеже губитке и организовале победу над непријатељем”.

Репарације у природи имају се наплатити на следећа три начина: (1) у року од 2 године од капитулације Немачке одузимањем од националног богатства Немачке са саме њене територије и ван ње (уређаји, машине, бродови, возни парк, немачке инвестиције у иностранству...), а у циљу уништења ратног потенцијала Немачке; (2) годишњим испорукама робе из текуће производње (за време које ће се накнадно одредити); (3) употребом немачке радне снаге.

Преговори између савезника у вези немачких репарација настављени су по завршетку рата у Потсдаму (јул – август) 1945. Потсдамским споразумом је, између осталог, утврђено:

(1) Репарациони захтеви СССР-а имају бити задовољени одношењем из зоне Немачке која је окупирана од стране СССР-а и из одговарајуће немачке имовине у иностранству (у Бугарској, Финској, Мађарској, Румунији и источној Аустрији);

(2) СССР преузима на себе да из свог дела репарација задовољи репарационе захтеве Пољске;

(3) Поред репарација које ће узети из своје окупационе зоне СССР ће добити из западних зона накнаду (у одређеним процентима) у индустријским постројењима;

(4) Репарациони захтеви САД, В. Британије и осталих земаља које имају право на репарације биће задовољени из западних зона Немачке и одговарајуће немачке имовине у иностранству (Дугалић, 2004: 113-138, Живковић, 2016: 112-128).

На основу одлука из Потсдама заказана је конференција у Паризу (одржана од 9.11. до 21.12.1945.) ради израде програма наплате репарација од Западне Немачке (тада 3 окупационе зоне западних савезника), на којој је учествовало 18 земаља које су имале право на репарације (Дугалић, 2004: 113-138; Михаиловић и Петровић, 1998: 70-71; *Final Act of Paris Conference on Reparations with annex*, 1946: 1-18)

Све земље учеснице ове конференције су поднеле извештаје о људским жртвама и материјалним разарањима на основу кога је направљен преглед штете коју је Немачка направила. Према овим извештајима директна штета настала акцијама непријатељских држава, уништавањем и пљачком износила је укупно 53,4 милијарде долара (у доларима из 1938.). По земљама била је следећа: Француска 21.143 милиона долара, Југославија 9.145 милиона долара, Велика Британија 6.383 милиона долара, Холандија 4.472 милиона долара, Чехословачка 4.202 милиона долара, Грчка 2.545 милиона долара, Белгија 2.273 милиона долара, САД 1.260 милиона долара, Норвешка 1.260 милиона долара и остале земље (Албанија, Луксембург, Канада, Данска, Индија, Египат, Н.Зеланд, Аустралија и Ј.Африка) 679 милиона долара.

Поред тога, код репарација је требало имати у виду и трошкове окупације (настале експлоатацијом освојених територија и одржавањем окупационе војске), који су износили (не рачунајући СССР и Пољску) око 25 милијарди долара и опет су били највећи у случају Француске у износу од 10.847 милиона долара, а затим следе Чехословачка са 4.046 милиона долара, Холандија са 3.500 милиона долара, Белгија са 3.157 милиона долара, Норвешка са 1.530 милиона долара, Данска са 899 милиона долара, Грчка 857 милиона долара, Луксембург са 294 милиона долара и Југославија са свега 47 милиона долара.

Иако мировни уговор са Немачком није био потписан, на Париској конференцији је одлучено (по диктату западних сила победница) да све заинтересоване земље прихвате договорени начин решавања потраживања од Немачке и квоте за расподелу, мада није био утврђен ни укупан износ нити облик немачких репарација, па ни и рок отплате (Дугалић, 2004: 113-138; Живковић, 2016: 112-128). Треба имати у виду да све земље учеснице конференције нису једнако осетиле рат и његово разорно дејство, па им ни интереси за репарације нису били исти. Поред тога, својеврстан парадокс је што се приступило расподели репарација иако мировни уговор са Немачком није био потписан, што је касније Немачкој (од 1990.) послужило као формално-правни изговор да избегне надокнаду штете коју је причинила за време рата.

Главни интерес великих западних сила (САД, В. Британије и Француске) тада је био да се сачува и ојача Немачка као заштита од „комунистичке опасности“ у Европи, а не правична утврђивање, наплата и расподела репарација. Како се више спуштала „Гвоздена завеса“, промовисала Труманова доктрина и Маршалов план, размимоилажења међу бившим ратним савезницима на Западу у Истоку била су све већа, а у Западној Немачкој је јачала кампања против демонтирања постројења и плаћања репарација.

У вези са тим, западне окупационе силе су тзв. Споразумом из Петерсберга (22.11.1949.) одлучиле да вредна постројења хемијске и челичне индустрије (фабрике у саставу концерна Круп, Тисен, Бајер, И. Г. Фарбен..., као и сва постројења у западном Берлину) предвиђена за репарације не буду демонтирана и предата ИАРА, већ да остану у СРН, и тако знатно умањиле репараци-

они масу и оштетиле друге земље које су требало да добију репарације што приближније штети (*The Petersberg Agreement, November 22, 1949; Ruhm von Oppen, 1955: 439-442*).

Сви извори репарација су подељени у две категорије и то „А” коју су чинили немачки пласмани у иностранству, текућа производња, заплењени материјал и монетарно и немонетарно злату, док су у категорији „Б” улазили индустријска постројења и уређаји, опрема и бродови. Свака од заинтересованих земаља добила је своју квоту у оквиру ових категорија. Тако је В. Британија добила квоту од 28,00% из категорије „А” и 27,80 из категорије „Б”, САД су добиле 28,00% из категорије „А” и 11,80% из категорије «Б», Француска је добила 16,00% из категорије „А” и 22,80% из категорије „Б”, док је, на пример, Југославија добила 6,60% из категорије „А” и 9,60% из категорије „Б”, а Грчка 2,70% из категорије „А” и 4,35% из категорије „Б” (Дугалић, 2004: 113-138; Живковић, 2016: 112-128; *Agreement: Reparation from Germany, establishment of Inter – Allied Reparation Agency, and restitution of monetary gold, 1946: 5-19*).

Укупан износ утврђен од стране Међусавезничке репарационе агенције (ИАРА) за исплату репарација који су требале да поделе све земље савезници био је врло мали у поређењу са износом стварне штете (која је само у Европи, не рачунајући СССР и Пољску, била око 326 милијарди долара), и утврђен је у износу од 520.376.787 долара (по курсу из 1938), али чак ни она није у целости исплаћена, пошто је исплаћено 509.057.451 долара (321 467.296 из категорије „А” и 187.590.154 долара из категорије „Б”) (Дугалић, 2004: 113-138). Тако је, на пример, Југославија добила из категорије „А” 7.891.864 долара, а према додељеној квоти требало је да добије 21.216.841 долар (док је, са друге стране, Данска према додељеној квоти из категорије „А” требало да добије 803.668 долара, а добила је 21.608.676 долара, или Холандија која је требало да добије из категорије „А” 12.537.225 долара, а добила је 32.029.656 долара), док је из категорије „Б” добила 28.043.810 долара. По исплати репарација ИАРА је завршила рад и ликвидирана је 1959.

Лондонски споразум из 1953. о немачким спољним дуговима

У завршном документу Париске конференције из 1945. наглашено је да плаћање репарација не ослобађа Немачку предратних дугова. Питање спољног дуга Немачке – СРН (укључујући и репарације) после Другог светског рата решено је тзв. Лондонским споразумом из 1953. (споразум је по ратификовању ступио на снагу 16.9.1953.) који је био свеобухватан, јер је укључивао готово све јавне и приватне дугове Немачке пре и после рата (Kaiser, 2013; *Agreement on German external debt, with annexes and subsidiary agreements, 1953*). Влада Западне Немачке (СРН) је у принципу преузела екстерне обавезе немачког Рајха,

што је било израз става да НДР правно не постоји. Највећи део спољног дуга су чиниле обавезе по репарацијама из Првог светског рата, а у мањој мери дуг из ере нацизма (1933 – 1945).

Укупан спољни дуг од пре Другог светског рата био је 13,5 милијарди немачких марака (ДМ) и то 7,7 милијарди ДМ по обвезницама према Дозовом и Јанговом плану и 5,8 милијарди ДМ дуга других јавних и приватних дужника (Kaiser, 2013). Зајмови који су добјени после Другог светског рата од западних савезника били су 16,2 милијарде ДМ (ту су била укључена и средства добијена по Маршаловом плану), тако да је споразумом о регулисању дуга било обухваћен укупан дуг вредан 29,7 милијарди ДМ. Дугови од пре Другог светског рата су смањени (отписани) са 13,5 милијарди ДМ на 7,5 милијарди ДМ, а дугови од после рата су смањени са 16,2 милијарде ДМ на нешто мање од 7 милијарди ДМ (неплаћена камата је смањена за једну трећину и капитализована).

Преостали дуг износио је 14,45 милијарди ДМ, с тим да је договорено да се на 2,5 милијарди ДМ дуга (главница) не плаћа камата, на 5,5 милијарди ДМ каматна стопа је била 2,5%, а на преосталих 6,3 милијарде ДМ била је између 4,5% и 5%. Грејс период за отплату предвиђен је у периоду од 1953. до 1957. (4 године), с тим да је од 1957. требало је да се почне са отплатом суме од 567,2 милиона ДМ, а од 1958. са фиксном отплатом од 765 милиона ДМ.

Лондонским споразум одложио је разматрање

„свих из Другог светског рата проистеклих потраживања држава које су биле у рату са Немачком или им је територија била окупирана од Немачке, као и потраживања њихових држављана према бившем Рајху и његовим установама или лицима која су дејствовала по налогу Рајха, а под овим се подразумевају трошкови немачке окупације, затечена клириншка потраживања из времена окупације, као и потраживања од кредитних каса Рајха” (Ивановић, 2009: 89).

У споразуму није наглашен рок до којег су потраживања одложена, нити начин њихове исплате. Иако се се савезници формално-правно нису одрекли потраживања, потписивање овог споразума је де факто имало то значење. Немачка је до 1959. године исплатила обештећење свим земљама потписницама Париског споразума о репарацијама жртавама нацистичког терора (Француској, Норвешкој, Данској, Холандији, Белгији, Луксембургу и В. Британији), осим СФРЈ. Обештећене су Аустрија и Италија, иако нису биле потписнице споразума, а исплатом обештећења савезници су сматрали да је питање репарација решено, што се за СФРЈ не може рећи.

Главна карактеристика решења Париске мировне конференције (9.11. – 21.12.1945.) је неодређеност репарација. При томе су САД и В.Британија успели истовремено да ослободе Немачку од обавеза према оштећеним европским земљама и да осигурају и обезбеде своја потраживања према Немачкој (Бар-

тош, 2016: 70-104). Наиме, Американци су присвојили велики број немачких патената (око 200.000), индустријску својину и техничку документацију и за тај износ де факто је умањена сума на располагању за укупне репарације, али и да остваре „скривене” репарације за САД. Поред тога, Американци су „натурализовали” све Немце који су имали имовину у САД (немачка имовина у САД се процењивала на око 800 милиона долара) и тиме ту имовину задржали у својој економији, уместо да је ставе на располагање Међусавезничкој репарационој агенцији (ИАРА). Уједно су САД и В.Британија створиле кроз поделу окупационих зона за себе монополски положај у најбогатијим крајевима Немачке. Оне су, а нарочито САД, идентификовале Западну Немачку са својим својеврсним победничким „колонијалним царством”.

Према немачким изворима укупна немачка (западнонемачка и источнонемачка) репарациона давања окупационим силама су за временски период постојања окупационих зона и постојања две немачке државе од 1945. до 1989. године износила 30,15 милијарди долара, а ако се укључе трошкови окупације била су 50,5 милијарди долара (Wehler, 2003: 948-950). Од 30,15 милијарди долара репарација на Западну Немачку отпадало је 12 милијарди долара (до краја 1953. је било 1,24 милијарде долара) и 18,15 милијарди долара на Источну Немачку (до краја 1953. је било 13,4 милијарде долара). За западне Немце по глави то је било оптерећење од 687 долара, а за вишеструко дискриминисане источне Немце 1.008 долара по глави.

Иначе, на бази посебног споразума са Израелом из 1952. Немачка је до краја 1991. исплатила између 100 и 110 милијарди ДМ Израелу и појединачним Јеврејима жртвама Холкауста (Gomes, 2010: 219; Piper, 2007: 286)

СРН се у својој репарационој политици из Другог светског рата експонирала више као „добровољни давалац помоћи” појединцима, на хуманитраној основи, него државама у облику ратних репарација. СРН је увек прилазила решавању питања из Другог светског рата као да она с тим кривицама нема ништа, да је ова Немачка данас сасвим друга држава, да је сачињавају други људи, а не они који су као нацисти извршили највећа зверства. Она је то могла да чини јер на њу није било адекватног међународног притиска сила победница (Јовановић, 2003: 44 и 154).

Ратна штета и репарације Србије и Југославије у Првом и Другом светском рату

Код сагледавања размере губитака које је Први светски рат нанео Србији, а после и Други светски рат, потребно је имати у виду методолошки проблем што код губитака у Другом светском рату није вршен попис по републикама Југославије (а ако је и вршен није јавно објављен), тако да се може само процењивати. Пошто су највеће ратне операције и материјална разарања била у

Србији и БиХ, односно у српских срединама у НДХ, те да је ужа Србија (са Банатом) била окупациона зона Немачке, разумно је претпоставити да је највећа штета нанета српском народу.

Штета и репарације из Првог светског рата

Према званичним подацима у Првом светском рату је погинуло или од његових последица умрло 1.248.136 становника Краљевине Србије или 28% укупног броја (Антић, 2015: 251). У рату је погинуло или умрло и 286.753 припадника српског народа из Аустроугарске. У Краљевини Црној Гори страдало је око 50.000 становника или 19% укупног броја. Постоје недоумице око тачног броја српских жртава у овом рату. Разлика између статистике и процена садржана је у непознавању броја жртава међу српским дезертерима и заробљеницима 1915 – 1916, као и што број страдалог српског становништва, посебно у време Топличког устанка, није пописан (Митровић, 2014: 481-482).

Немачка, Аустроугарска и Бугарска су се 1916. нагодила како ће током рата управљати Србијом. Немачка није хтела да има своју окупациону зону, али је у оквирима бугарске окупиране територије добила „етапну зону” за одржавање комуникација са својом 11. армијом која је заузела положај на грчкој граници испред Солуна, тј. на сектору Ђевђелије (Митровић, 2011: 470-479).

Немци су преузели главне саобраћајнице (пре свега железничку пругу Смедерево – Ниш – Скопље – Велес – грчка граница), најважније руднике и фабрику оружја у Крагујевцу (Немаци су је напустили чим су из фабрике однеле најважније машине). Рудник бакра у Бору претворен је у немачко власништво, с тим да је Аустроугарској уступљен део ископа, а Немачка је узела и експлоатисала руднике угља (Алексинац, Добру, Ртањ, Сењске руднике, Добру воду.....).

Аустроугарска је декретом од 4.5.1916. преузела највећа индустријска предузећа, трговине и банке под управу војних власти које су поставили нова руководства из редова представника аустријског и мађарског капитала (Митровић, 2014: 312-314). Од становништва су бројна добра одузимана конфискацијама и реквизицијама (у Монархију је до средине 1918. одвезено – поред онога што је служило издржавању аустроугарског војног гувермана – још око 170.000 говеда, 190.000 оваца и 50.000 свиња), а уведени су и високи порези (до средине 1918. само кроз непосредни порез узето је 61,7 милиона круна).

Версајским мировним уговором од 28.6.1919. (чл. 232.) признато је Краљевини Србији (односно Краљевини Срба Хрвата и Словенаца – СХС, која је створена од победничке Србије и бивших делова побеђене Аустроугарске и која је у поступку преговора и наплате репарација заступала Краљевину Србију), као и осталим државама победницама у рату, право на накнаду ратне штете за претрпљење материјалне губитке у рату са Немачком и њеним савезницама. У уговору о миру са Аустријом (Сен-Жерменски уговор, 10.9.1919.), са Мађарском

(Тријанонски уговор, 4.6.1920.) и Бугарском (Нејски уговор, 27.11.1919.) утврђени су основни принципи исплате штете и обавеза државе СХС у вези са преузимањем једног дела предратних дугова Аустроугарске (Вучо, 1985: 241). Системом компанизације уједно су се требала ликвидирати потраживања Краљевине Србије и обавезе државе СХС.

Међународна комисија за репарације установљена Версајским мировним уговором требало је да утврди висину и начин исплате штете од побеђених земаља. Међутим, одмах на почетку избиле су несугласице по питању расподеле репарација. После првих неуспелих преговора, одржана је конференција у бањи Спа (5. – 16.7.1920.) на којој је утврђен појединачни процентуални удео савезничких држава у репарацијама. Србији, Грчкој и Румунији додељено је укупно 6,5% примања од немачких репарација и 60% од половине репарационих примања од Аустрије, Мађарске и Бугарске (Вучо, 1985: 241).

По проценту утврђеном на конференцији у бањи Спа, држава СХС имала је да прими на име репарација укупно 7,2 милијарде златних марака. Међутим, ова сума је накнадно редуцирана смањењем процентуалног учешћа на 5% немачких плаћања (на бази посебног споразума), уместо 6,5% колико је одређено укупно за Србију, Грчку и Румунију и 10% плаћања од других побеђених земаља (Кршев, 2011: 9-17).

Право државе СХС на 5% од свих плаћања Немачке на рачун репарација потврђено је касније Лондонским споразумом 1929. (тзв. Јангов план) који је ревизијом Дозовог плана из 1924. требало коначно да реши питање немачких репарација. На основу Јанговог плана Србији би после наплате репарација и плаћања ратних дугова требало да остане износ од 2.671.819.954 немачких златних марака за накнаду ратне штете (Крстић и други, 2007: 376-383).

Наиме, Србија је веровала да ће њени предратни и ратни дугова на крају бити компензирани ратним репарацијама, пошто је Србија своје укупно ратно задужење (62.850.000 америчких долара, 25.591.428 британских фунти стерлинга и 1.023 милиона француских франака) и предратно задужење (953,3 милиона француских франака) унела у новостоврену државу после Првог светског рата – Краљевину СХС. Са друге стране, нова држава је такође добила и део терета дугова покрајина бивше Аустроугарске монархије које су ушле у састав СХС (Крстић и други, 2007: 376 – 383, Сретеновић, 2009: 223-243).

Немачка је своје репарационе обавезе према Краљевини СХС требало да измири у натури, пре свега кроз испоруке средстава за производњу (машина, алата, транспортних средства и сл.) и то на основу поруцбина (и склапања уговора са немачким фабрикама испоручиоцима), али је немачка страна од 1924. обуставила пријем нових поруцбина, смањила извршење својих обавеза и пролонгирала их на дужи рок.

Право на репарације признато мировним уговором није могло да се потпуно оствари ни од Аустрије, Мађарске и Бугарске, јер су се и ове земље после рата налазиле у неповољном финансијском положају (Вучо, 1985: 242, Крстић и

други, 2007: 376-383). Аустрија је поред новчаних обавеза требало да испоручи одређени број грла стоке на име реституције, али су накнадно ове обавезе смањене и рокови пролонгирани. Бугарска је своје новчане обавезе на рачун репарације исплаћивала дугорочним отплатама, а испоруке угља и реституције стоке на основу Неиског уговора вршиле су се у предвиђеним роковима. Мађарска је на основу Тријанонског уговора до августа 1923. године извршила потпуну реституцију стоке, док су испоруке угља биле донекле смањиване, а новчане обавезе редуциране и одлагане до побољшања привредне ситуације у овој земљи (Кршев, 2011: 9-17).

Примљене репарације од Немачке и њених савезника покривале су само део материјалне штете коју је претрпела Србија за време Првог светског рата, а право на накнаду штете имали су само грађани краљевине Србије и Црне Горе, односно њихове разне установе и локалне јединице (општине, срезови и окрузи). Исплату накнаде штете вршила је држава и у ту сврху донет је посебан пропис (Уредба о накнади штете проузроковане ратом 1914 – 1918. од 30. 6. 1920), по коме су првенство накнаде имала приватна лица, предузећа и друштва, а остатак је припадао држави за накнаду претрпљене штете (Вучо, 1985: 242)

Међутим, противно овом прописаном принципу, држава је присвојила највећи део примљених репарација, користећи их често за покривање својих буџетских дефицита, један део уступљен је власницима индустријских и рударских предузећа и мањем броју општина, док су стотине хиљада оштећених грађана морале да се задовоље државним обвезницама ратне штете (Вучо, 1985: 242; Кршев, 2011: 9-17). Ове обвезнице ратне штете постале су убрзо предмет бројних берзанских шпекулација.

После Дозовог и Јанговог плана на Конференцији о репарацијама у Лозани 1932. водеће силе победнице су закључиле да Немачка уместо даљег извршавања репарацијских обавеза по Јанговом плану, уплати једнократно обештећење у износу од 3 милијарде златних марака, након чега престају сва њихова потраживања. Ово је било неповољно за Краљевину Југославија која је сматрала да је она „жртвована“ за „спасавање“ Немачке и то због пресудног значаја репарација по државне финансије Краљевине и сервисирање обвезница ратне штете. Обвезнице иако са државном гаранцијом су постале готово безвредне, а шпекуланти су их откупљивали пре рока доспећа уз висок дисконт (Кршев, 2011: 9-17).

Држава је до 1933. ипак успела да амортизује обвезнице у номиналној вредности од 1.162.142.000 динара (нешто мање од четвртине укупног износа зајма), а процена је да су шпекуланти на овом послу зарадили готово милијарду динара.

Све у свему, Краљевина СХС/Југославија је у периоду 1921. до 1931. примила од земаља чланица бившег Централног блока ратну штету у укупном износу од 670 милиона златних марака (Кршев, 2011: 9-17). Од Немачке је добијено 479.135.580 златних марака у натури (локомотиве, вагони, хемикалије, пољо-

привредне машине, грађевински материјал, жива стока) и 2.317.285 златних марака у готовом новцу. Од Мађарске је добијен аванс у готовом новцу од 47 милиона златних круна, а кроз робу је испоручено укупно 417.354 тона угља, 3.000 коња, 1.285 говеда и 5.000 оваца. Бугарски дуг је био утврђен у износу од 2.250 милиона златних франака, али је само део у натуралном облику измирен у целости.

Штета и репарације из Другог светског рата

Према званичним подацима Југославија је у току другог светског рата изгубила 1.706.000 становника (Статистички годишњак СЗС, 1989: 191-194). Пред рат Југославија је имала 15,9 милиона становника, па су ови губици износили 10,8% укупног становништва. Губици су резултат не само директне оружане борбе, већ и масовних злочина које су вршили окупатори и њихове слуге. Према броју изгубљених становника Југославија је заузимала треће место, а према обиму губитака у укупном броју становништва друго место међу учесницима у борби против фашизма.

Званична цифра пријављена током Репарационе конференције у Паризу (новембра – децембра 1945.) била је да је укупан број цивила и војника страдалих у рату 1.706.400 (1.706.000), од чега 305.000 војника, мада се помињала и она од 1.685.000 жртава (од чега 283.500 војника и 1.401.460 цивила), међутим, није-дан попис који је касније вршен (од стране Државне комисије и СУБНОР-а), није дошао до ове цифре (Лајбеншпергер, 2017: 143-166). Велики проблем је био да се нађу подаци о целим породицама које су нестале у рату.

Иначе, методолошки категорија „демографски губитак” се састоји од: (1) броја нерођених због ратног стања (број нерођених услед рата и емиграције), (2) броја исељених, евентуално умањен за бројем усељених (миграциони салдо) и (3) броја мртвих (убијени и умрли у рату), односно ствари губитак. После тога било је више података и процена које су се знатно разликовале, при чему треба имати у виду да се под термином „жртве рата” подразумевају само убијени и умрли у току рата, односно да се термини „жртве рата”, „жртве” и „стварни губици” користе као синоними и не обухватају рањене или на други начин физички повређене особе (иако су и оне неспорно жртве рата) (Богосављевић, 2011: 159-170).

Чудан и немаран био је послератни однос према жртвама рата у Југославији (Богосављевић, 2011: 159-170). У чињеници да нико није покушао да се у једном попису жртава рата прикупе подаци и о извршиоцима злочина, може се сагледати део мотива тадашњег руководства претходне Југославије: једва смирену међунационална нетрпељивост, која је за време рата кулминирала, није требало поново покретати. То одлагање озбиљне анализе жртава рата и састављање списка страдалих на националном нивоу, створили су простор за манипулацију и претеривање и, наравно, различите процене.

Материјална штета се огледала у систематском и планском уништавању и економском изабљивању одмах по војној окупацији. Заједно са окупаторском војском стизале су и многе окупаторске привредне организације која су беспоштедно експлоатисале природна богатства земље. Народна имовина проглашена је ратним пленом и опљачкана. Око 21% кућа је спаљено, оштећено или срушено, као и разних установа, болница и школа, Уништен је велики број сеоских газдинстава, уништена је или однета пољопривредна механизација, девастиран је шумски фонд (велики број стабала је посечен), као и сточни фонд (одузето је 56% говеда, 63% оваца и коза, 59% свиња...). Индустрија је претрпела материјалне штете на зградама и опреми, уништени су или оштећени рудници (који су за време окупације интензивно експлоатисани), саобраћајна инфраструктура и опрема су, такође, претпели велике штете (уништено је 58% локомотива и велики број вагона)... (Статистички годишњак СЗС, 1989: 191-194).

Окупатор је доследно спроводио пљачку емисионе и других банака, државног монопола, царинских и других државних установа, и приватних установа и лица. Однесен је целокупан ковани новац, стране валуте и девизе, хартије од вредности, накит, драгоцености, племенити метали (10.425 кг злата, 82.133 кг сребра) (Статистички годишњак СЗС, 1989: 191-194). Окупационе власти су на рачун реквизиције, контрбуције, разних трошкова и финансирања радова узеле суму од 91,9 милијарди окупационих динара. Осим тога, губици настали по другим потраживањима финансијске природе износе 809 милиона динара (по вредности у 1946.).

Према проценама Државне комисије за ратну штету, претрпљена је директна материјална штета (губитак националног богатства) у висини од 9.145.000.000 долара (према ценама из 1938. и обрачунском курсу 44 динара за 1 долар), а од тога Немачка је однела или опљачкала 7.120.000.000 долара, а 2.025.000.000 долара штете нанели су Мађари, Бугари и Италијани (Статистички годишњак СЗС, 1989: 191-194; Јовановић, 2003:43; Николић, 1992: 121-164). Целокупна ратне штета (директна и индиректна) износила је 46.900.000.000 долара, а од тога Немци су оштетили Југославију за 35.858.000.000 долара, Италијани за 9.850.000.000 долара и Мађари и Бугари за 1.192.000.000 долара.

Случајеви ратне штете пријављивани су југословенској ратној комисији за процену штете, а на основу њих је сачињен укупан захтев Југославије и пријављен Међусавезничкој репарационој комисији у Паризу (ИАРА). Сматра се да је Србија (која је била под директном немачком војном и административном управом) и српски народ у целини највише оштећени, а да је Немачка највећи кривац за рат и највећи дужник за укупну штету, као и да на Србију и српски народ отпада највећи део укупних ратних репарација бивше Краљевине Југославије, односно СФРЈ.

Укупна штета коју је Немачка, без њених савезника, била дужна платити Југославији износила је, како је већ наведено, 35.858.000.000 долара (из 1938.) (Јовановић, 2003: 166 и 205). Ова сума се дели на два дела, непосредну, директну

материјалну штету која износи 7.120.000.000 долара, а разлика од 28.738.000.000 долара отпада на индиректну штету која се односи на људске жртве, принудни рад, лишавање слободе, интернирање, принудно мобилисање и приватну имовину.

Према коначном извештају Међусавезничке репарационе агенције (ИАРА) од Немачке је по основу репарација Југославија добила само 35,8 милиона долара или прецизно 35.786.418 долара (по ценама из 1938.), што представља само промил од пријављених 35,9 милијарди долара штете, као и око 35 милиона пезета од ликвидираних немачке имовине у Шпанији (Јовановић, 2003: 43, Николић, 1992: 121-164).

Поред тога, по одлуци ОУН (из 1951.) Немачка је (на основу билатералног уговора од 7.9.1963.) дозначила Југославији 8 милиона немачких марака (2 милиона долара) у корист југословенских грађана који су били жртве виво експеримената или претрпели друга оштећења здравља, као и 26 милиона марака у виду надокнаде за југословенске грађане који су у време рата били на принудном раду у Немачкој. Прилично је очигледно да је Немачка дискриминисала Југославију код исплате ратне штете, иако је требало да има исти третман са другим земљама.

Помоћ у капиталу (Капиталхилфе)

Преговори југословенских западнонемачких власти по питању обештећења вођени су 1969. и 1970. када је изнет став да југословенска влада не инсистира на форми решавања овог питања већ на садржају и да је укупан захтев за обештећење од 2 милијарде ДМ (за 950.000 жртава нацистичког прогона базирано на најповољнијем просеку по једној жртви који је Немачка већ исплатила другим земљама) (Ивановић, 2009: 103-109).

Немци су одбили овај захтев сматрајући да се могу обештети само категорије жртава које се односе на „типично нацистичке прогоне” и то углавном из расних побуда, док су остале категорије жртава (које спадају у жртве рата и прогона из националних мотива), као и материјалне репарације, остале и даље отворене. Немачка страна је ипак предложила могућност да се ово питање реши кроз тзв. „помоћ у капиталу” (Капиталхилфе) тј. кредит од стране немачког државног Кредитног завода за обнову под врло повољним условима. Првобитни износ кредита био је 300 милиона ДМ, али то се није сматрало дефинитивним износом.

Тадашњи југословенски политичари нису имали јединствен став о решавању проблема обештећења са Немачком. Једни су сматрали да треба прво преговарати о обештећењу, а после о кредиту, док су други хтели да се то питање истовремено реши. Канцелар Вили Брант је боравио у Југославији од 16. до 19. 4. 1973.г. и том приликом је водио званичне разговоре са председником

СИВ-а Џемалом Бједићем у Београду и са председником Ј.Б.Титом на Бриони-ма (Ивановић, 2009: 116-120). У разговорима Брант-Тито 18.4.1973. (према службеним белешкама и мемоарима Бранта) договорен је „џентлменски споразум“ да се питање обештећења реши кроз Капиталхилфе. Међутим, у истраживањима архива није пронађен званични текст тзв. „Брионске декларације“ или „Брионске формуле“ која садржи прецизан договор Тита и Бранта, тако да се о њен садржају може посредно реконструисати само на бази других докумената.

Тито и Брант су се начелно договори да се питање обештећења реши у оквиру економске сарадње. Југославија би требало да добије компензацију од 1 милијарду ДМ Капиталхилфе (али и да рачуна на економску подршку СРН кроз директна инвестиције, Хермес осигурање извозних послова и кредита, заједнички наступ на трећим тржиштима или добијање стабилизационих кредита и комерцијалних кредита немачких банака). Поставља се, међутим, питање зашто је Јосип Броз пристао на решење које је ишло у корист немачке стране. Изгледа да је било јасно да се не може добити више од онога што је првобитно понуђено (100 милиона ДМ као директно обештећење и 300 милиона ДМ кроз Капиталхилфе), јер немачка страна није била вољна да прави преседан на који би се други могли после позвати, а са друге стране, Југославији су због привредне кризе била потребна средства под повољним условима.

До краја 1973. постигнут је договор да Југославија добије још 700 милиона ДМ у виду Капиталхилфе (укупно 1 милијарда ДМ), а споразум о томе између влада СФРЈ и СРН је потписан у Београду је 10.12.1974. (објављен је у „Службеном листу СФРЈ“ бр. 66/1974, док први споразум није објављен). Према расположивим информацијама први кредит (од 300 милиона ДМ) је дат са роком отплате од 30 година, уз период почека – грејс период – од 8 година и каматну стопу од 2% годишње, док је други кредит (од 700 милиона ДМ) дат са роком отплате од 30 година, периодом почека – грејс период – од 10 година и уз каматну стопу од 2,5% годишње (Ђорђевић, 1991: 109-116). У оба случаја реч је о дво-страном правном послу – уговору (споразуму) о кредиту са свим потребним елементима (назив, предмета уговора, сауговорачи, кредитни износ, проценат камате, начина корићења и враћања кредита, итд.), истина, под изузетно повољним условима, али ипак кредиту који се мора отплатити (ови кредити су касније били предмет репрограма).

Углавном се сматра да је овим питање обештећења дефинитивно решено и историјски превазиђено (Ивановић, 2009: 120-121). Владимир Ивановић који се детаљније бавио овим питањем, сматра да су обе стране добиле овим споразумом – Немачка је скинула „хипотеку прошлости“, а Југославија је добила повољан дугорочни кредит (пошто Немачка није хтела да одобри директно обештећење) – али овај договор никад није образложен југословенској јавности, тако да је питање обештећења попримило је облик политичког мита у Југославији (Ивановић, 2009: 121-122). Са друге стране, присутно је мишљење да је

„фијаско Југославије у репарационој политици после Другог светског рата искључиво дело највишег политичког руководства државе и политичких управа у ресору иностраних послова које је за руководство и парламент припремало одлуке”

и да је пропуштен историјски тренутак, тако да је неки нови захтев у том смислу тешко актуелизовати (Јовановић, 2003: 79).

Међутим, треба указати на један важан детаљ. Немачки преговарачи су условили давање овог кредита од 700 милиона ДМ, као и раније већ одобреног кредита од 300 милиона ДМ, што значи укупно 1 млијарде ДМ, изјавом југословенске владе да се тиме компензира обештећење југословенских жртава нацистичких прогона (Јовановић, 2003: 133-134, Ђорђевић, 1994: 606-612)

У складу са тим, на седници Одбора за спољну политику СИБ-а Скупштине СФРЈ, одржане 25.12.1974. (документ СИБ-а бр. 1207/74), усвојен је текст изјаве – Ед мемоара (*Aide memoir-a*) од 26.11.1973., чији је текст прихваћен Одлуком бр. 184 седнице СИБ-а од 21.11.1973. а која гласи:

„Влада СФРЈ у принципу прихвата предлог владе СРН да се износом од укупно милијарду ДЕМ кредита у виду помоћи у капиталу (Капиталхилфе) компензира обештећење југословенских жртава нацистичког прогона. Влада СФРЈ је приликом доношења ове одлуке пошла од поверења створеног кроз развијену и плодну сарадњу између СФРЈ и СРН и од интереса двеју земаља да се односи и убудуће успешно и свестрано унапређују, а што је, несумњиво, допринос и широј међународној сарадњи. Влада СФРЈ подразумева да ће поменути кредит у виду помоћи у капиталу бити дат под најповољнијим условима који се дају за кредите овакве врсте, ова средства не могу бити везана за било које пројекте.”

Ед мемоар који је у вези са овим кредитом Влада СФРЈ предала влади СРН преко Амбасаде у Бону није објављен заједно са Споразумом у Службеном листу СФРЈ, нити је са њим заједно ратификован, како је то требало да буде, према Закону о закључивању и извршавању међународних уговора.

Међутим, са становишта међународног права, овај Ед мемоар је правно ваљан, јер немачка страна, којој је он упућен, не мора да утврђује да ли је овлашћени дипломатски представник који је дао изјаву или уручио његов текст добио за то овлашћење свог надлежног органа (Јовановић, 2003: 133-134; Ђорђевић, 1994: 606-612). Дуго југословенска јавност није била упозната са постојањем ове изјаве југословенске владе из 1973. којом су немачки преговарачи условили овај кредит, чак је и у информацији Савезног секретаријата за иностране послове (ССИП-а) из јануара 1990. године, њено постојање прећутано.

Средства у висини од 700 милиона ДМ добијена на основу Споразума од 10.12.1974. према одлуци СИБ-а искоришћена су за изградњу 380 киловатног

– кружног далековода око СФРЈ (Јовановић, 2003: 135). Додељена су наменска средства за тај објект банкама у Сарајеву, Титограду, Загребу, Скопљу, Љубљани, Београду и Новом Саду. Део ових средстава додељен је републичким секретаријатима за финансије за Фонд солидарности, део је коришћен за набавке робе из иностранства, а део за одржавање ликвидности у плаћањима према иностранству и за повећање девизних резерви.

Значи, добијени новац на име обештећења жртава подељен је „братски” републикама, а жртве су биле претежно српске, с тим да непосредно оштећеним појединцима, за чији рачун је и добијен овај кредит, није плаћен ни један динар.

Правно стање ствари јесте чињеница да се влада СФРЈ према влади СРН изричито одрекла даљих потраживања само за неке жртве нацистичких прогона, само за убијене жртве, мада су за време вођења преговора о обештећењу жртава постојали добри изгледи да Југославија за број од 950.000 убијених жртава, колико је утврђено на преговорима, добије по 2.200 ДМ по свакој жртви (на бази онога што је СРН договорила са Француском, где је Француска за 180.000 жртава нацистичког терора добила 400 милиона ДМ или 2.200 ДМ за једну жртву), што је укупно преко 2.090 милиона ДМ, а уместо тога, добијен је само кредит од 1 милијарде ДМ, који се морао вратити (Јовановић, 2003: 127 и 136).

При томе треба имати у виду да Југославија (Краљевина СХС/Краљевина Југославија и ФНРЈ/СФРЈ) није у целости наплатила репарације ни од других поражених држава у оба светска рата, додуше у много мањем износу, односно да се неких одрекла, као што је случај са репарацијама од Бугарске из последњег рата.

Неки аспекти које би требало имати у виду код немачких и других репарација

Постоји више аспеката које би требало имати у виду код давања обухватнијег суда о немачким репарацијама, гледано укупно, као и у односу на Србију/Југославију, али и извлачења неких поука за будућност. Овде се, због ограничења текста, наводе само неки од ових аспеката.

По уједињењу 1871. Немачка је имала територију од 540.858 км², да би након Првог светског рата и Версајског мировног уговора она била умањена на 470.545 км² (Митровић, 2012: 62-70). Наиме, обновљена Пољска (поред знатних територија бившег Руског царства) је одлуком сила победница од Немачког царства добила Западну Пруску и Познањ, док је град Гдањск претворен у слободан град под управом Друштва народа. Одређена територијална проширења на рачун територија Немачког царства имали су Данска, Белгија и Литванија, а Француска је повратила (поново) Алзас и Лорен.

После Другог светског рата немачка територија (пored поделе на зоне) је на основу одлука сила победница на Кримској и Потсдамској конференцији поново умањена, СССР-у је припојен део Источне Пруске, и град Кенигсберг (Каљининград). Пољска је добила део Источне Пруске и западне територије до реке Одре и Нисе. Француској су враћени Алзас и Лорен. Чехословачкој је враћена Судетска област која јој је одузета на основу Минхенског споразума 1938. а Аустрија је отцепљена од Немачке и остала је у границама од 1.3.1938. (пре припајања Немачкој). Немачка државна територија након поновног уједињења (две немачке државе: СРН и НДР у 1990.) износи 357.048 км² (*Der Fischer Weltalmanach*, 1990: 151-152).

Практично, државне територије Немачке умањена је за једну трећину, после два светска рата која је Немачка изгубила, у односу на ону која је била 1871. код формирања Другог Рајха и односи се највећим делом на територије на истоку које су припадале Пруском краљевству (при чему је више милиона етничких Немаца морало да напусти своје домове са ових, али других територија у источној Европи). Ово је елемент који би свакако требало имати у виду код евентуалних нових захтева за репарације, поготово када је у питању Пољска, која је остварила највеће територијално проширење на рачун Немачке (у границама из 1914. и 1937.).

Грчке је у последњих десетак година због финансијске кризе у овој земљи (али и понашања Немачке као повериоца) више пута актуелизовала питање репарација од Немачке из Другог светског рата, али без резултата (Митриновић, 29.3.2015). Пољска се 2022. формално дипломатском нотом, такође, обратила Немачкој за накнаду штете из Другог светског рата која је процењена на чак 1.260 милијарди долара, међутим, званични Берлин сматра да је ова „ствар решена” и да се Пољска 1953. дефинитивно одрекла потраживања по овом основу (Пешић, 3.9.2022).

То што је ово урађено, према пољском тумачењу, под притиском СССР – а чија је намера била да се олакша позиција Источне Немачке – тадашње НДР, изгледа да не мења значајно ситуацију. Чак и пољски правни стручњаци сматрају да ово битно умањује могућност да се захтев реализује, пошто Немачка није вољна да прави преседане који могу скупо да је коштају (Saganek, 2021: 39-51). Поред тога, према расположивим информацијама, СССР и Пољска су из совјетске окупационе зоне, а касније Немачке Демократске Републике, до 1952. већ биле наплатиле репарације у вредности од око 10,7 милијарди долара (Јанча, 2016: 148-154).

Пресудан акт за поновно уједињење Немачке је Споразум о коначном решењу у односу на Немачку (*Vertrag über die abschließende Regelung in Bezug auf Deutschland*) или „Споразум два плус четири” (*Zwei – plus – Vier Vertrag*) који је закључен у Москви 12.9.1990. између Савезне Републике Немачке и Немачке Демократске Републике, с једне стране и четири (окупационе) силе у Немачкој са краја (и после) Другог светског рата (Француска, Велика Британија, СССР и

САД), са пратећом Декларацијом о суспендовању спровођења права и одговорности четири стране (*Declaration suspending the Operations of Quadripartite Rights and Responsibilities*) из Њујорка од 1.10.1990., којима се ове силе одричу свих права у односу на Немачку и уједно омогућава (уједињеној) Немачкој (која се ујединила 3.10.1990.) да (по ступању Споразума на снагу 15.3.1991.) постане потпуно суверена држава (*Treaty on the Final Settlement with respect to Germany & Declaration suspending the Operations of Quadripartite Rights and Responsibilities*, 1990; *Treaty on the final settlement with respect to Germany (with agreed minute), Signed at Moscow on September 1990.*; Hailbronner, 1991: 18-44)

СРН и СССР су 9.10.1990. у Москви закључиле споразум о неким финансијским аспектима повлачења совјетских трупа из Немачке (*Abkommen vom 9. Oktober 1990. zwischen der Regierung der BRD und der Regierung der USSR über einige überleitende Maßnahmen*). Овим споразумом Влада СРН је пристала да плати укупно 12 милијарди ДМ и то за трошкове одржавања/боравка совјетских трупа до краја њиховог етапног повлачења (формирањем посебног фонда од 3 милијарде ДМ), за трошкове транспорта трупа у СССР (1 милијарда ДМ), за трошкове изградње цивилних станова у СССР-у за демобилисане (или премештене у резерву) официре и војнике и њихове породице (програм изградње 4 милиона квадратних метара стамбене површине у вредности од 7,8 милијарди ДМ), као и да финансира трошкове преквалификације и образовања демобилисаних војника и чланова њихове породице (200 милиона ДМ). Поред тога Влада СРН се обавезала да одобри бесакаматни финансијски кредит од 3 милијарде ДМ (са роком отплате од 5 година од датума уплате средстава). Комплетно повлачење Совјетске (руске) армије из уједињене Немачке реализовано је 1994.

Постоје схватања да је „Споразум два плус четири” имао практично функцију „мировног уговора”, иако се то нигде не спомиње из „финансијских разлога” (тј. питања репарација) (Стојановић, 9.3.2015; Милошевић, 3.11.2019). Наводно је у вези овог Споразума обећано (СССР-у) да се НАТО „неће ширити на Исток”, што се, наравно, није десило, нити је утврђено постојање било каквог писменог споразума о томе, што више говори о томе какво је било „преговарачко умеће” совјетске стране (пре свега Михаила Горбачова, али и МИП-а Едварда Шверназеа).

Како Немачка гледа на нове захтеве за одштетом, може послужити следећи пример. Наиме, иако је Немачка званично признала да су њене колонијалне трупе починиле почетком 20. века геноцид у Намибији (у коме је страдало преко 60.000 људи) и извинила се за то (2021.), пристала је једино да врати 20 ложа староседелаца које су однете у Немачку, али се није изјаснила по питању обештећења за геноцид и само је најављена помоћ од 1,1 милијарде евра у наредних 30 година за улагања у инфраструктуру, здравствену заштиту и образовање (Ројтерс, 28.5.2021 и 30.9.2021).

Ни друге бивше колонијалне силе нису показале већу вољу да обештете своје раније колоније за дугогодишњу, па и вишевековну, експлоатацију, укључујући људске и материјалне жртве (о томе да је око 20 милиона становника „црне” Африке одведено у ропство да не говоримо), осим понеког извињења и мало више помоћи за развој.

Што се тиче Србије, постоји гледиште да Србија (Југославија) још увек располаже правом захтева за исплату укупних ратних репарација (Јовановић, 2003: 170-175). Наводи се да је позивање на застарелост овде ирелевантно, јер у међународном праву обавезе по основу деликта не застаревају „протеклом времена”, као у унутрашњем праву.

Такође се наводи да чак и после распада Југославије, према Бечкој конвенцији о сукцесији држава у односу на уговоре и Бечкој конвенцији о сукцесији држава у области државне имовине, архива и дугова, те мишљења тзв. „Бадинтерове комисије” из децембра 1991. Србија има право на репарације у износу који би се договорио са земљама наследницама СФРЈ, као што је то било у преговорима о сукцесији (Михаиловић и Петровић, 1998: 45 и 116-117)

Са друге стране, сматра се да Немачка нема право на противзахтев за накнаду за рад немачких ратних заробљеника после рата, нити за имовину Фолксдојчера, јер су они онда били домаћи (југословенски) држављани и према њима су предузимане исте мере као што су чиниле све друге државе према Немцима који су учествовали или помагали нацисте (Димитријевић, 2011: 126-159).

Наиме, информације ради, „Радна група за документацију” Друштва за српско-немачку сарадњу (!?) у публикацији Геноцид над немачком мањином у Југославији из 2004. прецизирала је захтев за обештећење за конфисковану имовину немачке мањине у Југославији од 100 милијарди немачких марака (из 1990.) чији су обвезници, по њиховом мишљењу, све државе наследнице бивше СФРЈ уживаоци те имовине (Прокле и други, 2004: 234-235). Али, онда би у случају интернационализације захтева за реститурију имовине припадника бивше немачке мањине требало испитати и сва отворена питања у вези надокнаде ратне штете за српски народ, укључујући и правни домаћај немачко – југословенског споразума о Капиталхилфе, којим се превазилази обештећење свих жртава рата кроз „више облике сарадње” (Димитријевић, 2011: 126-159)

Међутим, по свему судећи, што се тиче Србије за актуелизовања питања наплете репарација не постоје реални изгледи, имајући у виду протек времена, лоше вођене преговоре када је још било могуће нешто учинити, изјаву југословенских власти из 1973., распад Југославије која је била носилац потраживања, те да споразум Немачке и великих сила (тзв. Споразум 4 + 2) из 1990. није третирао ово питање, али и, најважније, садашњу позицију Немачке као велике силе у Европи. Уосталом, то најбоље потврђује неуспешан покушај Грчке (чланице ЕУ и НАТО) да актуелизује питање репарација. Можда је и један од разлога за толиким ангажовањем Немачке на разбијању Југославије био да се питање репарација дефинитивно скине са дневног реда.

Иначе, према Споразуму о сукцесији Србији би евентуално могло да припадне 35,8% репарационих потраживања, с обзиром на пропорције по којима је дељена актива/имовина бивше СФРЈ међу земљама сукцесорима, када је тадашњој СРЈ припало 38%, а након умањења за удео Црне Горе у СРЈ, по утврђеној пропорцији (Србија 94,12%: Црна Гора 5,88%) која је примењена на активу/имовину након раздруживања ове државне заједнице 2006 (Закон о потврђивању Споразума о питањима сукцесије, 2002).

Често се, бар код нас, приликом разних оцена и квалификација, не прави довољно јасна формална разлика између Немаца тј. држављана Немачке (СРН, односно некадашњег Немачког Рајха у границама из 1914. и 1919. све до 1937.) и Аустријанаца тј. држављана Аустрије (као дела некадашње Аустроугарске), па се за многе ствари у Другом светском рату, бар што се тиче Балкана, окривљују Немци (из тадашње и садашње Немачке), иако су то учинили Аустријанци (који су етнички Немци).

Аустрија је 1938. „интегрисана” у Немачки Рајх (нестала је као суверена држава и постала покрајина „Остмарк”), али је после рата отцепљена од Немачке и окупирана од стране савезника, а тек су 15.5.1955. савезници закључили Државни уговор са Аустријом, према коме је она остала у границама од 1.3.1938. добила потпуну самосталност, постала неутрална и ослобођена плаћања репарација.

До 1914. Немачка је била заинтересована за Балкан или југоистичну Европу посредно и превасходно као „допунски привредне простор” у склопу ширих немачких империјалних планова, док је за Аустроугарску доминација на тим просторима и његово територијално преуређење у њену корист била главна преокупација. Први светски рат је почео тако што је Аустроугарска објавила рат Србији јула 1914. Иако је улога Немачке у победи и освајању Србије у овом рату била пресудна, Аустроугарска је била та која је окупирала Србију и одговорна је (уз Бугарску) за велике људске и материјалне губитке, а Немачка у много мањој мери.

Међутим, пошто се Аустроугарска после рата распала, а Аустрија и Мађарска (Угарска) као земље сукцесори запали у велике у привредне тешкоће, западне победничке силе нису сматрали да их треба оптеретити великим репарацијама за причињену ратну штету (углавном у рату са Русијом која је после рата била у изолацији Запада због доласка на власт бољшевика, као и на Балкану), те да су претрпеле већ значајна територијална умањења, тако да су се сконцентрисале на Немачку као свог главног противника. Са друге стране, Краљевина СХС је морала да плати део предратног дуга Аустрије (2%), Мађарске (14,1%) и Османског царства (4%) због свог територијалног проширења на њихов рачун.

Ваља се подсетити да је Сен-Жерменским уговором са Аустријом из 1919. утврђено је да је:

„рат (...) настао из објаве рата против Србије 28. јула 1914. од стране бивше царске и краљевске аустро – угарске владе, и из непријатељстава које је спроводила Немачка у савезу са Аустро – Угарском” (Батаковић, 2016: 392). Уз то, у члану 177. се наводи: „Аустрија прихвата одговорност Аустрије и њених савезника за наношење губитка и штете којој су биле подвргнуте савезничке и придружене владе и њихови грађани као последица рата који им је наметнут агресијом Аустро – Угарске и њених савезника”.

Сличне одредбе биле су укључене у остале мировне уговоре са пораженим државама: Бугарском, Мађарском и Османским Царством.

После Другог светског рата Аустрија је одвојена од Немачке и добила је своју државност тек 1955. Могао се стећи утисак да су Аустрија и Аустријанци били својеврсна „жртва” Немачке, а не одани нацизму и значајан фактор немачких ратних напора, па се њена улога у Другом светском рату није ни много разматрала. Чак је ослобођена и од плаћања репарација.

У извршавању злочина у Југославији према спроведеним истраживањима међу војницима Вермахта и припадницима СС, гледано по покрајинама, било је највише Немаца из Аустрије: од највиших командних места до обичног борачког састава. С тим у вези, југословенска Државна комисија за утврђивање злочина окупатора и његових помагача издала је почетком 1947. посебно „Саопштење о злочинима Аустрије и Аустријанаца против Југославије и њених народа” у коме стоји да је од укупног броја од 4.433 утврђених немачких ратних злочинаца, Државна комисија утврдила да су 2.062 Аустријанци, с тим да овај број није био потпун, јер многе истраге тада биле још отворене (Мановшек, 2007: 20). Сходно изнетом, нису за све причињену ратну штету у Југославији, криви Немци, већ има ту и доста кривице Аустријанаца, а Аустрија као држава је ослобођена плаћања свих репарација.

Иначе, постоји чак и аналитички документована теза о континуираном рату („Bellum Permanens”), у различитим видовима и интензитету, између Германа (германских народа) и Срба (лат. Сораби/Серби/Серви, тј. корпуса словенских народа који су се поделили, а међу њима посебно Срба) још од раног средњег века, чији се крај не назире (Богуновић, 2020: 187-234).

У прилог тога у новијој историји могла би се навести политика Беча према Србији у 19. веку и почетком 20. века (са „царинским ратом”), искуство два светска рата, примена Халштаинове доктрине и од стране СРН прекид дипломатских односа (1957 – 1968.), подршка непријатељској (пре свега хрватској) емиграцији и њиховим терористичким активностима, подршка сецесији 1991. и наоружавање Хрватске, предњачење у заговарању свих видова санкција према СРЈ (Србији) деведесетих година 20. века, учешће Немачке у НАТО агресији 1999., признање независности Косова 2008., разне препреке у процесу придруживања ЕУ, тврдо и перманентно инсистирање на признању Косова од стране Србије (као услову свих услова)...

Србији су на путу до пуноправног чланства у ЕУ потребни снажни савезници. За сада је извесно да Немачка, као далеко најснажнија и најутицајнија држава ЕУ, није међу њима (Немачка је последња чланица ЕУ која је после бројних условљавања, посебно у вези односа са КиМ, дала пристанак за започињање преговора ЕУ са Србијом децембра 2013.) и није реално очекивати да ће то убудуће бити случај, већ да ће се Србија и даље суочавати са разним политичким условљавањима Немачке која се нису постављала пред раније кандидате. При томе, Немачка је главна дестинација привремене и трајне емиграције грађана Србије, њен главни привредни партнер и велики страни инвеститор, тако да Србија мора бити врло опрезна у политичким односима са Немачком, чак и када су у питању витални национални интереси, јер велике силе су осветољубиве и дуго памте. Актуелизовање неких тема без великих изгледа да се постигне успех, после много пропуштеног времена и прилика, у садашњим условима вероватно није добро решење.

Треба да се укаже и на то да је Владе Немачке у марту 2022. одлучила да, због ситуације у Украјини, повећа своја улагања у војску (али и њено бројно стање) и то за додатних 100 милијарди евра, при чему би немачке војне снаге требало би да чине и окосницу будуће „европске армије“ (као допуне НАТО-у) према новој заједничкој одбрамбеној стратегији ЕУ (Пешић, 24.3.2022; Самарџија, 28.3.2022). Ово код многих буди сећања на не тако давну прошлост, када је све почело наоружавањем Немачке, у којој већ постоји више десетина америчких војних база са великим војним контингентом, али и делом америчког нуклеарног арсенала, о чијем евентуалном активирању се Немачка много не пита.

Оне који се не сећају тако добро прошлости треба само подсетити на окупацију Србије у Другом светском рату, када је била под директном немачком војном управом на територији од око 50.000 км² и око 4 милиона становника (практично предкумановска Србија са Банатом, док је Срем припојен НДХ, Бачка Мађарској, а Косово и Метохија укључени у „Велику Албанију“) и која је по немачким плановима требало да постане земља „Еугенија“ (по Еугену Савојском, хабзбуршком војсковођи с краја 17. века који је ослободио Београд од Турака), а и да временом под немачким утицајем промени етнички састав (Цветковић, 2017: 111-142; Антић, 2015: 269).

Мало ко више помиње могућу тужбу Србије против земаља НАТО пакта за ратну штету причињену у агресији 1999. која је процењивана у распону од око 30 до 100 милијарди долара (Ђорђевић, 2016: 384 – 397), јер је вероватно постало јасно да у садашњој констелацији односа у свету од позивања на међународно право нема много користи када влада сила и право јачег.

И на крају, да би се стекла представа колико 2021. вреде немачке репарације које својевремено нису плаћене Југославији на бази паритета куповне моћи (тј. кориговане за инфлацију) наводе се следећи подаци: за репарације из Првог светског рата то је 32,7 милијарди евра, тј. неплаћених 5.836 милиона марака из 1913. године има куповну моћ од 32,7 милијарди евра из 2021. (<https://>

www.bundesbank.de.com), а за репарације из Другог светског рата то је 651,9 милијарди долара тј. 35.786 милиона долара из 1938. има куповну моћ 651,9 милијарди долара из 2021. (<https://www.usinflationcalculator.com>). Јасно је да оригинални износ потраживања, а још више ревалоризовани износ потраживања, представља велику суму коју нико неће платити, ако није на то принуђен.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аврамов, Смиља (1978): Међународно јавно право, пето издање; Београд: Савремена администрација.
2. Антић, Чедомир, (2015): Српска историја, друго издање; Београд: Вукотић Медиа.
3. Бартош, Милан (2016) Немачке репарације после Другог светског рата, Зборник радова и докумената Ратна штета, Југославија и међународно право, (редакција Стеван Ђорђевић); Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 70-104.
4. Батаковић, Душан (2016): Дешифровање прошлости; Београд: Чигоја штампа.
5. Богуновић, Петар (2020): *Bellum Permanens: Germani et Serbi*; Култура полиса, бр. 41, стр. 187-234.
6. Богосављевић, Срђан (2011): Други светски рат – жртве Југославија, објављено као „Нерасветљени геноцид“ у Зборнику: Српска страна рата: Траума и катарза у историјском памћењу (уредник Небојша Попов); Београд: Самиздат Б92, стр. 159-170.
7. Вучо, Никола (1985): Економска индустрија света: од индустријске револуције до другог светског рата; Београд: Економски факултет Универзитета у Београду.
8. von Oppen Ruhm, Beate rd. (1955): *Documents on German under Occupation: 1945 – 1954*, London and New York: Oxford University Press, pp. 439-442.
9. Gomes, Leonard, (2010), *German Reparations 1919 – 1932: A History Survey*; New York: PalgraveMcMillan.
10. Димитријевић, Душан (2011): Захтеви припадника некадашње немачке мањине за реституцију имовине у Србији, МП, бр, 1, стр. 126-159.
11. Дугалић, Верољуб (2004): Ратне репарације у прошлости – обрачун и наплата, Финансије бр. 1-6, стр. 113-138.
12. Ђорђевић, Стеван (1991): Потраживања Југославије према Немачкој на основу ратне штете после другог светског рата, Анали Правног факултета у Београду, бр. 1-3, стр. 109-116.
13. Ђорђевић, Стеван (1994): Други светски рат и ратна штета Југославије, Анали Правног факултета у Београду, бр. 6, стр. 606-612.
14. Ђорђевић, Стеван (2016): Ратна штета и жртве после агресије НАТО пакта на СРЈ, Зборник радова и докумената Ратна штета, Југославија и међународно право, (редакција Стеван Ђорђевић); Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, стр. 384-397.

15. Ђорђевић, Стеван (2016): Ратна штета и жртве после агресије НАТО пакта на СРЈ, Зборник радова и докумената Ратна штета, Југославија и међународно право, (редакција Стеван Ђорђевић); Београд: Правни факултет Универзитет у Београду, стр. 384-397.
16. Ивановић, Владимир (2009): Југославија и СР Немачка 1967 – 1973: Између идеологије и прагматизма; Београд: Институт за савремену историју.
17. Живковић, Никола (2016): Ратна штета учињена Југославији у Другом светском рату, Зборни радова и докумената Ратна штета, Југославија и међународно право, (редакција Стеван Ђорђевић); Београд: Правни факултет Универзитет у Београду, стр. 112-128.
18. Јанча, Драган, (2016): Обештећење југословенских жртава нацистичких прогона и кривично гоњење нацистичких злочинаца, Зборник радова и докумената Ратна штета, Југославија и међународно право (редакција Стеван Ђорђевић); Београд: Правни факултет Универзитет у Београду, 2016, стр. 148-154.
19. Јаковљевић, Душан (2016): Међународноправно регулисање репарација после другог светског рата, Зборник радова и докумената Ратна штета, Југославија и међународно право (редакција Стеван Ђорђевић); Београд: Правни факултет Универзитет у Београду, стр. 257-271.
20. Јовановић, Љубомир (2003): Ратне репарације из II светског рата и Немачка, Београд/Ваљево: Покрет за заштиту права жртава рата Србије, окружни одбор Ваљево
21. Јовановић-Гавриловић, Предраг (2004): Међународно пословно финансирање; Београд: Економски факултет у Београду.
22. Kaiser, Jürgen (2013): *One Made it Out of the Debt Trap: Lessons from the London Debt Agreement of 1953 for Current Debt Crisis*; Friedrich Ebert Stiftung.
23. Камерон, Рондо и Лари, Нил (2011): Кратка економска историја света: од палеолитског доба до данас; Београд: Службени гласник.
24. Кејнз, Џон Мејнард (2015): Економске последице мира (склопљеног на Париској мировној конференцији); Нови Сад: Медитеран.
25. Кршев, Борис, (2011): Ратне репарације и њихова судбина након Првог светског рата – случај Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца», ЦИВИТАС, бр. 1, стр. 9-17.
26. Крстић, Снежана; Ања П. Глигић Савић и Јована П. Глигић Думоњић, (2007): Државни дугови Србије и финансирање Првог светског рата, Војно дело бр.7, стр. 376-383.
27. Лајбеншпергер, Ненад (2017): Presenting and Establishing the Number of Yugoslav Casualties of World War II from Liberation until 1951, *Tokovi istorije* br. 3, str. 143-166.
28. Мановшек, Валтер (2007): Холакуст у Србији – војна окупациона политика и уништавање Јевреја 1941-1942; Београд: Службени лист СРЈ и Драслар Партнер.
29. Митровић, Андреј (2011): Продор на Балкан: Србија у плановима Аустро-Угарске и Немачке 1908 – 1918; Београд: Завод за уџбенике.
30. Митровић, Андреј (2012): Време нетрпељивих – политичка историја великих држава Европе 1919 – 1939, Београд: Завод за уџбенике.
31. Митровић, Андреј (2014): Србија у првом светском рату; Београд: ЈП Службени гласник.
32. Момбауер, Аника (2013): Узроци Првог светског рата: спорења и сагласности; Београд: Клио.
33. Михаиловић, Никола и Петровић, Здравко (1998): Ратна штета и репарације на просторима претходне Југославије; Београд: Војноиздвачаки завод, ИП Триконтинентал.

34. Николић, Милоје (1992): Економски развој прве и друге Југославије 1918 – 1990, Југословенски преглед, бр. 2, 1992, стр. 121-164.
35. Saganek, Przemyslaw (2021): The Choice of the Paradigm of Discussion on the Right of Poland to Obtain Compensation From Germany Because of the WWII Agression and Occupation, *Eastern European Journal of Transnational Relations*, Vol. 5, No.1, pp. 39-54.
36. Schuker, Stephen A. (1988): *American "Reparations" to Germany, 1919-33: Implications for the Tihrd-World Debt Crisis*; Princeton: Princeton University Press.
37. Сретеновић, Станислав (2009): Репарације побеђених, дугови победника: Случај Француске и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца/Југославије; Филозофија и друштво бр.1, стр. 223-243.
38. Piper, Ernst (2007): *Kurze Geschichte des Nationalsozialismus von 1919 bis Heute*; Hamburg: Hoffmann und Campe Verlag.
39. Hailbronner, Kay (1991): Legal Aspects of the Unification of Two German States, *European Journal of International Law*, Vol.2, No. 1, pp. 18-44.
40. Цветковић, Драгиша (2017): Холкауст у Србији (немачко окупационо подручје) – нумеричко одређење и квантитативна анализа», Токови историје, бр. 3, стр. 111-142.
41. Wehler, Hans-Ulrich (2003): *Deutsche Gesellschaftsgesichte; Vierter Band: Vom Beginn des Ersten Weltkriegs bis zur Gründung der beiden deutschen Staaten, 1914 – 1949*; München: Verlag C.H. Beck.

ВЕБОГРАФИЈА:

1. Reuters: Germany apologises for colonial – era genocide in Namibia, May 28, 2021, (reuters.com).
2. Reuters: Germany returns Namibian skulls taken in colonial era, September 30, 2021 (reuters.com)
3. *Treaty of Peace with Germany (Treaty of Versailles)* – Treaty and Protocol Signed at Versailles June 28, 1919; Protocol Signed by Germany at Paris January 10, 1920, доступно на: https://www.census.gov/history/pdf/treaty_of_Versailles (Пристапљено 30.7.2020).
4. <https://www.bundesbank.de.com> (Пристапљено: 28.10.2022.)
5. <https://www.usinflationcalculator.com> (Пристапљено: 28.10.2022.)

ОСТАЛИ ИЗВОРИ:

1. *Agreement on German external debt, with annexes and subsidiary agreements*, signed in London on 27 February 1953: UN Triety Series, Volum 333, 1959, No. 4764.
2. Gesetz zur Abkommen vom 9. Oktober 1990. zwischen der Regierung der BRD und der Regierung der USSR über einige überleitende Ma'namen, *Bundesgesetzblatt* Nr. 48 vom 19 Dezember 1990;
3. Декларација о поништењу одлука руководства земље о праштању надокнаде за ратну штету, Службени гласник Републике Србије број 48/91.
4. *Der Fischer Weltalmanach (1990): Zahlen, Daten, Fakten '91*, Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH.

5. Закон о потврђивању Споразума о питањима сукцесије, Службени лист СРЈ – Међународни уговори, број 6/2002.
6. Милошевић, Ђорђе: Срушен зид, остале поделе, Политика, 3.11.2019.
7. Митриновић, Биљана: Грци траже одштету, Политика, 29.3.2015.
8. Самарџија, Слободан: Пакс Американ одлази у прошлост, Политика, 28.3.2022.
9. Статистички годишњак СЗС (фебруар 1989): Југославија 1918 – 1988, Поглавље: „Људски губици и материјална штета у другом светском рату“, стр. 191 – 194 (напомена: као извор се наводи још и: Никола Живковић (1975): Ратна штета коју је Немачка учинила Југославији у другом светском рату, Београд: Институт за савремену историју и НИП Експорт-Прес).
10. Стојановић, Мирослав: Повратак отписане теме, Политика, 9.3.2015.
11. Пешић, М: Немачка нема намеру да Пољској плати ратну одштету, Политика, 3.9.2022.
12. Пешић, М: Немачки војници биће окосница будуће „европске армије“, Политика, 24.3.2022.
13. Радна група за документацију (приредили Херберт Прокле, Георг Вилдман, Карл Вебер и Ханс Зонлајтнер) (2004): Геноцид над немачком мањином у Југославији; Београд: Друштво за српско-немачку сарадњу.
14. *Reparation from Germany, establishment of Inter – Allied Reparation Agency, and restitution of monetary gold*, Agreement opened for signature at Paris, January 14, 1946, and signed for the United States January 14, 1946; Entered into force January 24, 1946; Supplemented by Protocols of November 4, 1947, December 16, 1947, March 15, 1948, and July 6, 1949; 61. Stat. 3157; Traeties and Other International Acts Series, str. 5-19.
15. *The Petersberg Agreement (November 22, 1949)*, Volume 8., „Occupation and the Emergence of Two States, 1945 – 1961“, German History in Documents and Images.
16. *Treaty on the Final Settlement with respect to Germany & Declaration suspending the Operations of Quadripartite Rights and Responsibilities*, London: Her Majesty's Stationary Office – HMSO, (Treaty Series No. 88 (1991)).
17. *Treaty on the final settlement with respect to Germany (with agreed minute), Signed at Moscow on September 1990*, Vol. 1696, I – 29226, UN Treaty Series (1990).
18. *Final Act of Paris Conference on Reparations with annex* (Paris 21st December 1945), London, His Majesty Stationery Office, 1946, 18 p. (Miscellaneous No.1. (1946)), pp. 1/18.

GERMAN WAR REPARATIONS IN WIDER CONTEXT

Abstract: Recently, the issue of war reparations from Germany, which was raised first by Greece (2011), then by Poland (2022), as well as compensation by Germany to the victims of its genocidal colonial rule in Africa (Namibia), has become topical. At the same time, possible requests for war damage compensation from Serbia/FR Yugoslavia due to the events in the Yugoslav territories in the nineties of the last century, as well as our request for compensation for our damage from NATO aggression in 1999, are also mentioned. From this aspect, it is good to familiarize with the practice of the area of war reparations, which is the richest when it comes to war reparations from Germany after two world wars.

After both wars, Germany settled its reparations obligations only to a lesser extent, taking advantage of the favorable attitude of the main victorious western powers (USA, Great Britain and France) who wanted to recover and stabilize it as soon as possible in order to be their ally against the “Bolshevik danger”: and the USSR, which even provided it with significant financial support. Because of this, the interests of small countries were sacrificed, and Serbia (Yugoslavia) was among them. After reunification in 1990, Germany managed to take advantage of the favorable political climate and avoid concluding a peace treaty that would definitively regulate the issue of reparations after the Second World War. At the same time, the post-war bilateral Yugoslav-German negotiations, for insufficiently clear reasons, were very poorly conducted on the Yugoslav side, so that Germany “closed” this issue, at least formally, by approving loans (capital aid) to the Yugoslav state, but not by giving compensation to individuals and legal entities, except for a symbolic amount in certain cases.

The issue of German war reparations was seen in our country mostly one-sidedly, without considering the wider context, so this paper points out some additional aspects, which should contribute to the creation of a more comprehensive presentation.

Keywords: REPARATIONS, GERMANY, WORLD WAR I, WORLD WAR II, SERBIA, YUGOSLAVIA.

**Ana Clara
BARANDELA**

University of Buenos Aires
Argentina

CONTACT: anaclarabarandela@gmail.com

**Ana Maria
MURGIDA**

University of Buenos Aires
Argentina

CONTACT: animurgida@gmail.com

**Eugenia María
Teresa MOREY**

University of Buenos Aires
Argentina

CONTACT: mumimorey@gmail.com

**Juan Carlos
RADOVICH**

University of Buenos Aires
National Scientific and Technical
Research Council
Argentina

CONTACT: radovich@retina.ar

COVID-19 AND INDIGENOUS PEOPLES: AN ANALYSIS FROM SOCIAL ANTHROPOLOGY PERSPECTIVE

Abstract: In this article we describe and analyze several impacts that coronavirus has produced over some aboriginal population from America and Argentina, taking into consideration; their responses, understandings and developed strategies, related to state policies. Likewise, we develop an analytical description of possibilities that the ethnographic method, belonging to the anthropological sciences, offers, for a multidimensional approach. This method also makes it possible to advise, evaluate and monitor certain public policies. When it comes to the information obtained, it was acquired using several secondary sources of data and interviews posted on the Internet.

Keywords: COVID-19, INDIGENUOS PEOPLES, AMERICA, ARGENTINA, ANTHROPOLOGY.

"As a cosequence of the (bad) relationship between the species who inhabit the big house, our planet, the pandemic was anounced by the eleders (...)

May be, the day has come."

(José Quidel Lincoleo, mapuche intellectual)

Introduction

In this article we make a description, systematization and analysis of the pandemic context generated by Covid-19 over indigenous peoples of America in general, taking into account just a few examples, and in particular, the case of our country, Argentina.

Initially, we raised the role that anthropological science can play in the pandemic context, using secondary data sources mainly, due to the situation of "mandatory isolation" officially imposed by national authorities. Also we carried out interviews and diverse exchanges, obtained by communication in the internet space, with different social actors, through various platforms and programs from March 2020 to mid-2021. Although the pandemic has obviously hindered traditional ethnographic research, it did not prevent the collection of information (secondary data sources), and the communicative exchange with different interlocutors.

The Role of Social Anthropology in the Pandemic Emergency

Next, we are going to describe how anthropological science can collaborate in a catastrophic process such as that of the Covid-19 pandemic, in which humanity finds itself at the moment. Through grounded ethnographic fieldwork, anthropologists, with their disciplinary methodological tools, can produce a key approach to understanding and unraveling the complexities of an event of enormous magnitude and impact such as the Covid-19 pandemic. With these tools, professionals of this discipline can offer knowledge, recommendations and evaluations of public policies in an event of such severity.

While we can hope that contributions of anthropologists can be positive, facing such public health crises, at the same time we must recognize that recommendations can be difficult to implement and that anthropological engagement in such a context is not free of challenges and criticisms.

First of all, we must ask ourselves: what kind of contribution could anthropology

make during a pandemic, and what are the specific roles that anthropologists can play, both in the field and in the academic context. Another question is what analytical frameworks can be crafted from the practical recommendations made by anthropologists, to broader actors involved in health promotion, community development, patient treatment, and survivor support? In other words; what is the role of a social discipline in a global emergency, and what combination of theory, critical vision and professional practices are necessary for it to be successful?

In the face of the coronavirus pandemic, we believe that social anthropologists; cannot only offer their conceptual tools and knowledge to support responses, within the confusing limits of an emergency, but in addition, they can discover an extremely dense object of study, with sociocultural and political meanings of great complexity, in a very particular field of study.

In some cases, anthropologists debate between the desire to delve into a line of research rich in ethnographic potential and, at the same time, having to meet the practical and immediate requirements of providing a concrete response to an unprecedented pandemic. Such requirements are developing health promotion messages, or helping community mobilization in terms of protection and understanding of actions carried out by several state agencies.

Likewise, the deepening of concepts such as health and disease, reformulated and updated; community participation, development of health promotion, as well as a better understanding of culture and social practices and representations, and their interaction with health policies and systems, are essential to understand the current emergency.

In short, anthropologists, along with other professionals working in the fields of health and community development, explore and attempt to strengthen links between communities and organizational actors through in-depth situational analysis in the ground.

Undoubtedly, epidemics constitute an important object of study in the field of medical anthropology, as crucibles of various levels of analysis (Dry and Leach, 2010), ranging from the impact of official medicine, and the clashes or encounters of local medicine with the biomedical approach, to the production of subjective identities through the form of biopolitics. Evidently, Foucault's points of view are found in the background of this relationship between anthropology, history and a genealogy of power (Foucault, 1979).

This approach reminds us that every event or crisis permanently activates forms of power that cannot be ignored. An example may be resistance displayed by various social and political sectors in different countries, during the isolation measures and health controls established by governments to prevent the spread of coronavirus. Also, the political economy of epidemics constitutes a factor at macro levels that, incorporated into the ordinary life of various social groups, conditions behaviors, decisions, and cultural strategies.

This new catastrophic situation, in turn, has created new lines of study, such as

the identity of survivors, different humanitarian responses to the pandemic, risk perception and the study of governance of global public health. Thus, the Covid-19 crisis highlighted the need for anthropologists to offer their ethnographic expertise through online platforms and the global exchange of experiences, and the compelling need to work in an urgent context. In this way, they are able to provide guidance for practical actions that can promote humanitarian strategies and health care policies, in a similar situation in the future.

García Acosta, from his perspective, proposes starting from an historical and anthropological approach, with essential questions to enrich the understanding and management of future pandemics. She wonders about conceptual issues such as “can we apply premises similar to those of the historical/anthropological study of disasters to the Covid-19 pandemic? Are concepts used along this apprenticeship useful to understand disasters, relevant to this case?” (García Acosta, 2021:42). Obviously, the answers will be given by future research in the dynamic present day situation.

In this sense, anthropologists strive to recombine disciplinary subdivisions such as medical, social and political anthropology in a holistic approach, useful to support humanitarian work, developing practical ideas, in order to collaborate during the emergency in a medically and socially effective way.

Finally, in this mutual engagement of theories and practices, disciplines, diverse methods, and concrete solutions, we believe that there is a need for critically engaged anthropology, despite the ethical, political, and methodological challenges that arise.

Impacts of Covid-19 Pandemic on Indigenous Peoples

The Region of the Americas is characterized by its rich multi-ethnic and multicultural heritage; this includes 54.8 million indigenous people in Latin America and the Caribbean, and 7.6 million in North America (Panamerican Health Organization, 2020:4).

According to this organization

“The indigenous population of the Region of the Americas tops 60 million and presents huge ethnic and cultural diversity, with more than 800 indigenous peoples having been identified in Latin America alone” (Panamerican Health Organization, 2020: 8).

Also, american history is a testimonial source of the biotic compulsions suffered by native populations since the conquest of the continent by the Europeans.

Currently, in the vast Amazonian region, especially in the Brazilian sector, the threat of Covid-19 is present in different areas and with great intensity.

Several organizations expressed their alert, regarding the precarious situation in which indigenous communities found themselves, trying to achieve their protection to avoid massive contagion. To this end, they requested urgent measures from State agencies; because respiratory viruses have acted as vectors of indigenous genocide several times in the country's history. Diseases exported from Europe during the colonial period, such as typhoid fever, various flu, measles, whooping cough, etc., were unknown in America until then and because of that Aborigines had not developed any biological defensive mechanism. The populations decimated due to non-existent organic resistance against such diseases. In the case of Mexico, its original population in 1520 oscillated around 25 million inhabitants. That population diminished to just over a million in the early 17th century. One of the factors that contributed to such a strong depopulation was the aforementioned diseases, in addition to colonial violence in different forms. The following testimony is eloquent in explaining the disaster:

"In addition to the military conquest, there were biotic compulsions, plagues and epidemics, as well as famines, which together produced one of the most devastating processes of depopulation that human history has ever recorded. (...) This situation led to the irruption of chaos, not only in individual and collective life, but also at the level of the very experience of reality that had been built by the society as a whole" (Bartolomé, 1997:131).

The well-known Brazilian politician and anthropologist Darcy Ribeiro, in his different research works from the second half of the last century, illustrated the consequences suffered by native peoples of Brazil, due to biotic compulsions such as those indicated.

"The history of relationship between Indians and whites in Brazil, shows us that weapons of conquest were ambitions and ideas, a more effective team of action on nature, but above all bacilli and viruses" (Ribeiro, 1971:118).

These data are reaffirmed by Bengoa who points out that

"(...) Modern studies show that there could have no been such a conquest and subjugation of the so-called American "Indians", if there had not been a bacterio/virological attack of unprecedented violence. Microorganisms allied themselves in an unexpected way in the campaign of domination that ended the indigenous resistance and later with their societies" (Bengoa, 2020:1).

Returning to present times, in May 2020, in San Carlos de Río Negro, Venezuela,

indigenous organizations of the Amazon basin of that country, reported the presence of members of the Yeral people, from San Gabriel Cachoeira, Brazil, with symptoms of coronavirus. In spite of this situation, indigenous organizations pointed out that there was a real possibility of the spreading of pandemic throughout the wide border between Venezuela, Brazil and Colombia. Indeed, throughout this triple border area, there was great mobility, both through legal checkpoints and through uncontrolled entries, a fact that exposed the lives of the many indigenous communities in the region, mainly ethnic groups such as Arawak (Baré, Baniwa, Piapoco, Warekena y Kurripako), Uwottüja, Hiwi, Puinave, Mako Yeral, but also the Yanomami, that inhabit the Casiquiare branch, in the Siapa River, and the Upper Orinoco, as well as the Ye'kwana people (ORPIA-COICA, 2020).

Also, according to the same source

“(...) mobility of different actors on the border, and in indigenous territories, which includes illegal miners, external armed groups, participants in legal and illegal trade (smuggling), the military, and immigrants from other countries, is one of the issues representing a great risk of spreading Covid-19 in Amazonas State. If preventive measures are not taken in time by the competent authorities, there could be an advance in infections in these large territories, which could lead to an imminent genocide due to high contagion capacity of the virus and its potential lethality among indigenous communities, which, as already mentioned, have a greater immune sensitivity to respiratory conditions” (ORPIA-COICA, 2020).

Manaus, capital of the Brazilian state of Amazonas, with the population of approximately 2 million inhabitants, with a high proportion of the indigenous, had more than 4,000 infections and 620 deaths from coronavirus in May 2020, according to the mayor of that city, a fact that caused the collapse of the health care system of the main Brazilian Amazonian city.

On the other hand, living conditions of populations that inhabit the Amazon region of Peru, Colombia and Venezuela are similar, and as stated by the organizations

“People circulate along the Amazon River from Manaus, city with the most reported cases. It is also close to Iquitos, Peru, with more than 1,000 cases at the same time. The aforementioned not only reflects the influence of the river, but also the importance of increasing its control. Population movements, and the spread of the virus, are marked by the lack of border controls and even real divisions on the ground” (ORPIA-COICA, 2020).

Finally, in spite of the serious situation described, indigenous organizations asked the State for the development of a protocol for prevention, containment and control of Covid-19, designed with the leading participation of native peoples, through their community network, a fact that would allow temporary community isolation, and a plan to control the entry of external agents into indigenous territories, in order to

prevent the spread of the pandemic. These demands received few responses from governments.

President of Brazil, Jair Mesías Bolsonaro (2019-2022), has frequently expressed his phobias and contempt against indigenous peoples of his country. Next, we quote some of their testimonies and certain responses expressed by aboriginal leaders.

"The Indian changed, he has evolved... More and more Indian is a human being just like us" (Pagina 12, 01/25/2020).

The Association of Indigenous Peoples of Brazil (APIB) announced that they will file a criminal complaint against the president related to his discriminatory speech.

"Once again, he brokes the National Constitution, denying our existence as human beings. That pervert needs to be stopped!" Sonia Guajajara. She added "We, indigenous peoples, aboriginals from this land, demand respect!" (Pagina 12, 01/25/2020).

Brasilian President also spoke about freeing indigenous lands and environmental reserves for mining, agriculture and energy exploitation. On December 2020, he received at the Alvorada Palace in Brasilia, many associations of "garimpeiros", groups of people who extract gold in the Amazonian rivers, not always legally. He promised them new legislation so that they can act freely all over the territories and indigenous reserves (Pagina 12, 01/25/2020).

There is no doubt that the racist administration of Brazil is openly launching an unprecedented attack against indigenous peoples with the aim of destroying them as native peoples, assimilating them by force and plundering their territories.

Another example involves the Mura ethnic group, also from the Amazon, who, given the difficult health care situation, decided to face the pandemic by adopting social self-isolation, restricting the departure of people from the communities on fishing trips, a main source of food. This situation had an outstanding impact over different communities, in account of the shortage of essential foods (Baines, Castro Pereira and dos Santos, 2021).

In the Brazilian state of Roraima, indigenous peoples were the most vulnerable group, affected by Covid-19, with high mortality rates, especially among the oldest population, repositories of collective memory and traditional knowledge. Until September 2020, the Association of Indigenous Peoples of Brazil (APIB), estimated that 833 indigenous inhabitants had died from coronavirus, and 33,935 were infected, among a total of 158 ethnic groups (Baines, Castro Pereira and dos Santos, 2021).

In Ecuador, Gina Watson, the representative of The World Health Organization (WHO) in that country, warned "(...) there are no epidemiological surveillance

protocols in the country to prevent the spread of coronavirus in towns and indigenous communities, (...)” (El Universo, 04/1/2020). Likewise, the international official committed to the Ecuadorian legislators to develop a protocol plan for such vulnerable sector of the country. In his presentation, he also warned that it is fundamental that social food programs, had to reach these communities and the rural sector, and fundamentally that prevention campaigns must be carried out in native languages (El Universo, 04/1/2020).

In Chile, the indigenous Mapuche people, in permanent conflict with the State, have developed their own tools for interpretation and protection against the pandemic. As their own way of conceptualizing the disease, they created the notion of *koronavñfi*, a neologism in Mapuzungun (the name given to the Mapuche language), to name the pandemic caused by the coronavirus. According to Mapuche scholar Elisa Loncon Antileo:

“The koronavñfi concept, allows us to recognize that coronavirus is a vñfitun, it can kill, harm people, its environment, it puts people who go out to work every day at risk of contagion. (...) From the Mapuche concept of disease, the koronavñfi is also a wigka kuxan, a foreign, non-native disease, (...)” (Loncon Antileo, 2020).

According to the same author,

“(...) koranavñfi crisis is not only biological but systemic, and to face it we not only need to attack Covid-19, we need more community and paradigms that position the value of human being over the economic, more appreciation of nature in reciprocity with the human, more rights to the people, especially the access to clean water, to public health. In this way, the first line of the struggle against pandemic is not in hospitals, it is before reaching the hospital, at the community, in social organization, and in family groups, it is in the knowledge of people regarding care and isolation. to avoid contagion. The response required by the pandemic is humanity and guaranteeing people’s lives above all things” (Loncon Antileo, 2020).

We can see obviously, that management of the pandemic at the communities by themselves, is fundamental as a method of protection and prevention of disease.

In a study conducted by a group of Chilean researchers, they concluded in a preliminary report that

“(...) the data collected points out that dissimilar situations with respect to both the indigenous peoples that live in Chile, as well as the different territories. (...) In most cases, responses have been given from local organizations and from the worldview that made it possible to stop the advance of the pandemic. (...) Related to worldview, traditions and culture, measures based on self-care and respect for nature have been applied from the same peoples, understanding pandemic as a result of the breakdown of balance in the relationship between humans and

the environment, measures which propose, should be corrected. With regard to productive activity, the great impact that pandemic has produced is recognized (...) (and) it has become clear, an element declared by all those interviewed, that there have been no specific public policies directed towards indigenous peoples in all these months (...)" (VVAA, 2020:12).

In the United States, there is an interesting example of self-management of the pandemic by indigenous people, an event that occurred in May 2020. Sioux groups in South Dakota State, refused to remove checkpoints for the spread of the coronavirus, located on the roads that crossed the communities. Due to this, the governor of the state, Kristi Noem, accused the chiefs of several communities of establishing illegal checkpoints. The Sioux, however, believed that the controls were the only way to ensure that the virus did not enter their reservations, adding that due to the limited capacity of health facilities, they could not cope with the emergency. Consequently, only those who had not traveled to the Covid-19 hotspots were allowed to enter in the reserves. The governor, in turn, threatened to sue both, Sioux-Oglala and Cheyenne peoples in federal court, if they did not obey the order to remove checkpoints. In response to the Governor, Cheyenne People's Leader Harold Fraser stated,

"We will not apologize because we are an island of safety in a sea of uncertainty and death," (The Governor) continues to interfere in our efforts to do what the science and facts dictate, seriously undermining our ability to protect everyone on the reservation".

South Dakota, during the pandemic crisis, was one of the few states in the country that did not issue an order to its residents, to compulsorily stay at home (Politika, Belgrade; 5/11/2020).

The Situation of Indigenous Peoples of Argentina Facing the Covid-19 Pandemic

Because of the measures adopted by the national state in the face of the emergency generated by the pandemic, we have appreciated that it affected various sectors of population in a highly unequal manner, based on their socioeconomic, ethnic, cultural, gender, age and economic conditions. In the areas of greatest deprivation and social precariousness, the lack of access to health system, food, drinking water and basic services deepened. Among the consequences of the isolation measures, the severe negative impact produced on income of domestic groups must be added, mainly among those who developed informal economic activities dependent on the daily movement of people, which decreased in this

particular context. In addition, we must mention in some cases, serious abuses perpetrated by security forces in certain regions, in the context of the “Preventive and Mandatory Social Isolation” (ASPO initials in Spanish), implemented by the national government from March 19th, 2020.

In this context we have registered the exacerbation of historical experiences of racism and ethnic discrimination, gender violence and repressive practices legitimized as “surveillance” towards indigenous peoples in different regions of the country.

Likewise, a report prepared by hundred anthropologists from several universities and research centers all over the country (approximately 30 teams), describes and analyzes a series of problems that affected indigenous peoples during Covid-19 pandemic.

The main objective of this work was to develop a collaboration and exchange anthropological experiences about the situation of Covid-19 in many provinces of the country. Evidently, it was a problem of great complexity, involving multiple aspects such as environmental, sociocultural, economic, and political contexts; and also, discourses and practices produced locally. The main purpose of the report prepared, was to collaborate in the design of public policies in the field of health and prevention during the pandemic context, taking into account the socioeconomic, ethnic and cultural peculiarities of each region, with its characteristics and risk conditions, vulnerability and access to services and resources.

The outstanding results of the aforementioned report indicate that pandemic situation aggravated conditions of socioeconomic inequality, irregularity in land tenure of territories in which indigenous peoples live, the historical invisibility, stigmatization, and sometimes, criminalization associated with their ethnic condition.

The report not only addresses the situation presented by the pandemic, but also highlights historical structural problems among indigenous communities, such as the effects caused by the impact of extractivist projects like oil exploitation by the technique of “fracking”, mega-mining, forest exploitation, the foreignization of land ownership and the expansion of the agricultural frontier.

This work also suggests certain recommendations to improve current situation of various communities. Among them, it points out the requirement of “effective compliance with the rights of indigenous peoples” provided by the National Constitution in its article 75, paragraph 17, Convention 169 of the ILO (International Labor Organization), and effective compliance with national and provincial legislation. Also, the report indicates the need for the implementation of the binding right to consultation and Free, Prior and Informed Consent, provided in several regulations, in order to generate mechanisms of leading participation for indigenous organizations.

On the other hand, the research takes up a historical claim of indigenous

organizations: the search for new formats in the historical relationship among the state and indigenous peoples. This implies discussing and adopting a clear position against historiography that systematically denied the very presence of the different peoples and the genocide and ethnocide suffered by the various ethnic groups in the country (VVAA, 2020).

“The responsibility of the state (at different levels) in such a genocide is central, and the consequences of its historical violent actions not only continue, but in the current context of the ASPO, as we have seen, are aggravated. It is key to design a public agenda that implies historical reparation. We understand that a historical reparation fund should be set up for aboriginal peoples”,

states the conclusion of the investigation.

In the case of Chaco province, in Resistencia, the capital city, the pandemic situation in the “Barrio Gran Toba” (Great Toba Slum), where a lot of members of Qom people live, with its peculiarities, we have been able to observe the way in which the illness began and spread; the suffering that it brought about and its consequences of death among the population. Also, we must add the racist and discriminatory expressions and attitudes from non-indigenous groups of society towards the communities (Hass et al, 2021). However, indigenous communities and organizations of this province managed to develop their own strategies to face the pandemic.

Conclusions

The UN Special Rapporteur on indigenous peoples rights, in his report to the General Assembly, stated that

“The impact of Covid-19 on indigenous peoples must be investigated and documented, to guide the responses of states, and ensure that these moments of exceptional circumstances do not exacerbate or justify impunity for violations of indigenous peoples rights. Considering the importance of human cultural diversity and innovation to survive crises, such as pandemics, national and international responses to Covid-19 can also find answers in traditional indigenous knowledge and practices” (OHCHR, 2020).

The Panamerican Health Organization stated that

“COVID-19 poses significant risks and impacts for indigenous peoples, whose health situation is, in many countries, worse than that of the rest of society. This is due, among other factors, to a higher rate of pre-existing health conditions;

to deficient health care access; and to social, economic, and environmental factors that exacerbate these populations' vulnerability" (Panamerican Health Organization, 2021:13).

From our point of view, in this provisional article, written urgently and in response to the emergency, we have attempted to describe and analyze various situations, extremely serious and complex, linked to the multidimensional impacts that the pandemic has produced among indigenous peoples and whose immediate effects cannot be foreseen.

Finally, we can assure that only through future research it will be possible to measure the scope and consequences of the pandemic that has posed enormous challenges and placed the future of humanity at serious risk.

LITERATURE

1. Bartolomé, M. (1997): Gente de costumbre y gente de razón, *Las identidades étnicas en México*; México: Siglo XXI-Instituto Nacional Indigenista.
2. Dry, S. y M. Leach (eds) (2010): *Epidemics: Science, Governance and Social Justice*; London: Earthscan Publication.
3. Faas, A; Barrios, R; García Acosta, V; Garriga, A; López; Mattes, S. y Trivedi, J. (2020): Entangled Roots and Otherwise Possibilities: ASn Anthropology of Disaster COVID-19 Research Agenda, *Human Organization*, Vol. 79, N°4, pp. 333-342.
4. Foucault, M. (1979): *Microfísica del poder*; Madrid: Ed. de la Piqueta.
5. García Acosta, V. (2021): Aprendizajes y nuevos derroteros en el estudio de los desastres y epidemias, Reflexiones desde la antropología, *Desacatos*, 65, pp. 34-53; enero-abril.
6. Ribeiro, D. (1971): *Fronteras Indígenas de la Civilización*; México: Siglo XXI.
7. VVAA (2020): Los efectos socioeconómicos y culturales de la pandemia COVID-19 y del aislamiento social, preventivo y obligatorio en las comunidades indígenas de la RMBA, NOA, NEA y Patagonia, *Informe Antropológico interinstitucional*. Argentina.
8. VVAA (2020): *Los efectos socioeconómicos y culturales de la pandemia Covid-19 y del aislamiento social, preventivo y obligatorio en los Pueblos Indígenas y Afrodescendientes en Chile*; Primer informe parcial. Serie Policy Papers, N° 9. CIIR. Mayo 2020.

WEBOGRAPHY:

1. ACNUDH (2020): *Impacto de COVID-19 en los pueblos indígenas*. https://www.ohchr.org/SP/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/Callforinput_COVID19.
2. Baines, S; Castro Pereira, M. y dos Santos, P. (2021): Afro-Indigenous Cosmographies of Mobility: Fishes, Viruses and Others Amazonian Lives at the Confluence with the Sars-CoV-19, *Frontiers in Sociology*, vol. 5, January. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fsoc.2020.612854/full>

3. Bengoa, J. (2020): Los virus galopan más rápido que los caballos, *Las plagas que produjeron el holocausto más grande de la historia*; <https://www.lemondediplomatique.cl/los-virus-galopan-mas-rapido-que-los-caballos-por-jose-bengoa.html> (20/05/2020).
4. *El Universo on line*. <https://www.eluniverso.com/noticias/2020/04/01/nota/7801629/oms-advierte-falta-protocolos-pueblos-nacionalidades-indigenas>
5. Hass, B; Monch, T. y Cervi, L. (2021): Covid-19 and the marginalisation of indigenous groups in Argentina, *Race & Class*, Vol. 62, Issue, 4; <https://doi.org/10.1177/0306396821996>
6. Murgida, A. y Radovich, J. (2020): Comprender la Pandemia. COVID-19: Alerta global, salud de mercado o el derecho a la salud, *Colegio de Graduados en Antropología*, <https://www.cgantropologia.org.ar> 11/05/2020.
7. Pan American Health Organization (PAHO) (2021): The Impact of COVID-19 on the Indigenous Peoples of the Region of the Americas: Perspectives and Opportunities. Report on the High-Level Regional Meeting,
8. *Politika online*, Belgrado; 11/05/2020 – website: <http://www.politika.rs/sr/clanak/453940/Poglavica-Cejena-Mi-smo-ostrvo-bezbednosti-u-moru-smrti>
9. Radovich, J. (2020): Pueblos indígenas de la Amazonia, Covid-19 y políticas genocidas, *Mi Voz*; <http://www.nuestrasvoces.com.ar/mi-voz/pueblos-indigenas-de-la-amazonia-covid-19-y-politicas-genocidas> | 2 de julio de 2020.

**Еугениа Мариа
Тереза МОРЕЈ**

Универзитет у Буенос Ајресу
Аргентина

**Ана Мариа
МУРГИДА**

Универзитет у Буенос Ајресу
Аргентина

Хуан Карлос РАДОВИЧ

Универзитет у Буенос Ајресу
Национални савет за
научно-техничка истраживања
Аргентина

| 215

КОВИД-19 И АУТОХТОНИ НАРОДИ: АНАЛИЗА ИЗ ПЕРСПЕКТИВЕ СОЦИЈАЛНЕ АНТРОПОЛОГИЈЕ

Апстракт: У овом раду описујемо и анализирамо неколико утицаја које је вирус корона имао на неке староседеоце из Америке и Аргентине, узимајући у обзир њихове одговоре, схватања и стратегије у вези са државном политиком. Исто тако, развијамо аналитички опис могућности које етнографски метод, који припада антрополошким наукама, нуди за вишедимензионални приступ. Овај метод такође омогућава саветовање, процену и праћење одређених јавних политика. С обзиром на добијене информације, до њих се дошло коришћењем неколико секундарних извора података и интервјуа који су објављени на интернету.

Кључне речи: КОВИД-19, АУТОХТОНИ НАРОДИ, АМЕРИКА, АРГЕНТИНА, АНТРОПОЛОГИЈА.

Дарко ОБРАДОВИЋ

Центар за стратешку анализу
Београд, Србија

КОНТАКТ: darko@czsa.org

УДК: 355.358.014
316.472.4:004.738.5]:327
351.861

Врста рада:
СТРУЧНИ РАД

Примљен: **24.10.2022.** ✓

Прихваћен: **15. 11. 2022.** ✓

ОПЕРАЦИЈЕ УТИЦАЈА НА ДРУШТВЕНИМ МРЕЖАМА КАО ХИБРИДНА ПРЕТЊА

Апстракт: Друштвене мреже као феномен свакодневно креирају свој утицај на реалан живот. Одређене друштвене појаве и процеси започети на друштвеним мрежама своје последице испољавају на живот изван сајбер простора. Многи друштвени покрети своје зачетке су имали управо на друштвеним мрежама, многе иницијативе и политички захтеви прво су иницирани на друштвеним мрежама. О томе нам сведоче онлајн петиције, позиви на протесте и демонстрације, указивање на постојеће и „постојеће” друштвене противуречности.

Оно чиме се бавимо у овом раду јесте колико су одређени дискурси и мишљења спонтанна на друштвеним мрежама, а колико су плод координираних акција које имају јасно зацртане краткорочне и дугорочне циљеве. Да ли иза таквих активности стоје појединци, интересне групе и државне институције. За нашу анализу је нарочито важно како изгледају активности иза којих стоје државе. Којим методима се може на време открити такав извор угрожавања као појава и процес. Шта нам је доступно од техника којима се може недвосмислено установити да иза одређене активности стоји одређена држава. Посебну важност у овом контексту има тзв. „приписивање” односно изношење оптужби које са собом носе политичку одговорност. Због свега наведеног у данашњем тренутку је веома исплативо изводити овакве операције. Литература препознаје таква дејства као „операције утицаја”. Међутим, како би се разумела ова безбедносна појава важно је баратати компетентним алатима који нам омогућавају да разумемо сам полигон на коме се одвија дејство – друштвене мреже, али и да разумемо шири контекст због чега је одређено дејство мање или више успешно. У овом раду сагледаћемо нову реалност људског друштва и због чега су данас операције утицаја успеније, динамичније и економичније него што су биле пре 50 година.

Рад настоји да анализира хибридне претње, односно операције утицаја, у једном „уском” домену друштвених мрежа. Могућности извођења операција утицаја су веома изазовне. Али није свака дезинформација или кампања на друштвеним мрежама уједно операција утицаја.

Фокусираћемо се на операције утицаја као информационе и психолошке операције које представљају безбедносну претњу за савремене државе.

Кључне речи: ХИБРИДНИ РАТ, ДРУШТВЕНЕ МРЕЖЕ, ПРОПАГАНДА, ЛАЖНЕ ВЕСТИ, ДЕЗИНФОРМАЦИЈЕ, БЕЗБЕДНОСТ.

Дефинисање хибридних претњи као безбедносне појаве

Хибридни рат као појам доживео је своју потпуну медијску афирмацију у 21. веку. Поједини теоретичари указују да је исправније говорити о хибридним претњама, уместо о хибридном рату. Своје становиште заснивају на томе да је рат насилна интеракција између две или више организоване политичке групе. Док хибридне претње могу постојати и деловати независно од тога да ли је објекат угрожавања свестан њиховог постојања или не. Често су сами мотиви за извођење хибридних претњи и засновани на елементима прикривености у смислу безбедносног угрожавања одређеног друштва. Настоји се да се прикрије и само постојање мотива према којима би били идентификовани налогодавци, а целокупна друштвена противуречност која би настала, била би приписана тз. објективним друштвеним околностима. Одсуство препознавања појава које се манифестују као угрожавање даје могућност нападачу да неометано врши оперативну експлоатацију до тренутка када штетна дејства развију свој пун потенцијал и пређу у категорију неуправљивог безбедносног ризика. Управо касно откривање хибридних дејстава, као и њихова мултидисциплинарна комплексност, чини их атрактивним за употребу у околностима када се процењује да би директан оружани конфликт био неисплатив или ризичан подухват. Хибридне претње често се налазе на граничној линији између конвенционалног кинетичког сукоба, економског и дипломатског корозивног дејства, сајбер напада и пласмана дезинформација. Заједнички чинилац свега наведеног је постојање политичке одлуке и координације од стране обавештајних служби. Нарочито са аспекта када се свесно прелази у фазу непријатељства. То отворено непријатељство се увек избегава, јер са собом носи читав низ последица – раскидање економских веза, ограничење трговине, неповољан положај у међународним организацијама, смањење политичке сарадње, нарушавање односа са другим државама до избијања оружаног конфликта и рата. Хибридна дејства су те активности које обликују дихотомију између рата и мира чије поимање у потпуности редефинишу.

Хибридне претње спадају у претње невојним средствима. Разне дефиниције које би требале да пруже транспарентност у разумевању ове безбедносне

појаве, често не подразумевају исти контекст зависно од државе и њеног политичког уређења.

Европски центар изузетности за супротстављање хибридним претњама¹ (*Hybrid CoE*) дефинише хибридне претње као акцију коју спроводе државни или недржавни актери, чији је циљ да поткопају или нашkode мети утичући на њено доношење одлука на локалном, регионалном, државном или институционалном нивоу. Такве акције су координисане и синхронизоване и намерно циљају на рањивост демократских држава и институција.

Дејвид Катлер, асистент Генералног секретара НАТО-а за обавештајни рад и безбедност одређује хибридне претње као комбинацију војних и невојних, јавних и тајних деловања, укључујући и дезинформације, сајбер нападе, економске притиске, размештање нерегуларних оружаних група и употребу регуларних снага.

Европска комисија се према хибридним претњама одређује као активно-стима када, државни или недржавни, актери настоје да искористе рањивост ЕУ у своју корист користећи на координисан начин мешавину мера (тј. дипломатских, војних, економских, технолошких) док остају испод прага формалног ратовања.

У документу Европске комисије² под називом „Заједничка комуникација у европском парламенту и већу, заједнички оквир за сузбијање хибридних претњи, одговор Европске уније” наводи се да хибридне претње настоје да искористе слабости поједине државе и често угрозе темељна демократска права и слободе. На трагу овог документа склони смо да одржимо своју тезу да се хибридне претње појављују у областима у којима је већ присутна одређена друштвена противуречност са циљем продубљивања стања и проширења подела између одређених друштвених група. Те друштвене групе могу бити државне институције и синдикати, здравствени систем и родитељска удружења, еколошки покрети и стране корпорације. У проучавању феномена операција утицаја као једног од сегмената хибридних претњи сматрамо за важним да хибридна дејства сагледамо на начин како их сагледавају државне и међународне организације. Из разлога што онако како се претња перципира од политичких доносилаца одлука, зависи и какав ће одговор бити, и управо зато је неопходно разумети тежишта дефиниција ових претњи.

За целокупно разумевање хибридних претњи као безбедносних појава осврнућемо се и на документ Централне војне комисије НР Кине из 2003. године под називом „Политичке смернице за Народну ослободилачку Армију”. Документ³ препознаје три врсте ратовања психолошки рат који укључује при-

1 <https://www.hybridcoe.fi/about-us/>

2 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:52016JC0018&from=EN>

3 Central Military Commission (2003): *Political Work Guidelines of the People's Liberation Army*; Beijing: CMC.

мену војних и дипломатских мера да би се пореметио противник који се супротставља кинески м спољнополитичким циљевима, затим рат „мишљења”⁴ који обухвата јавне и тајне медијске манипулације са циљем утицаја на домаћу и страну јавност у погледу спољнополитичких циљева, и трећи је регуларни рат. Чини се логичним да подела на три облика рата, уједно се узима и као офанзивна и као дефанзивна одредница у политичком доношењу одлука. Заправо, видимо да и НАТО, ЕУ и НР Кина борбу за наративе односно операције утицаја доживљавају као безбедносне појаве. И сва је прилика да активности, онако како су их дефинисали, сматрају за изворе угрожавања који са собом носе одређене последице.

Серђио Маракола са Италијанског института за међународне и политичке студије у свом раду⁵ о Кинеском хибридном рату констатује да Кина, такође захваљујући својој историјској способности да изводи асиметрично ратовање, што је потврђено током грађанског рата и шире, постаје кључни актер у примени способности хибридног ратовања. Домени у којима улога Пекинга постаје централна су: кинеске поморске акције у Јужном кинеском мору; кинеска дипломатија; и коначно, пекиншка доктрина сајбер ратовања.

Руска војска дефинише „хибридни рат” као напор на стратешком нивоу да се обликује управљање и геостратешка оријентација циљне државе у којој су све акције, укључујући употребу конвенционалних војних снага у регионалним сукобима, подређене информацијама (Kagan, 2020). Начелник генералштаба Руске Федерације генерал армије Валери Герасимов у свом разматрању савременог рата као сукоба истиче информациону компоненту. Све ово је допуњено војним средствима а прикривеног карактера, укључујући извођење радњи информационог сукоба и дејства снага за специјалне операције. Отвореној употреби снага често под маском очувања мира и регулисања кризе прибегава се само у одређеној фази, пре свега за постигнуће коначног успеха у сукобу (Герасимов, 2013) .

Без жеље да дужимо, уочавамо да сви актери перципирају информације као средство вођења сукоба. Хибридне претње ће настојати да искористе медије, технологију и позицију унутар политичке, војне и друштвене инфраструктуре државе у своју корист (ТС 7-100, 2010).

Хибридне претње карактерише координисано коришћење различитих мера за постизање нелегитимног мешања (дипломатског, војног, економског или технолошког) од стране државних или недржавних актера, уз задржавање испод прага формалног ратовања наводи у својој дефиницији⁶ Федерално министарство за европске и међународне односе Аустрије.

4 Ово може потпасти под когнитивни рат који НАТО дефинише као обликовање и утицај на индивидуална и групна уверења и понашања која иду у прилог агресоровим тактичким или стратешким циљевима. Више се може погледати на овом линку: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/05/20/countering-cognitive-warfare-awareness-and-resilience/index.html>

5 <https://www.ispionline.it/en/publicazione/chinese-hybrid-warfare-21853>

6 <https://www.bmeia.gv.at/en/european-foreign-policy/global-issues/hybrid-threats/>

Кембриџ речник (*Cambridge Dictionary*) наводи да је хибридни рат коришћење низа различитих метода за напад на непријатеља, на пример, ширење лажних информација, или напад на важне компјутерске системе, као и, или уместо, традиционалне војне акције.

Аутор овог рада ће у наставку користити дефиницију хибридног дејства као планског, организованог, унапред припремљеног, координисаног, економичног деловања државних актера против цивилног становништва, институција и интереса суверених држава, уз саставну употребу принципа војне тактике и обавештајног рада, у првом реду субверзивног деловања са коначним циљем паралисања друштва, државног система срачунатог у принуди ради остварења одређених уступака и жељеног поступања државе у целини (Животић, Обрадовић, 2022).

Хибридне претње у великој мери се ослањају на примену дезинформација као покретача одређених промена у држави мети напада. Видимо да све дефиниције у већини сматрају дезинформације као алат, а информационе операције као средство за вршење хибридних дејстава. Само присуство дезинформација, уколико је координирано, сматра се за хибридну претњу која може угрозити виталне државне вредности.

Савремено окружење и хибридне претње – друштвене мреже

Експлоатација различитих облика хибридних претњи данас увелико представља област истраживања која је сама по себи посебна. Анализирање читавог спектра доступних тактика и метода са собом повлачи укључење читавих научних области, од кибернетике, психологије, безбедности, међународних односа, комуникологије, менаџмента до војне науке. Тешко је и замислити да је рационално очекивати примени уских научних области. Што представља додатни изазов за сваког истраживача који би одлучио да се упусти у разматрање свих појавних облика хибридних претњи.

Као истраживачи на задатку смо да проникнемо у основне поставке неких од претњи и на такав начин дамо свој допринос заједници. Употреба друштвених мрежа у сврху политичког деловања је више него позната, као и употреба истих у сврху извођења преврата или организације легитимних протеста широм света. Друштвени медији су обликовали дигитални свет до те мере да је то сада неизоставни део живота за већину нас (Gazi, Cetin, 2017).

Кроз овај рад желимо да установимо у којој мери су друштвене мреже подложне за информационе операције и који ефект се могу измерити од таквих дејстава. Велике силе несумњиво користе друштвене мреже као полигон за примену хибридних дејстава односно покретање информационих операција. Како је свет ушао у нову еру такмичења великих сила током протекле деценије,

националне државе све више воде стране пропагандне кампање на платформама друштвених медија као што су Фејсбук и Твитер, ефективно претварајући такве платформе у технологије утицаја (Nemr, Gangware 2019). Ресурси који су на располагању државама превазилазе било ког недржавног актера. Могућност за координацијом, материјалним ресурсима као и доступност разноврсних специјалности су још увек на страни савремених држава. Одржавање комплексних циклуса који чине фалсификати, полуистине и истинити али тајни подаци као и аналитичке способности увезане са другим методама обавештајног рада издвајају државне операције утицаја од неких локалних политичких или комерцијалних кампања. Координација и синхронизација са високим степеном економичности представљају само неке од атрибута приликом анализе ове безбедносне појаве, а о чему ће бити речи нешто касније. Докази о организованом кампањама манипулације друштвеним медијима које су се одвијале у 70 земаља, у односу на 48 земаља у 2018. и 28 земаља у 2017. У свакој земљи постоји најмање једна политичка партија или владина агенција која користи друштвене медије да обликује ставове јавности у земљи (Bradshaw, Howard, 2021). Као основа за манипулације на друштвеним мрежама користе се дезинформације као намерно ширење нетачних вести, прича или фабрикованих документарних формата са задатком остварења политичких циљева (Бенет, Ливингстон 2018).

Близу 5, тачније 4,7 милијарди људи односно 59% светске популације⁷ данас користи друштвене мреже закључно са јулом 2022. Сваки други човек наше планете има приступ милијарди података у свакој секунди који циркулишу друштвеним мрежама. Фејсбук има 2,9 милијарди корисника што га сврстава у најактивнију друштвену мрежу. Апсолутна већина корисника других друштвених мрежа обавезно поседује⁸ и Фејсбук. Што нас упућује да Фејсбук можемо посматрати као врсту чворишта путем кога се повезују остали интернет садржаји и друге друштвене мреже. Када разматрамо феномен друштвених мрежа слободни смо да наведемо да их треба посматрати као врсту посредника између интернет садржаја и нашег утиска. Ову тврдњу баштинимо на квантификованим чињеницима. Пев истраживачки центар у својој студији⁹ под називом „Употреба вести широм платформи друштвених медија у 2020“ наводи да 53% одраслих американаца долази до вести преко Фејсбука, док Твитер као извор вести користи свега 15% одраслих Американаца. Док уколико се дубље размотре објављени статистички подаци, видимо да 59% корисника Твитера користи ту мрежу као примани извор вести, док Фејсбук 54%. Центар за медијску ангажованост из Тексаса у свом емпиријском истраживању долази до закључка¹⁰ да

7 <https://www.smartinsights.com/social-media-marketing/social-media-strategy/new-global-social-media-research/>

8 <https://datareportal.com/reports/digital-2022-favourite-social-platforms>

9 <https://www.pewresearch.org/journalism/2021/01/12/news-use-across-social-media-platforms-in-2020/>

10 <https://mediaengagement.org/wp-content/uploads/2016/03/ENP-News-Commenters-and-Comment-Readers.pdf>

55% америчких корисника оставља онлајн коментаре, а 77,9% чита коментаре, од оних који оналјн коментаришу 77,9% то чине преко друштвених мрежа.

Скоро 2 милијарде (1,8)¹¹ милијарди корисника учествује у Фејсбук групама и тренд раста овакве интеракције забележен је са избијањем пандемије корона вируса.

Твитер има 340 милиона корисника и испоручује 500 милиона твитова дневно, а 200 милијарди твитова годишње (Aslam, 2018).

Друштвене мреже данас имају одлике једне велике друштвене заједнице без баријера и граница. Садржај који се објави у једној Индији, ништа не ограничава да му се приступи у једној Србији. Целокупан онлајн микрокосмос је постао макрокосмос, са могућношћу превода 100 различитих језика у реалном времену на Фејсубу више нема ограничења ни у погледу језичке баријере. Садржаји крстаре друштвеним мрежама у промилима секнуди. У зависности од виралности алгоритах их може пласирати знатно брже. Како се овај рад бави операцијама утицаја и дезинформацијама ми ћемо разматрати друштвене мреже као полигон за извођење хибридних претњи.

Информација као оружје

У претходном поглављу стекли смо увид у окружење за које тврдимо да је феномен без премца за пласман дезинформација и пројектовање спољнополитичких утицаја, изазивање друштвених нереда и конфликта. Ова технологија је драматично преобликовала индустрију вести и медија откако је постала доминантан и растући извор вести и информација за стотине милиона људи (Kaplan, 2015). Друштвене науке већ дуго воде академску дебату да ли живимо у свету истине или пост истине, или можда чак у свету где је важна само перцепција а не суштина. Пред нама је дилема да ли је важнија перцепција одређеног догађаја или сам догађај. Да ли вредносни суд према одређеном актеру одређује и перцепцију деловања тог актера. Увиђамо да се велике силе боре у информационом простору са неколико циљева. Први је представити себе бољим од других – мека моћ. Други, представити противника као „злог”. Трећи, парализати противника и окренути његово јавно мњење против друштвеног уређења.

Несумњиво лажне вести прете вишеструким сферама живота и могу донети девастацију не само економским и политичким аспектима, већ и добробити и животима људи (Khan, Michalas, Akhunzada, 2021). Приликом пандемије корона вируса и државни и недржавни актери су угрозили јавно здравље људи широм света. Из лукративних мотива појединци су завели милионе људи који су због њихових активности одбили да се повинују упутствима ради заштите сопственог здравља.

¹¹ <https://blog.hootsuite.com/facebook-statistics/>

Од кључног значаја је да ли информације које се користе могу остварити ратне циљеве без испаљеног метка. Америчка војска информациони рат дефинише у задњих 30 година на различите начине. Што је и разумљиво из разлога технолошког напретка, односно промена безбедносног окружења, али и од природе угрожавања националне безбедности. Једна од понуђених дефиниција, можда није идеална, али са базичним елементима даје нам могућност теоријске надоградње овог концепта уз поседовање методолошких алата.

Акције предузете у циљу информационе супериорности кроз утицај на непријатељске информације, информационо засноване процесе, информационе системе, рачунарско засноване мреже истовремено дефинишући сопствене информације, информационо засноване процесе, информационе системе и рачунарски засноване мреже¹².

Листа начина за злоупотребу информација на друштвеним мрежама које се могу сматрати лажним вестима у постојећој литератури се дефинишу (Tandoc, 2018):

Мамац за кликове: брзи наслови који лако привлаче пажњу корисника без испуњавања очекивања корисника јер су често слабо повезани са стварном причом. Њихов главни циљ је повећање прихода повећањем броја посетилаца на веб локацији.

Пропаганда: Намерно пристрасне информације осмишљене да обману публику. У последње време примећује се повећано интересовање за пропаганду због њеног значаја за политичке догађаје

Сатира или пародија: Лажне информације које објављује неколико веб локација за забаву корисника Ова врста лажних вести обично користи претеривање или хумор да би публици представила ажуриране вести.

Траљаво новинарство: Непоуздане и непроверене информације које деле новинари и које могу да доведу читаоца у заблуду

Обмањујући наслови: Приче које нису потпуно лажне, али садрже сензационалистичке или обмањујуће наслове.

Искривљене или пристрасне вести: Информације које описују једну страну приче потискујући доказе који подржавају другу страну или аргумент.

Дељењем лажних информација представља механизам манипулације корисницима односно грађанима који долазе у додир са таквим садржајем. Нарочито је ризично када се деле дезинформације у погледу јавног здравља, маргинализованих група, изборног процеса, међудржавних тензија, а не ретко дезинформације прати говор мржње и дискриминације. Што је случај агресије Русије на Украјину, где се неретко пласирају садржаји који негирају право

12 Joint Publication 1-02, Department of Defense Dictionary of Military Associated Terms, 1996.

Украјинаца на живот, језик, културу и државност описујући их као „нацистичку хорду“.

Проблем употребе дезинформација закупио је пажњу и Светског економског форума¹³ који указује на четири начина путем којих се врши експлоатација на друштвеним мрежама:

Друштвени инжењеринг: Пружање оквира за погрешну карактеризацију и манипулацију догађаја, инцидената, питања и јавног дискурса. Друштвени инжењеринг често има за циљ да помери јавно мњење у корист одређене агенде.

Неаутентично појачавање: Коришћење тролова, спам робота, лажних налога идентитета, плаћених налога и сензационалних утицајних особа за повећање обима злонамерног садржаја.

Микроциљање: Искоришћавање алата за циљање дизајнираних за пласман огласа и ангажовање корисника на платформама друштвених медија како би се идентификовала и ангажовала највероватнија публика која ће делити и појачавати дезинформације.

Узнемиравање и злостављање: Коришћење мобилисане публике, лажних налога и тролова за замагљивање, маргинализацију и избацивање новинара, супротних ставова и транспарентног садржаја.

Набројане манифестације уколико су координиране и подржане државним ресурсима могу постати безбедносни облик угрожавања са несагледивим последицама. Из разлога што дуготрајна примена ових активности, у односу на слабу националну отпорност, може довести до хронично „отрованог“ обрасца мишљења код цивилног становништва. Обрасци мишљења и модели уверења су јако тешко променљиве категорије. Нарочито уколико су поткрепљене личним истинама и порукама државних носиоца власти. Познати социолог и сенатор државе Њујорк Данијел Патрик Мојнихан је у 20. веку изјавио „Свако има право на своје мишљење, али не и на своје чињенице“. Овај цитат нам може послужити као илустрација шта се заправо догађа као исход пласирања дезинформација. Људи формирају своје мишљење у односу на „чињенице“ које су им пласиране и доступне. Важна је карактеристика да се дезинформације и теорије завере у већини случајева ослањају на недостатке у знању по питању сложених друштвених, историјских и научних чињеница, и те недостатке испуњавају лако разумљивим игнорантским информацијама које су разумљиве широким слојевима друштва. Они појединци који се вероватно могу пронаћи у теоријама завере имају алтернативни поглед на свет који има смисла за њихове ситуације и означава недвосмислен узрок друштвених неправди у које верују (с правом или погрешно) и чије могу бити жртве (Landau and Rothschild, 2010)

¹³ <https://www.weforum.org/agenda/2022/08/four-ways-disinformation-campaigns-are-propagated-online/>

Примера у историји је бесконачно. Можемо кренути од најбруталнијих, а који се тичу дезинформација о Јеврејима у нацистичкој Немачкој, или о Јерменима у отоманском Истанбулу. И једна и друга активност је резултовала геноцидом који је био широко прихваћен у јавности која је била заведена једностраном пропагандом која је код цивилног становништва створила утисак да су злодела према њиховим суграђанима оправдана.

Један од разлог за забринутост због успеха ових теорија завера је тај што постоји веза између прихватања неких од њих и склоност ка политичком и/или верском насиљу (Bronner, 2013, 2015).

Пандемија корона вируса је добар и свеж пример како се теорије завера могу користити у циљу остварења геополитичких интереса у конфронтацији великих сила. НР Кина¹⁴ која се нашла пред изазовом сопственог глобалног лидерства услед неконтролисане пандемије, прибегла је званичној употреби постојећих теорија завера у циљу конфронтације са САД и либерланим државама и уједно са задатком одбране сопственог међународног положаја. Недостатак транспарентности у кинеској политици учинио је да се завере усредсређене на институције транзиције моћи, борбе за моћ, сукобе и политичке завере преовлађују у кинеском политичком дискурсу. Оставља простран простор за спекулације и теорије завере када се догоде несвакидашњи догађаји (Cheng, Zhang, W. J. & Zhang, Q, 2022).

Теорије завере некада маргиналне идеје из алтернативних извора и појединачна, нашироко су промовисане и дато им је поверење власти и институција у пандемији Ковид-19 (Kinetz, 2021). Као кључна ствар због чега су такви маргинални наративи постали предмет доминатног друштвеног дискурса разазнаје се путем саопштења америчког Стејт Департмента који упозорава¹⁵ да постоји механизам кроз који

„Медији НР Кине и КП Кине представљају непроверене информације и тврдње које потичу од руских државних медија и званичника. У повратној спреси, руски државни медији затим цитирају медије НР Кине и КП Кине како би приказали позицију Русије као широко подржану“.

Увидели смо да информације и те како могу бити оружје које без кинетичке силе постиже резултате, оставља дуготрајне ефекте по нападнуто друштво, а елиминацијом дезинформација не елиминише се и њихово штетно дејство. Зашто? Зато што дезинформације путем операција утицаја индоктринирају део цивилног становништва на такав начин који трајно успоставља образац мишљења који је тешко променити. А из психологије је познато да ставови

14 <https://www.czsa.org/single-publicaiton/5>

15 <https://www.state.gov/disarming-disinformation/prc-efforts-to-amplify-the-kremlins-voice-on-ukraine/>

и чињенице које су у супротности са обрасцима мишљења изазивају гнев, мржњу и отклон у односу на онога ко нарушава устаљени образац мишљења. Из свега произилази да подлога дугорочне друштвене конфронтације може настати за неколико месеци, а трајати деценијама.

Методи и технике операција утицаја

Не доживљавају сви међународни субјекти меку моћ и слободу говора на исти начин. Док је за либералне демократија карактеристична јавна дебата, слобода говора, покретање јавне иницијативе па и окупљање, за ауторитарне режиме све набројано представља безбедносну претњу по националну безбедност. Ауторитарни режими могу да прибегну низу различитих актера који служе као заступници или мултипликатори њихових порука, отимајући дебату (нпр. тролови и ботови)¹⁶. Метод отимања дебате је постао нарочито актуелан током америчких избора 2016. године и скандала са фабрикама тролова који су истовремено симулирали да су припадници различитих друштвених група и покрета¹⁷. Циклус операција утицаја полази од фазе одређивања циљева, избора метода и техника, до успешног инфилтрирања одређених дезинформација до тренутка док оне не постану део јавног дискурса. Зависно од временских оквира који су на располагању операције могу користити постојеће теорије завере и дезинформације. Или могу креирати потпуно нове теорије завере које ће се касније разрађивати и аутономно мултипликовати.

Пример за то је операција „Инфекција”.

Током те кампање, КГБ је, уз помоћ СССР-ове Агенције за штампу и савезничких обавештајних служби совјетског блока, настојао да широм света прошири тезу да је вирус људске имунодефицијенције (*HIV*) који изазива синдром стечене имунодефицијенције (*AIDS*) генетски модификован. или је на други начин измислио Пентагон као део свог наводног истраживања биолошког оружја на Институту за медицинска истраживања за инфективне болести америчке војске (USAMRIID) у Форт Детрику, Мериленд¹⁸. Једна веома сложена операција за чију пуну реализацију је био неопходан вишегодишњи пропагандни циклус, данас у доба потпуне експанзије друштвених мрежа своди се на питање неколико сати или дана. Пример дезинформација о Ковиду-19 такође је покрио различите теме. Покривајући различите теме – од његовог порекла до потенцијалних излечења, или његовог утицаја на западна друштва – стварање и ширење дезинформација о Ковид-19 на мрежи постало је широко распрострањено (Bradshaw, 2020). Актери који изводе операције утицаја то чине са циљем да

¹⁶ https://www.voanews.com/a/silicon-valley-technology_cyborgs-trolls-and-bots-guide-online-misinformation/6183912.html

¹⁷ <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/02/putin-kremlin-inside-russian-troll-house>

¹⁸ <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1084804521001326#bib158>

би утицали на жељено понашање у одређеној држави. Са разним тактикама и техникама се извршавају ове операције, али метод пласмана дезинформација и обмањујућег садржаја је нешто што представља карактеристику за овакве операције.

Америчка агенција за безбедност инфраструктуре и сајбер безбедност¹⁹ даје преглед тактика за дезинформисање:

а) култивисање лажних и обмањујућих личности и вебсајтова- ово подразумева креирање мреже лажних извора који промовишу поруке које су лажне или обмањујуће циљаној пулбици. Агенција наводи да су то често неаутентични акредитиви. На овом месту желимо да прокоментаришемо да то могу бити вебсајтови који својим садржајем и визуелним идентитетом могу подсећати на угледне и поштоване јавне или приватне организације. У њих спадају онлајн лажни идентитети, а неретко и стварне индивидуе које се оглашавају са позиције „експерта“ који нису познати релевантној стручној јавности.

б) Осмишљавање или појачавање теорија завера.

в) Оркестрирана кампања и „затрпавање“ информационог окружења. Кампање дезинформација ће често објављивати огромне количине садржаја са истим или сличним порукама са неколико неаутентичних налога.

г) Злоупотреба алтернативних платформи. У ово, примера ради, спада Телеграм апликација.

д) Искоришћавање празнине у информацијама. Актери дезинформација могу да искористе ове празнине генеришући њихове сопствене утицаје на садржај и постављање термина за претрагу на друштвеним медијима како би подстакли људе да га потраже.

ђ) Манипулисање путем „корисних идиота“. Актери дезинформација циљају на истакнуте појединце и организације који им помажу да се појачају њихове приче. Мете често нису свесне да понављају дезинформишући наратив или да је наратив намењен да манипулише.

е) Ширење циљаног садржаја. Ови актери добијају статус инсајдера и развијају се кроз праћење на мрежи које може учинити будуће напоре манипулације успешнијим. Ова тактика је приступ „дуге игре“ ширења циљаног садржаја током времена како би се изградило поверење и кредибилитет код циља публике.

Друштвене мреже поседују компаративне предности које погодују операцијама утицаја. То су алгоритам, аутоматизација и анонимност. Платформе примењују алгоритме – или аутоматизоване скупове правила или инструкција – да трансформишу податке у жељени излаз. Користећи математичке формуле, ал-

¹⁹ https://www.cisa.gov/sites/default/files/publications/tactics-of-disinformation_508.pdf

горитми оцењују, рангирају, наручују и испоручују садржај на основу фактора као што су подаци појединачног корисника и личне преференције (Bennett, 2012). Платформе омогућавају аутоматизацију – где налози могу аутоматски да објављују, деле или се ангажују са садржајем или корисницима на мрежи. За разлику од људског корисника, аутоматизовани налози – који се понекад називају „политички ботови” или „налози појачавача” – могу објављивати много чешће и доследније од било ког људског корисника (McKelvey and Dubois, 2017).

Институт за стратешка истраживања оружаних снага Француске када пише о операцијама утицаја у иностранству наводе два главна, али не међусобно искључива циља: први, завести и заробити страну публику и други инфилтрација и награизање (Charon, Vilmer, 2021).

За разумевање метода и техника подесно је искористити својетски концепт „активних мера”. „Активне мере”, које укључују дезинформације, фалсификовање, саботажу, операције дискредитације, дестабилизацију страних влада, провокације, операције лажне заставе и манипулације усмерене на слабљење друштвене кохезије, регрутовање „корисних идиота” и стварање фронт организација.

Разлог зашто је употреба друштвених мрежа делотворна код пласмана дезинформација је у томе што наше сајбер окружење је уједно и медијум за пренос лажног и обмањујућег садржаја. Више се не налазимо у позицији да једнострано конзумирамо садржај, већ се такав садржај „препоручује” од стране наших конатаката. Постоје два разлога за стратегију стварања дезинформација која постаје обмањујућа је тако моћна. Прво, људи верују својим пријатељима и другима које они доживљавају да су слични њима. У одлучивању у шта од делова информација да верују, људи узимају уочену веродостојност делиоца као веома важну (O'Connor, Weatherall, 2019).

Методе и технике еволуирају са доступним техничким могућностима. Некадашња борба за илегалне радио сигнале, претворила се у контролу лажних налога на друштвеним мрежама, креирање мреже за обману кроз интернет презентације и пласман дезинформација које су унапред припремљене и координирано пласиране и подржане.

Закључак

Широка заступљеност коришћења друштвених мрежа ставила их је у незаобилазан центар савремених комуникација. Могућност да се манипулише јавним мњењем је додатно повећана самом природом човека и техничким могућностима друштвених мрежа. Заинтересовани актери користе друштвене мреже за дестабилизацију својих супарника и противника. Потенцијал за продубљивање друштвених подела и изазивање сукоба додатно се повећава процесом

нагризања демократија. Слобода говора и протока информација користи се као оружје за напад управо на ту слободу. Технике експлоатације информација се мењају само са техничког становишта. Као изазов се поставља начин јасног и недвосмисленог приписивања одговорности за такве акције. Одговорност и довођење у везу актера и налогодаваца често обухвата врло сложену анализу која се састоји од анализе садржаја, техничке форензике, законског оквира. Законски оквир представља све већи изазов, јер се директно поставља изазов приватности у односу на надзор над комуникацијом оних који нису низашта оптужени. А једном када се таква граница пређе имамо довољно модела из историје да будемо сигурни куда то води. Изазов унапређења јавно-приватног партнерства чини се као добар модел. Како би државе надоместиле неопходне ресурсе и знање кроз партнерство са власницима друштвених мрежа, сајбер компанијама и научно-истраживачком заједницом стављају се претпоставке за успостављање консензуса када је реч о изградњи националне отпорности на операције утицаја. Анализа садржаја може послужити као индикатор и рани знак упозорења да се на друштвеним мрежама шири садржај који је опасан, али нам не може дати прецизне податке о налогодавцу таквог садржаја.

Хибридне претње свој пун замах доживљавају у одсуству конвенционалног сукоба. Њихова примена више није теоријско разматрање већ реална претња по националну безбедност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Aslam, S. (2018): *Twitter by the Numbers: Stats, Demographics & Fun Facts*; San Francisco, CA, USA: Omnicore.
2. Bennett, L. (2006): Communicating Global Activism: Strength and Vulnerabilities of Networked Politics, in *Cyberprotest: New Media, Citizens and Social Movements*, eds. W. van de Donk, B. D.Loader, P. G. Nixon, and D. Rucht; London: Routledge.
3. Bennett, W. Lance and Steven Livingston(2018): The Disinformation Order: Disruptive Communication and the Decline of Democratic Institutions, *European Journal of Communication*.
4. Borgesius, F. and Zuiderveen J. (2016): Singling out people without knowing their names – Behavioural targeting, pseudonymous data, and the new Data Protection Regulation, *Computer Law & Security Review*.
5. Borgesius Zuiderveen, Frederik and Trilling, Damian and Moeller, Judith and Bodó, Balázs and de Vreese, Claes H. and Helberger, Natali (2005): Should We Worry About Filter Bubbles? *Internet Policy Review Journal on Internet Regulation*, Volume 5, Issue 1.
6. Bimber, B. A. and Flanagin J. and Stohl C. (2005): Reconceptualizing Collective Action in the Contemporary Media Environment, *Communication Theory*.
7. Bilgin, P. & Eliş, B. (2008): Hard power, Soft power: Toward a more realistic power analysis, *Insight Turkey*, 10 (2), pp. 5-20.
8. Cheng, C. Y; Zhang, W. J. & Zhang, Q. (2022): Authority-led conspiracy theories in China during the COVID-19 pandemic – Exploring the thematic features and rhetoric strategies, *Convergence*, 28(4), pp. 1172–1197.
9. Ventre, Daniel (2016): *Information Warfare*; John Wiley & Sons.
10. Kaplan M. Andreas (2015): Social Media, the Digital Revolution, and the Business of Media, *International Journal on Media Management*, 17:4.
11. Kagan, Kimberly (2022): *Military Learning and the Future of War*; Institute for the Study of War.
12. Khan, Tanveer; Michalas, Antonis & Akhunzada Adnan (2021): Fake news outbreake 2021: Can we stop the viral spread?, *Journal of Network and Computer Application*, Volume 190.
13. Laurent, Cordonier; Florian Cafiero & Gérald Bronner (2021): Why are conspiracy theories more successful in some countries than in others? An exploratory study on Internet users from 22 Western and non-Western countries, *Social Science Information*, SAGE Publications.
14. Nye, J.S. (2000): *Understanding international conflicts: An introduction to theory and history*; New York: Longman.
15. Nye, Joseph S. (2004): Soft Power and American Foreign Policy, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Volume 119, Issue 2.
16. Nye, Joseph S. (2008): Public diplomacy and soft power, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 616, No. 1.
17. Hoffman, Frank G. (2007): Complex Irregular Warfare: The Next Revolution in Military Affairs, *Orbis*, 50.3, pp 395-411.

18. Singer P.W. & Brooking, E.(2018): *Like War the Weaponization of social media*; Boston, New York: Mariner Books.
19. Stegnel, Richard (2020): *Information Wars*; New York: Grove Press.

ВЕБОГРАФИЈА:

1. Cunningham, Daniel; Sean F. Everton, and Robert Schroeder (2022): Social Media and the ISIS Narrative, *White Paper*; Monterey, CA: Defense Analysis Department, Naval Postgraduate School. <http://hdl.handle.net/10945/53059> (приступљено 20.03.2022.)
2. Miracola, S. (2018). Chinese Hybrid Warfare. Available at: <https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/chinese-hybrid-warfare-21853>
3. <https://www.armyupress.army.mil/portals/7/military> review/archives/english/militaryreview_20160228_art008.pdf
4. https://www.benning.army.mil/mssp/security%20topics/Potential%20Adversaries/content/pdf/tc7_100.pdf
5. <https://www.oii.ox.ac.uk/news-events/reports/the-global-disinformation-order-2019-global-inventory-of-organised-social-media-manipulation/>
6. <https://datareportal.com/reports/digital-2022-favourite-social-platforms>
7. <https://www.pewresearch.org/journalism/2021/01/12/news-use-across-social-media-platforms-in-2020/>
8. www.euvsdisinfo.eu
9. www.nato.int
10. <https://mediaengagement.org/wp-content/uploads/2016/03/ENP-News-Commenters-and-Comment-Readers1.pdf>
11. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1084804521001326#bib53>
12. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1084804521001326>
13. <https://www.cigionline.org/articles/influence-operations-and-disinformation-social-media/>
14. https://www.cisa.gov/sites/default/files/publications/tactics-of-disinformation_508.pdf
15. <https://issues.org/wp-content/uploads/2019/11/OConnor-Weatherall-The-Social-Media-Propaganda-Problem-Fall-2019.pdf>

OPERATIONS OF INFLUENCE ON SOCIAL NETWORKS AS A HYBRID THREAT

Abstract: Social networks as a phenomenon create their impact on real life every day. Certain social phenomena and processes started on social networks have their consequences on life outside cyberspace. Many social movements had their beginnings precisely on social networks, many initiatives and political demands were first initiated on social networks. This is evidenced by online petitions, calls for protests and demonstrations, pointing to existing and “existing” social contradictions.

What we discuss in this paper is how certain discourses and opinions are spontaneous on social networks, and how much they are the result of coordinated actions that have clearly defined short-term and long-term goals. Are individuals, interest groups and state institutions behind such activities? What is particularly important for our analysis is what the activities with states behind them look like. What methods can be used in time to detect such a source of danger as an occurrence and a process. What techniques are available to us that can unequivocally establish that a certain state is behind a certain activity. In this context, the so-called “attribution”, i.e. making accusations that carry political responsibility, is of special importance. Due to all of the above, it is very profitable to perform such operations at the present time. The literature recognizes such actions as “influence operations”. However, in order to understand this security phenomenon, it is important to use competent tools that allow us to understand the very training ground where the action takes place - social networks, but also to understand the wider context that makes a certain action more or less successful. In this paper, we are going to look at the new reality of human society and why influence operations are more successful, dynamic and economical today than they were 50 years ago.

The paper tries to analyze hybrid threats, i.e. influence operations, in a “narrow” domain of social networks. The possibilities of performing influence operations are very challenging. However, not every disinformation or social media campaign is an influence operation.

We are going to focus on influence operations as informational and psychological operations that pose a security threat to modern states.

Keywords: HYBRID WAR, SOCIAL NETWORKS, PROPAGANDA, FAKE NEWS, DISINFORMATION, SECURITY.

Андреа БУЧАЛИНА МАТИЋ

Факултет друштвених наука
Београд, Србија

КОНТАКТ: andrea.bucalina@fdn.edu.rs

УДК:
005.1:005.5
330.82

Врста рада:
ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАД

Примљен: **1. 9. 2022.** ✓
Прихваћен: **14. 10. 2022.** ✓

Биљана ПЕЈОВИЋ

Факултет друштвених наука
Београд, Србија

КОНТАКТ: biljana.pejovic@fdn.edu.rs

ТЕОРИЈСКА КОНЦЕПТУЕЛИЗАЦИЈА ПРЕДУЗЕТНИШТВА

Апстракт: Предузетништво не треба повезивати само са одређеном организационом целином, формом, власничком структуром или фазом животног циклуса предузећа, јер је присутно свуда где постоји иницијатива за увођење иновација и преузимање ризика као нових изазова и могућности. У овом раду представљен је историјски развој предузетништва, значење термина и различити теоријски приступи, у зависности од периода посматрања као и аутора који су се бавили предузетништвом. Ради целовитог разумевања појма предузетништва као пословне активности указује се на постулате класичних економских школа и савремене мисли о предузетништву. Такође, представљени су начини извршења предузетничке активности некад и сад. Закључује се да предузетништво одавно представља нови сектор савремене привреде, нову економску категорију која доводи до стварања и примене нових стратегија у пословању и пласирање нових производа и услуга на постојећа или нова тржишта.

Кључне речи: ПРЕДУЗЕТНИШТВО, ПРЕДУЗЕТНИК, КЛАСИЧНЕ ЕКОНОМСКЕ ШКОЛЕ, НОВИ ПРИСТУПИ ПРЕДУЗЕТНИШТВУ, КАРАКТЕРИСТИКЕ ПРЕДУЗЕТНИШТВА.

Развој мисли о предузетништву

Предузетништво се посматра као нови економски сектор савремене економије, а предузетници као креатори нових радних места.

Историјски развој предузетништва датира још из древних времена, о чему сведоче бројни примери старих цивилизација. У прилог томе да је предузетништво старо скоро колико и цивилизација говоре списи старих цивилизација као што су египатска, кинеска, вавилонска. Такође, неки облици предузетничке активности су били присутни и у античко доба. Предузетничке активности спровођене у том периоду односиле су се, углавном, на трговину и пословање новцем.

Уколико се посматра развојни пут предузетништва може се приметити да су различита разумевања појма предузетништво. Виђења термина предузетништво разликовало се у зависности од аутора који су се бавили том тематиком.

Зарад лакшег тумачења развоја економске мисли о предузетништву у овом раду биће посматрано предузетништво са аспекта класичних економских школа и савремене мисли о предузетништву.

Класичне економске школе чине:

француска,
енглеска,
немачка,
америчка и
аустријска школа.

Француска школа. Када је реч о представницима француске школе који су се бавили појмом предузетништво истичу се Ричард Кантилон (*Richard Cantillon*) и Жан Баптист Сеј (*Jean-Baptiste Say*).

Ришард Кантилон се сматра првим теоретичарем који се бавио предузетништвом као процесом и предузетником као носиоцем тог процеса.

У свом делу *Essai sur la Nature du Commerce en Général* (1775) – код нас преведено под насловом „Општа расправа о природи трговине“ – први пут помиње термине предузетништво и предузетник. Кантилон је дефинисао предузетника као особу која купује средства производње по одређеним ценама, затим комбинује та иста средства производње и на основу те комбинације производи нов производ. Најзначајнија карактеристика у наведеном процесу, а односи се на предузетника, је спремност да преузме финансијски ризик. (Krumina, 2017)

Према Кантилону друштво су чиниле три групе људи. У прву групу сврста-

вао је земљопоседнике или власнике капитала, у другу предузетнике, а у трећу људе који примају плату. На основу наведене поделе у друштву може се закључити да је правио јасну разлику између власника капитала и предузетника, јер по наведеном аутору предузетници су она група људи која започиње пословни подухват, а да при том нису сигурни у исход тог подухвата. (Cantillon, 2001)

Развоју сопствене теорије о предузетништву Кантилону је помогло искуство које је стекао кроз рад јер је и сам био предузетник. У својим радовима није заступао меркантилистичку идеју да је новац богатство, наглашавао је значај функције, а не личности предузетника и његова теорија је изразито на страни понуде. За теорију Кантилона кажу да је уско дефинисана, али да је широко примењива. (Brown & Thornton, 2013)

Други значајан француски теоретичар је Жан Баптист Сеј који је своје виђење термина предузетник изградио на основу дефинисања изнетог од стране Ричарда Кантилона. Сеј је дефинисао предузетника као особу која подстиче друге људе да буду креативни, иновативни, али и продуктивни. (Krumina, 2017)

Сеј као најзначајнију карактеристику предузетника наводи његову способност да проналази и комбинује факторе производње, али и да премешта ресурсе из мање продуктивних у више продуктивне области које имају шире пословне могућности.

Жан Баптист Сеј је поделио привреду на три категорије, и то креатори научног сазнања, они који та знања примењују у конкретним областима, и непосредни произвођачи одређених производа/услуга. Према наведеној категоризацији предузетници по својим карактеристикама припадају другој категорији, односно особама који конкретна знања примењују у конкретним областима. (Авлијаш, 2010: 6)

У својим радовима Сеј наводи да предузетник има централну координациону улогу и у производњи, и у дистрибуцији. Предузетника као носиоца активности представља као координатора, лидера и менаџера. Први је теоретичар који наглашава менаџерску улогу предузетника. Предузетништво дефинише као супериорну врсту рада која одржава привреду у континуираном покрету што доводи до просперитета унутар државе. (Mirjam van Praag, 2005)

Енглеска школа. У периоду када су француски економисти и теоретичари постављали темеље предузетништва које изучавамо данас и наводили да је предузетништво значајно за економски развој, енглески економисти томе нису придавали велики значај. За енглеске економисте у том периоду највећи значај за економски развој су имали капиталисти, односно власници капитала. Према енглеским теоретичарима и економистима предузетник је био пасивни капиталиста. (Авлијаш, 2010)

Најистакнутији представник енглеске школе предузетништва је Џон Стјуарт Мил (*John Stuart Mill*). Он је дефинисао предузетника као особу која преузима ризик и управља пословањем. (Krumina, 2017) Управо то преузимање ризика,

Мил је навео као најзначајнију карактеристику која прави разлику између менаџера и предузетника.

Немачка школа надовезује се на француску школу предузетништва. Најистакнутији представници немачке школе су Јохан Хајнрих фон Тинен (Johann Heinrich von Thünen) и Ханс Карл Фридрих фон Манголд (Hans Carl Friedrich von Mangoldt). Њени представници прихватили су ставове француских теоретичара да је предузетник иноватор који је спреман да преузме ризик.

Манголд је препознао два типа предузетника: предузетника иноватора и предузетника опортунисту. Први троши више времена на развој посла, док се други брже *прилагођава променљивим условима и захтевима потрошача*. (Јовановић-Божинов, Живковић, Ланговић и Вељковић, 2004) Он је сматрао да је преузимање ризика темељ предузетништва. Такође је навео да се предузетнички приход дели на: премију за преузимање пословног ризика, предузетничке камате и плате и предузетничку ренту (накнаду за уложена властита средства).

Манголд је теорију предузетништва повезао с производњом и на основу тог повезивања навео да постоје две врсте производње и то производња по наруџбини и производња за тржиште. По овом аутору производња по наруџбини смањује ризик, док неизвесност расте с дужином периодом крајње производње. (Шкртић, Микић, 2011: 87)

Америчка школа. Развој предузетништва у Америци темељи се на немачкој школи предузетништва. Немачка школа предузетништва је основа за развој предузетништва у Америци из разлога што се велики број америчких економиста школовао у Немачкој. Амаса Вокер (*Amasa Walker*) се сматра првим америчким економским теоретичарем који је увео термин предузетништво у америчку економску мисао и теорију. Вокер је дефинисао предузетника као креатора економског богатства који је усредсређен на процес производње. То је особа која проналази адекватну комбинацију капитала и рада и преузима различите улоге. Према Вокеру предузетник је поседовао техничке вештине, али и комерцијално и административно знање. Као још једну од значајних карактеристика навео је да предузетник преузима одговорност, обликује, усмерава производњу, али и организује и контролише производни процес. (Исто)

Други најзначајнији представник америчке школе предузетништва био је Амасин син – Франсис Амаса Вокер. Најпознатија дела наведеног економисте везују се за економске теорије о платама и профиту. Поред теорије о платама и ценама, Вокер млађи био је и заговорник капитализма и аутор теорије предузетника и предузетничког профита као његове „плате” за успешан рад.

Франсис Вокер је класификовао предузетнике у четири типа: (1) веома надарене особе које имају способност предвиђања будућности, мотивисања и вођења; (2) талентоване особе које су природне вође; (3) мудре и одлучне особе, релативно успешне и упорне особе које се поприлично добро сналазе

у пословању; и (4) неуспешне особе, односно особе које су промашиле занимање. (Шкртић и Микић, 2011: 88)

Поред двојице Вокера, представници америчке школе су и Фредерик Бернард Хавлеи (*Frederick Barnard Hawley*) и Џон Бејтс Кларк (*John Bates Clark*). Вокерови и Хавлеи описивали су предузетнике као особе које су способне, марљиве, које поседују добре организационе способности имају таленат и веома су марљиве и предане послу, док је Кларк у својим делима наводио да постоји јасна разлика између предузетника и власника капитала. Такође, заступао је мишљење да је ризик у пословању био само на страни власника капитала, а да је предузетништво као активност један од начина решавања извесних поремећаја који се догађају у економији и привреди једне земље. Сматрао је да резултат предузетничких активности које се спроводе као реакција на поремећаје у економији и привреди, не доводе до значајнијих промена, већ да само имају сврху да успоставе статичко стање, односно стање које се карактерише одсуством промена. (Јовановић-Божинов, Живковић, Ланговић и Вељковић, 2004)

Такође значајан представник америчке школе је Френк Најт (*Frank Knight*). Према њему предузетник је појединац који је спреман да прихвати ризик и неизвесност стварајући на тај начин профита. У својим радовима наводи да профит није резултат ризика већ неизвесности. (Обрадовић, Пејовић, 2012)

Аустријска школа. Један од најистакнутијих представника ове школе и неокласичне економске мисли је Јозеф Шумпетер (*Joseph Schumpeter*), који се сматра творцем теорије иновативности у којој је нагласио да је предузетник носилац иновације. Предузетник је према овој теорији имао задатак да пронађе нове изворе средстава, уведе нове начине производње производа и услуга, створи нов производ и открива нова тржишта. Критичаре наведене теорије су сматрали да је све наведено могуће применити када је реч о великом предузећу, док су сматрали да је за мала предузећа исплативије да се прилагоде потребама тржишта. (Krumina, 2017)

Шумпетер у својим делима наводи да је предузетништво покретач промена у економији једне земље и да подстиче развој нових производа или услуга. Он дефинише предузетништво као пословну активност извођења иновација, док за предузетника каже да је носилац тих иновација. За Шумпетера иновације су кључне јер економски напредак произилази из креације, а не прилагођавања. Иновације подразумевају нове производе и услуге, нова тржишта, нове начине рада, нове начине управљања, долазак до нових сировина и материјала и њихова употреба и нов начин организације. Тврди да је предузетништво „процес деструктивне креације”, јер стварањем нових подухвата истовремено долази до разарања и уништења постојећег окружења. Исти аутор прави јасну разлику између менаџера и предузетника. (Schumpeter, 1996)

Шумпетер је први почео да заговара динамичку теорију предузетништва, где наводи да је предузетништво катализатор који спречава статичност у

привреди једне земље и који тиме иницира и одржава процес развоја. Он је први теоретичар који је човека ставио у центар процеса економског развоја. Сматра да су предузетници појединци који су мотивисани снагом воље.¹

Један од значајнијих аустријских економиста који су дали допринос развоју предузетништва је Израел Кирзнер (Israel Kirzner), који је као кључну карактеристику предузетника навео способност да уочи прилику за размену. Способност уочавања прилике проистиче из велике инфоормисаности предузетника и познавања тржишта. Кирзнер наводи да предузетник долази до профита не на основу ресурса са којим располаже, већ на основу посредовања као трговца. (Обрадовић, Пејовић, 2012)

Поред способности уочавања прилика на тржишту Кирзнер сматра да је и опрезност основни квалитет предузетника. Према наведеном економисти предузетништво није само још један фактор производње, оно не укључује трошкове ресурса неопходне за добијање услуга, земљишта, рада или капитала, већ је бесплатно. Такође сматра да је предузетничка свест нешто што се не може научити као што могу да се науче технике управљања.²

Савремена економска мисао о предузетништву

За разлику од традиционалних схватања предузетништва, где се за предузетништво наводи да представља комбиновање ресурса на нов начин, савремена схватања иду корак даље и наглашавају значај креирања ресурса, а не само комбинацију на нов начин.

Савремена мисао о предузетништву истичу неизвесност, време и брзину промена као најзначајније карактеристике. Поред наведених карактеристика ништа мање значајне су и флексибилност и адаптибилност које имају основу у информационим технологијама.

У савременим теоријама као основа новог производа који је резултат предузетничког процеса наводе се квалитет, дизајн и сервис. Савремени предузетнички процес заговара идеју реструктурирања великих предузећа и стварање нове форме организационе структуре предузећа. Савремено пословање карактерише интернационализацију економских процеса, промене у процесу рада и напуштање идеје о економији великог обима.

Предузетништво као пословна активност заступа став да предузетник ради у своје име и за свој рачун уз балансирање ризика и зараде. За разлику од ра-

1 Theories of Entrepreneurship <https://ecestudy.files.wordpress.com/2015/02/theories-of-entrepreneurship.pdf> (приступљено 15.07.2021.)

2 AUSTRIAN ECONOMICS AND KIRZNERIAN ENTREPRENEURSHIP <http://www.quebecoislibre.org/05/051215-2.htm> (приступљено 10.04.2020.)

нијих теорија, савремене теорије се скоро уопште не баве детерминисањем појма предузетник и јасним одређењем које су то саставне активности предузетничког подухвата. Више су оријентисане на то да се у моделе одлучивања уврсте претпоставке да су појединици хетерогени са аспекта личних карактеристика, односно предузетничких способности и склоности ка преузимању ризика.

Најистакнутији представници савремених мисли о предузетништву су Питер Дракер (*Peter Drucker*), Вилијам Бајгрев (*William Bygrave*) и Џефри Тимонс (*Jeffrey Timmons*).

Дракер своје виђење предузетништва заснива на Шумпетеров виђењу нарочито у аспекту иновативности. Наведени аутор акцентује оријентацију на промене при чему наводи да је основа тих промена иновација. За Дракера предузетници највећи акценат стављају на могућности, а не на ризик. Исти сматра да се предузетништво не заснива на карактеристикама које предузетник добија рођењем, нити да је то резултат креативног процеса већ да предузетништво стварају и обликују рад, труд и напор. (Drucker, 2005)

Бајгрев сваки нови пословни подухват или унапређен постојећи подухват назива предузетничким. Такође, наводи да само револуционарне и радикалне промене могу да створе нова тржишта. За овог аутора иновација није предуслов предузетништва. Исти наводи да предузетник је тај који треба да уочи и препозна могућност у окружењу и искористи је. (Короман, 2016)

Модерну дефиницију предузетништва дао је и Џефри Тимонс описујући предузетништво као способност креирања и стварања визије практично ни из чега. Предузетништво представља креативан људски чин и примену енергије за иницирање и изградњу предузећа. Према Тимонсу предузетничка визија подразумијева жељу за преузимање прорачунатих ризика, личних и финансијских, те предузимање свих могућих напора ради смањења могућности пропадања. Предузетништво је начин разумевања, расуђивања и деловања када су повољне прилике уочене, уз холистички приступ и балансирано лидерство са циљем стварања и присвајања вредности. (Timmons & Spinelli, 2009)

У односу на ране теорије, савремене теорије предузетништва су у већој мери фокусиране на ко су особе чији је избор предузетнички подухват као и зашто то чине и каквог утицаја то може имати на укупну ефикасност система. У складу са свим виђењима савременог предузетништва и развојем технологије све више предузетника послује путем интернета, те стога прави се разлика између виртуелних предузетника, пројектних лидера и мрежних брокера.

Предузелништво некада и сада

Предузелничке активности које су се обављале у периоду од XI. до XIII века. биле су усмерене на активности у области трговине, банкарства и то у сегменту кредитно мењачких послова, и поморству. Такође, у наведеном периоду активности су биле усмерене на извођење јавних радова, мостова, изградњу путева, војних и других објеката. Уколико се посматра крај XIV века, предузелничке активности су се односиле на породична удружења која су се формирала на одређено време, а која су се такође бавила пословима у области трговине. Током XV века долази до раздвајања привредне активности и пословне имовине предузелника од његове приватне имовине. За овај период је карактеристично да се оснивају предузећа која су слична по карактеристикама предузећима која су данас заступљена на тржишту. Током XVII века долази до пораста значаја међународне и прекоморске активности. У наведеном периоду указује се на значај и повезаност термина ризик и неизвесност са термином предузелништво. (Лајовић, 2006)

Сматра се да су француски теоретичари дали највећи допринос у дефинисању појма предузелништва у научном и стручном смислу и то током XVIII. века. Предузелништво као пословна активност је заступљена у привредама различитог степена развијености, али се ипак предузелништво везује за транзиционе привреде.

На самом почетку дефинисања предузелништва владало је мишљење да власник капитала и предузелник није иста особа, следеће виђење било је усмерено ка томе да је носилац предузелничког подухвата искључиво власник капитала.

Ка теоријском одређењу

Појмовно одређење предузелништва као пословне активности се разликује у зависности од временског периода посматрања и у зависности од гледишта различитих аутора. Без обзира на временски период и ауторе, заједничко за сва појмовна одређења је да предузелништво подразумева увођење иновација у производни процес.

Дејвид Меклеланд (*David McClelland*) наводи да се предузелништво поистовећује са потребом за постигнућем и да су предузелничке активности различите од осталих активности и да им је једна од главних карактеристика прихватање ризика. (McClelland, 1961)

Килстром (*Richard Kihlstrom*) и Лафонт (*Jean-Jacques Laffont*) предузелништво дефинишу кроз предузелничку акцију и спремност преузимања ризи-

ка и суочавања са несигурношћу. (Kihlstrom, Laffont, 1979)

Дени Милер (*Danny Miller*) за предузетништво каже да представља комбинацију иновативности, преузимања ризика и проактивност. (Miller, 1983: 770-791)

Хауард Стивенсон (*Howard Stevenson*) и Карлос Жарило (*Carlos Jarillo*) дефинишу предузетништво као процес у ком појединац, односно предузетник, било самостално или у оквиру постојеће компаније трага за новим шансама. (Stevenson, Jarillo, 1990: 17-27)

Џонатан Екарт (*Jonathan Eckhardt*) и Скот Шен (*Scott Shane*) описују предузетништво као пословни процес идентификовања, процене и искоришћавања могућности за покретање пословног подухвата, обезбеђивање неопходних ресурса и развој и примена стратегије која ће се примењивати у покретању и развоју предузетничког подухвата. (Eckhardt, Shane, 2003: 333-349)

Према Доналду Куратку (*Donald Kuratko*) и Ричарду Хоџетсу (*Richard Hodgetts*) предузетништво представља динамичан процес у чијем фокусу су визија, промена и стварање. (Kuratko, Hodgetts, 2004)

Малколм Харпер (*Malcolm Harper*) за предузетништво наводи да представља један од чинилаца раста економија земаља које су у развоју (Harper, 1991: 7-12), а са његовим ставом о предузетништво поклапа се и став Зузане Бриксове (*Zuzana Brixiová*) која наводи да предузетништво значајно утиче на економије земаља у развоју. (Brixiova, 2013: 183-194)

Ијрленд (*Duane Ireland*), Хит (*Michael Hitt*) и Сирмон (*David Sirmon*) за предузетништво кажу да представља социјални процес у ком појединци и њихови тимови препознају и долазе до јединствених ресурса које користе за искоришћавање још увек не искоришћених могућности на тржишту. (Ireland, Hitt, Sirmon, 2003)

Према дефиницији Европске комисије (*Commission of the European Communities*, 2003) предузетништво представља начин размишљања и процес стварања и развоја економске активности комбиновањем ризика, креативности и иновација у оквиру нове или постојеће организације. (Ahmad, Seymour, 2008)

Предузетништво је предмет разматрања и значајног проучавања од стране бројних теоретичара уназад четири деценије.

Као истраживачко поље у академским круговима предузетништво се појавило 1974. године када је Карл Веспер (*Karl Vesper*) саставио групу заинтересованих са Академије за менаџмент како би заједно са њима покушао да реши питање раста националне привреде. Након тога, 1979. године, администрација Владе за економски развој САД је истакла да су мала предузећа креирала 90% нових послова. Наведено је представљало доказ да је предузетништво мотор економског раста. Као што је већ речено различито тумачење термина предузетништво произилази услед различитог гледишта од стране аутора. У даљем тексту биће наведена нека од посматрања термина предузетништво. Једно од

посматрања поистовећује предузетништво са иновацијама, шпекулацијама и комбиновањем ресурса потребних за производни или услужни процес, друго везује термин предузетништво за преузимање ризика и остваривање профита, треће ставља акценат на способност предузетника да уочи и искористи до сада неискоришћене ресурсе и шансе. (Короман, 2016: 147-149)

Дракер дефинисањем предузетника дефинише и предузетништво при чему наводи да предузетник увек тражи промене, одговара на њих и искоришћава их као могућност.

Дефиниција Европске комисије предузетништва каже да предузетништво представља способност појединца да идеје претвори у акцију, уз помоћ креативности, иновативности, преузимања ризика. (Бучалина-Матић, Милановић, Врцељ, 2016: 486)

Предузетништво као пословна активност подразумева уочавање, процену и искоришћавање могућности зарад стварања новог производа, услуге, производног процеса, нове организационе структуре, тржишта. (Shane, Venkataraman, 2000: 218)

Предузетништво постоји када предузетници имају различите идеје о релативној вредности ресурса, односно када ресурси прелазе из инпута у аутпуте. Према овим ауторима предузетништво се базира на различитости уверења о вредности ресурса. (Alvarez, Busenitz, 2001: 756)

Предузетништво као активност посматра се као предузетнички фактор, предузетничка функција, предузетничка иницијатива, предузетничко понашање и предузетнички дух. Као предузетнички фактор подразумева нове факторе у производњи који се разликују од оних који су до тог тренутка коришћени као што су земља, рад, капитал. Као предузетничка функција односи се на уочавање и искоришћавање могућности у окружењу. Предузетничко понашање односи се на искоришћавање иновација уз преузимање ризика и проактивност. Предузетничка иницијатива представља концеп стварања, преузимања ризика, поновне изградње или увођења иновација унутар или ван постојећег предузећа. Предузетнички дух наглашава истраживање, претрагу и иновације, за разлику од експлоатација пословних могућности које се односе на менаџере. Значај предузетништва за економију огледа се у све већој заинтересованости академске и пословне заједнице за разјашњавање термина предузетништво.³

Предузетништво је процес у ком појединац самостално или унутар постојећег предузећа уочава и искоришћава могућности из окружења без обзира да ли располаже средствима неопходним за реализацију уочене могућности. (Stevenson, Jarillo, 1990: 12-27)

Предузетништво као фактор раста и покретач развоја присутно је и има велики значај у привредама различитог нивоа и степена развоја. Ипак највећи

3 Cuervo, A., Ribeiro, D., Roig, S. Entrepreneurship: Concepts, Theory and Perspective. Introduction, <https://www.uv.es/bcjuaveg/docs/LibroCuervoRibeiroRoigIntroduction.pdf> (приступљено 10.04.2021.)

утицај предузетништва на напред наведено уочљив је у привредама које су у транзицији.

Предузетништво се може дефинисати као иновативан и динамичан процес креирања, организовања и развоја одређеног пословног подухвата са циљем стварања нове вредности у променљивом окружењу. Као такво, подразумева уочавање и искоришћавање могућности из окружења како би се решили одређени проблеми присутни на тржишту или грани у којој послују. (Јовановић-Божинов, Живковић, Ланговић, Вељковић, 2004: 12)

Предузетништво као пословна активност утиче на успешно решење проблема који се открију у потрошњи, утиче на смањење незапослености, а уједно представља пут за откривање и развој нових тржишта. На основу свега наведеног може се рећи да предузетништво представља нови сектор савремене привреде.

Све наведено указује на то да се за предузетништво може рећи да представља нову економску категорију која доводи до стварања и примене нових стратегија у пословању и пласирање нових производа и услуга на нова или постојећа тржишта.

Карактеристике предузетништва

Суштина предузетништва се огледа и доказује кроз економски и пословни контекст. Иако влада мишљење да је предузетништво карактеристично за мала и средња предузећа, ипак је присутно и у великим предузећима. Такође, предузетништво не треба везати за одређену организациону структуру, форму, одређену власничку структуру и фазу животног циклуса предузећа, јер је присутно свуда где постоји иницијатива за увођењем иновација, преузимања и гледања на ризика и неизвесност као на изазов и могућност.

Предузетништво је другачије од свих других пословних активности јер га условљава, акцентује и захтева променљиво окружење и из разлога што је на тржишту масовна промена хетерогених производа и услуга. Да би предузетнички подухват био успешан неопходно је да идеја за пословни подухват буде идентификовани захтев потрошача на тржишту. Поред тога неопходно је извршити и детаљну анализу спољњег и унутрашњег окружења.

Као пословна активност предузетништво представља експлоатацију уочених могућности са тржишта у комбинацији са креативношћу и иновативношћу предузетника.

Предузетништво је заступљено у свим врстама и областима пословања. Наведено означава да је предузетништво присутно у традиционалним врстама посла или високо технолошким пословима, да је присутно у предузећима свих величина, свим власничким структурама и профитним и непрофитним предузећима. Неке од карактеристика које морају да поседују особе да би

се могле окарактерисати као предузетници су да посао покрећу из сопствених идеја, да следе интуицију приликом уочавања могућности из окружења, прихватају ризик, неизвесност као изазов, раде познате ствари на другачији начин, користе нове идеје у постојећем пословању и процесу рада, потпуно су посвећени послу који обављају при чему као главну награду за обављени посао постављао нови циљ. (Исто: 14)

Најзначајније карактеристике предузетничког подухвата су иновативност, проактивност, аутономија, неизвесност и преузимање ризика. (Петковић, 2018)

Иновативности подразумева спремност предузећа да константно и континуирано уводи нове методе и технике у сам предузетнички подухват. Резултат наведеног су нови производи и услуге.

Конкурентна агресивност је интензитет напора фирме да надмаши ривале и карактерише је снажна офанзивна позиција или агресивни одговори на претње конкурентским. Аутономија се односи на независну акцију коју предузимају предузетнички лидери или тимови усмјерени на доношење новог подухвата и његово остваривање.

Проактивност као карактеристика подразумева став који предузеће има у односу на конкуренте. Односи се на промену постојећег стања и планирање реакција на промене пре него се што уопште дође до промене у окружењу. Наведено говори да предузетничко предузеће не реагује на промену када се она већ догоди, већ пре него се што се догоди.

Преузимање ризика односи се на склоност предузећа да предузима смеле акције, као што су улазак на нова непозната тржишта, улагање у активности чији исход није познат. Преузимање ризика заправо представља склоност предузећа да улаже у активности које су мање познате, али које омогућавају искоришћавање могућности из окружења.

Аутономија је кључна димензија предузетничке оријентације и подразумева независне акције чији је циљ покретање новог пословног подухвата и постизање успеха са истим. (Исто)

Предузетништво се развило захваљујући појединцима који су напустили сигурне послове како би промовисали нове идеје и подухвате на тржишту.

Конкурентска агресивност представља спровођење одређених активности од стране предузећа са циљем надмашивања конкуренције. Конкурентска агресивност се може испољити као офанзивна реакција када се желе престићи конкуренти, реактивна реакција када предузеће тежи да одржи конкурентску предност или агресивни улазак на тржиште које је идентификовано од стране конкурента. (Lumpkin, Dess, 2001: 429-451)

Поред напред наведених карактеристика, предузеће које има тежњу да се назове предузетничким мора бити способно да подстиче и одржава атмосферу која прихвата промене и фокусира се на потрошаче, подстиче, подржава и награђују оне који уочавају пословне могућности које резултирају новим пословањем.

Фактори који утичу на развој предузетништва

Фактори који утичу на развој предузетништва деле се на: факторе екстерног окружења и факторе интерног окружења.

Фактори из екстерног окружења који могу да утичу на развој предузетништва могу бити: социо-културни, економски, правно-политички и техничко-технолошки.

Социо-културно окружење се посматра као скуп социјалних и културних фактора који утичу на развој предузетништва. Социо-културно окружење може имати позитиван, али и негативан утицај. Са социо-културног теоријског аспекта склоност ка предузетништву резултат је социјалних, културних, идеолошких, религиозних и друштвених односа и институција.

Друштвено, односно социолошко окружење представља окружење у ком особа расте, обликује основна уверења, вредности и норме.

Друштво у коме живимо обликује наша веровања, вредности и норме. Култура је најфундаменталнија детерминанта жеља и понашања појединаца. Проучавањем културе покушава се разумети како се култура одражава на појединце и друштво у целини. Карактеристике које чине човека као личност и културно биће су вредности, које су смисао његовог живота, норме и правила по којима се понаша, свест и самосвест о сопственим границама и могућностима. (Тањевић, 2013: 77)

Култура која цени и практикује сигурност у свим областима друштвеног живота, није подстицајна за предузетништво. Поред наведеног може се рећи и да култура где је заступљено избегавање ризика и такође није подстицајна.

Економско окружење као фактор развоја предузетништва представља скуп карактеристика опште привредне ситуације у друштву. Под економским факторима посматра се стопа привредног раста, кретање реалног дохотка, инфлација, каматна стопа, однос потрошње и штедње, инвестициона активности. Предузетници су обично у ситуацији да се прилагођавају економском окружењу. Прилагођавање може бити пасивно или активно. Пасивно прилагођавање значи да предузеће дели судбину привреде као целине, док активно прилагођавање представља покушај коришћења шанси за остваривање надпросечних резултата. (Канцир, Ђурица, 2011: 63)

Политичко-правно окружење у ширем смислу чини правно и политичко окружење. Правно окружење представља законодавни оквир деловања привредног субјекта, док политичко окружење је више израз неформалних утицаја различитих друштвених група на привредни живот. Правно окружење односи се на остваривање утицаја на државне и остале друштвено-политичке структуре у смислу адаптирања регулативе потребама привредног субјекта. Политичко окружење односи се на проналажење могућности да се промене

у структури политичког окружења и његовог утицаја искористе на адекватан начин, али без негативних репрекусија на друштво као целину. (Исто: 66)

Институционални оквир у Србији покрива најважнији аспект деловања предузетника и предузећа, формално је уређен законима и прописима уз надзор поштовања истих и уз обезбеђивање институционалне подршке за развој предузетништва, са фокусом на оне форме које доприносе равномернијем регионалном развоју и већој конкурентности привреде Србије.⁴

Техничко-технолошки фактори су веома значајни за покретање и развој предузетничког подухвата. У оквиру ових фактора посматра се развој науке, технике и технологије, отвореност и доступност технолошких информација, организованост и развијеност научно-истраживачког рада који треба да обезбеди стручни и научни потенцијал, континуирано образовање како би се било у складу са променама у технологији, управљању, организацији и другим областима битним за развој предузетништва.

Фактори интерног карактера. Када се говори о личним карактеристикама и потенцијалу предузетника као факторима који утичу на покретање, али и успешност предузетничког подухвата може се наићи на различита мишљења. Одређени аутори заступају став да неке особе на лакши начин долазе до предузетничке идеје, а касније и њене реализације, неки од њих сматрају да се предузетници рађају, други да се предузетник постаје током времена на основу знања и искуства које стиче временом. Иако су различита мишљења и ставовима аутора који се баве овом тематиком, слажу се у једном, а то је да потенцијал предузетника искључиво зависи од његових карактеристика.

Савремене теорије указују на то да успешност предузетник зависи од потенцијала предузетника пре свега посматраног са субјективног становишта, које чине две међусобно повезане компоненте, психичке и образовне особине. (Котлица, 2002: 13)

Психичке особине користе предузетнику како би изабрао врсту и начин предузетничког подухвата, а образовне особине му омогућавају да одабрани предузетнички подухват на успешан начин реализује.

Неке од особина које би требало да поседује сваки предузетник су успешност у решавању проблема, спремност да прихвати ризик, друштвена комуникативност, реалност у процењивању, оријентисаност на будућност, уочавање тренутног стања, радна посвећеност, склоност ка сарадњи и отпорност на стресове. (Пенезић, 2008: 31)

Већина данашњих предузетника покреће предузетничких подухват по сопственом осећају и заступању става да имају способности неопходне за успешно пословање. Неретко се исти сусрећу са проблемима које не могу успешно

4 Стратегија за подршку развоја малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности за период од 2015. до 2020. године; <http://www.privreda.gov.rs/wp-content/uploads/2015/06/Strategija-mala-i-srednja-preduzeca.pdf> (приступљено 11.03.2021.)

да реше што даље води негативном исходу пословања. Разлог немогућности решења проблема често се може наћи у неприкладном психичком потенцијалу предузетника.

Закључак

Као истраживачко поље у академским круговима предузетништво се појавило 1974. године када је Карл Веспер саставио групу заинтересованих са Академије за менаџмент како би заједно са њима покушао да реши питање раста националне привреде.

Предузетништво одавно представља нови сектор савремене привреде, нову економску категорију која доводи до стварања и примене нових стратегија у пословању и пласирање нових производа и услуга на нова или постојећа тржишта.

Предузетништво као пословна активност се огледа и доказује кроз економски и пословни контекст. Предузетништво не треба везати за одређену организациону структуру, форму, одређену власничку структуру и фазу животног циклуса предузећа, јер је присутно свуда где постоји иницијатива за увођењем иновација, преузимања и гледања на ризик и неизвесност као на изазов и могућност.

ЛИТЕРАТУРА

1. Авлијаш, Р. (2010): Предузетништво; Београд/Лозница: Универзитет Сингидунум/Младост Груп.
2. Бучалина-Матић, А; Милановић, В. и Врцељ, Н. (2016): Предузетништво, маркетинг и предузетнички маркетинг, *International scientific conferenc – ERAZ 2016: Knowledge based sustainable economic development*, стр. 486.
3. Drucker, P. (2005): Управљање у новом друштву; Нови Сад.
4. Eckhardt, J.T. & Shane, S.A. (2003): Opportunities and entrepreneurship, *Journal of Management*, 29, pp. 333-349.
5. Ireland, R. D; Hitt, M A. & Sirmon, D G. (2003): A Model of Strategic Entrepreneurship: The Construct and its Dimensions; *Journal of Management*.
6. Јовановић-Божинов, М; Живковић, М; Ланговић, А. и Вељковић, Д. (2004): Предузетништво; Београд: Мегатренд универзитет примењених наука.
7. Канцир, Р. и Ђурица, М. (2011): Маркетинг; Београд: Београдска пословна школа.
8. Cantillon, R. (2001): *Essay on the Nature of Commerce in General*; Transaction Publishers.
9. Kihlstrom, R.E. & Laffont, J.J. (1979): General equilibrium entrepreneurial theory of firm formation based on risk aversion, *Journal of Political Economy*, 87, pp.719-748.
10. Короман, Б. (2016): Дискурс о предузетништву, *7TH INTERNATIONAL RESEARCH-EXPERT CONFERENCE BUSINESS DEVELOPMENT 2015 Economic Policy and Small & Medium Enterprises*, Економски факултет у Сарајеву, Универзитет у Сарајеву, год. 2, бр. 1.
11. Котлица, С. (2002): *Основи предузетништва*; Београд: Виша пословна школа.
12. Kuratko, D. F. & Hodgetts, R. M. (2004): *Entrepreneurship Theory, Process, Practice*; Mason: OH: Thomson South-Western.
13. Лајовић, Д. (2006): Предузетнишвом у породични бизнис; Подгорица: Графо Црна Гора.
14. McClelland, D.C. (1961): *The achieving society*; Princeton, NJ: Van Nostrand.
15. Miller, D. (1983): The correlates of entrepreneurship in three types of firms, *Management Science*, 29, pp.770-791.
16. Обрадовић, С. и Пејовић, Љ. (2012): Млади предузетници (приручник из предузетништва за ученике средњих стручних школа); Подгорица: Центар за стручно образовање.
17. Пенезић, Н. (2008): Предузетништво – савремени приступ, Нови Сад: Академска књига.
18. Петковић, С. (2018): Предузетничка оријентација и пословне перформансе; Бања Лука: Универзитет у Бања Луци, Економски факултет.
19. Stevenson, H.H. & Jarillo, J.C. (1990): A paradigm of entrepreneurship research: Entrepreneurial management, *Strategic Management Journal*, 11, pp. 17-27.
20. Тањевић, Н. (2013): Социологија; Београд: Висока школа за пословну економију и предузетништво.

21. Timmons, J. A. & Spinelli, S. Jr. (2009): New Venture Creation, *Entrepreneurship for the 21st Century*, 8th ed. McGraw-Hill/Irwin.
22. Harper, M. (1991): Enterprise Development in Poorer Nations, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 15(4), pp.7-12.
23. Шкртић, М. и Микић, М. (2011): Подузетништво; Загреб: Синергија накладништво.
24. Schumpeter, J.A. (1996): *History of Economic Analysis: With a New Introduction*; Edited from Manuscript by Elisabeth Boody Schumpeter, New Introduction by Mark Perlman, Oxford University Press.

ВЕБОГРАФИЈА:

1. Alvarez, S.A. & Busenitz, L.W. (2001): The entrepreneurship of resource-based theory, *Journal of Management*, 27, 756; https://www.researchgate.net/publication/228264534_The_Entrepreneurship_of_Resource-Based_Theory
2. Ahmad, N. & Seymour, R. G. (2008): DEFINING ENTREPRENEURIAL ACTIVITY: Definitions Supporting Frameworks for Data Collection, OECD Statistics Working Paper; <https://www.oecd.org/sdd/business-stats/39651330.pdf>
3. Brixiova, Z. (2013): Modeling productive entrepreneurship in developing countries, *Small Business Economics*, 41(1), 183–194. <https://doi.org/10.1007/s11187-011-9410-z>
4. Brown, C. & Thornton, M. (2013): How Entrepreneurship Theory Created Economics, *The Quarterly Journal of Austrian Economics* 16, No. 4, pp. 402-404; https://mises-media.s3.amazonaws.com/qjael6_4_2.pdf?file=1&type=document
5. Krumina, M. (2017): Theoretical aspects of entrepreneurship, *75th Conference Human resources and social policy Riga*, University of Latvia;
6. https://www.bvef.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/evf/konferences/75.konference/
7. Cuervo, A; Ribeiro, D. & Roig, S: Entrepreneurship: Concepts, Theory and Perspective, *Introduction*; <https://www.uv.es/bcjauveg/docs/LibroCuervoRibeiroRoigIntroduction.pdf> Hazans_ENG/Theoretical_aspects_of_entrepreneurship_Krumina.pdf
8. Lumpkin, G. T. & Dess, G. G. (2001): Linking two dimensions of entrepreneurial orientation to firm performance: The moderating role of environment and industry life cycle, *Journal of Business Venturing*, 16, pp. 429-451; https://www.utdallas.edu/~ggd021000/2001_Linking%20Two%20Dimensions%20of%20Entrepreneurial%20Orientation%20to%20Firm%20Performance.pdf
9. Mirjam van Praag, C. (2005): *Successful Entrepreneurship: Confronting Economic Theory with Empirical Practice*, Edward Elgar Publishing, pp. 14-15; http://www.unicaen.fr/ufr/eco/espaceprof/script1/script2/identification//bonnet_jean/Entrepreneuriatmaster1/2Entrepreneurlitteco/complement/4GrandsauteursVPraag.pdf
10. Shane, S.A. & Venkataraman, S. (2000) The promise of entrepreneurship as a field of research, *Academy of Management Review*, 25, 218; <https://entrepreneurscommunicate.pbworks.com/f/Shane%2520%252B%2520Venkat%2520-%2520Ent%2520as%2520field.pdf>

ОСТАЛИ ИЗВОРИ:

1. *AUSTRIAN ECONOMICS AND KIRZNERIAN ENTREPRENEURSHIP* <http://www.quebecoislibre.org/05/051215-2.htm>
2. *New World Encyclopedia*; http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Francis_Amasa_Walker
3. Стратегија за подршку развоја малих и средњих предузећа, предузетништва и конкурентности за период од 2015. до 2020. године; <http://www.privreda.gov.rs/wp-content/uploads/2015/06/Strategija-mala-i-srednja-preduzeca.pdf>
4. *Theories of Entrepreneurship*; <https://ecestudy.files.wordpress.com/2015/02/theories-of-entrepreneurship.pdf>

THEORETICAL CONCEPTUALIZATION OF ENTREPRENEURSHIP

Abstract: Entrepreneurship should not be associated only with a certain organizational unit, form, ownership structure or phase of the company's life cycle, because it is present wherever there is an initiative to introduce innovations and take risks as new challenges and opportunities. This paper presents the historical development of entrepreneurship, the meaning of the term and different theoretical approaches, depending on the period of observation, as well as the authors who dealt with entrepreneurship. In order to fully understand the concept of entrepreneurship as a business activity, the postulates of classical economic schools and contemporary thoughts on entrepreneurship are pointed out. The ways of performing entrepreneurial activity, then and now, are also presented. It is concluded that entrepreneurship has long been a new sector of the modern economy, a new economic category that leads to the creation and application of new strategies in business and the marketing of new products and services to existing or new markets.

Keywords: ENTREPRENEURSHIP, ENTREPRENEUR, CLASSIC ECONOMIC SCHOOLS, NEW APPROACHES TO ENTREPRENEURSHIP, CHARACTERISTICS OF ENTREPRENEURSHIP.

Милица НЕСТОРОВИЋ

Факултет друштвених наука
Београд, Србија

КОНТАКТ: milica.nestorovic@fdn.edu.rs

УДК: 327:911.3(430)(049.32)
327(430:497.11)(049.32)
94(430)(049.32)

ВРСТА РАДА:
**ПРИКАЗ
ПУБЛИКАЦИЈЕ**

ПРИМЉЕН: 25. 10. 2022.
ПРИХВАЋЕН: 15. 11. 2022.

ПРОДОР НА ЈУГОИСТОК

Предраг Капор,
**„Берлински зид између немачке Европе и Србије:
Кратка историја и геополитика Немачке и односи са Србијом”,
2022, Methaphysica, Београд, 401 стр.**

Једна од евидентних аномалија у публицистици Србије је изражена несразмера између обиља и интензитета разноврсних контаката са Савезном Републиком Немачком и релативне оскудице публицистичких радова о тој земљи, поготово са израженијом аналитичком димензијом. Ова књига је својеврсни израз жеље да се то стање донекле промени и осветли новија историја и геополитика Немачке и њен значајан утицај на прошлу и садашњу геополитичку позицију Србије.

Берлински зид, саграђен 1961. године био је и остао симбол „Хладног рата”, подела на Запад и Исток, два света у Европи, али и шире. Са падом Берлинског зида 9. новембра 1989. године, дошло је до тектонских геополитичких поремећаја у Европи – уједињења две Немачке, распуштања Варшавског пакта, распада СССР-а, грађанског рата на просторима бивше СФРЈ... Због тога се термин „Берлински зид” у овом контексту користи као симбол препреке Србији на путу у Европску унију (ЕУ).

Шта остаје земљама југоисточне Европе (западног Балкана) које нису у ЕУ?

Остаје им, за сада, обећање о појачаном ангажовању ЕУ у овом региону и „светла европска перспектива”, како се то често каже од стране челника ЕУ и државних званичника земаља које су њене чланице, без наговештаја неког конкретнијег датума пријема, чему се посебно противи Немачка (као што је то било на Самиту ЕУ – „Западни Балкан” у октобру 2021. године). Када је из овог подручја 2013. године изузета Хрватска, која, заједно са већ раније (2007.) примљеном Румунијом и Бугарском, уз стару чланицу, Грчку, формира „брану” утицају Русије и Турске, као да је позиција ЕУ „заокружена”. Земље западног Балкана се упућују на разне форме регионалног повезивања (ЦЕФТА, „Берлин плус”, „Отворени Балкан”...) као „предприступне” фазе (степенице) за ЕУ.

Централна теза овог дела је да Немачка путем институција и механизма ЕУ (а по потреби и НАТО-а) сада спроводи своју стару политику „продора на (југо) исток” (*Drang nach dem Südosten*), али прилагођену савременим условима и конкретној ситуацији и то у функцији стварања „допунског привредног простора” (од западног Балкана), без формалног пријема у „Рајх” (ЕУ).

Кључни моменат у давању замаха овој геополитичкој концепцији Немачке, након периода уједињења (1989 – 1990), је распада СФРЈ 1991. године у коме је Немачка одиграла пресудну улогу, исхитреним једностраним признавањем Хрватске и Словеније (19.12.1991.), када тако нешто није било још договорено у тадашњој Европској заједници (ЕЗ), касније ЕУ, нити покренуто од стране САД. У случају Косова (КиМ) Немачка је била много опрезнија, делујући у склопу ЕУ и НАТО-а, али истрајна и увек у првим редовима, да се криза на Косову интернационализује и примене радикална решења.

У немачкој историографији (као и у још неким) већ више деценија се препитује улога Немачке у избијању Првог светског рата, са циљем да се оспоре одредбе Версајског уговора о кривици Немачке за рат, односно да се одговорност за избијање рата 1914. Године „равномерније” пребаци на поједине силе Антанте (пре свега на царску Русију, а затим и на Француску). При томе, како примећује немачки историчар Оливер Јанц у свом делу „14. Велики рат”, у последње време историјска истраживања су се под утицајем сукоба новијег датума на Балкану, у већој мери усмерила на овај регион и улогу Србије.

У суштини, логика коју заступају „немачки ревизионисти” је једноставна: ако Немачка није (једина) крива за Први светски рат, онда је Версајски мировни уговор био неправедан и жеља Немачке да исправи његове последица је (релативно) оправдана – а то је био Други светски рат! Ово би могло да се третира као друга теза. С тим у вези, у овом делу се кроз цитирање бројних извора оспорава наведена теза и документује пресудна улога Немачке у избијању Првог светског рата и тиме „кривица” за рат. Самим тим тежња да се исправи „направда” нанета Версајским мировним уговором, кроз Други светски рат, нема никакво оправдање, пошто нема нових историјских извора који би указивали на то.

Аутор овог дела сматра за потребно да истакне да оно није још једно из реда „теорија завере” против Србије (у којој је главни завереник Немачка), које су, како тврди Јован Бајфорд, својствене „србијанској завереничкој култури”. У делу је учињен покушај да се сажме готово двеста година изузетно динамичне и комплексне историје и геополитике Немачке, а затим и у много краћем обиму њених односа са Србијом. Многе теме су обрађене са позиције „мале државе” и у том погледу се ставови донекле разликују од оних изнетих у књигама које су писали аутори који припадају „великим државама”, јер су и перспективе посматрања различите, што утиче на ставове.

Зашто се у овом контексту обрађује тема која говори о препреци коју Немачка представља за Србију да нађе своје место у Европи (ЕУ)? Један део одгово-

ра је у томе да је аутор као дипломата службовао у амбасади тадашње СФРЈ у Бону, главном граду Савезне Републике Немачка (Западне Немачке, а касније и уједињене Немачке) од јула 1987. до јула 1991. (а после до средине 1995. у републичкој и савезној администрацији) и да је могао изблиза да види „нестанак” Немачке Демократске Републике, пад Берлинског зида, процес уједињења, али и промену немачке званичне политике према СФРЈ, као и подршку сецесионизму и појединим странама у грађанским ратовима деведесетих година прошлог века, па осећа потребу да после више година каже нешто о томе и последицама по Србију

Концепцијски, књига се састоји из предговора, две веће тематске целине и поговора, као и два прилога.

Прва тематска целина – Кратка историја Немачке има пет делова и то: од Светог римског царства до краја Првог светског рата, Вајмарска република, нацизам и Трећи Рајх, Други светски рат и непосредне последице, Обнова Немачке, дводржавности и пут ка поновном уједињењу и Уједињење Немачке – нова (стара) сила у Европи.

У првом делу ове тематске целине даје се краћи приказ „настанка” Немачке као државне заједнице, од Германије, преко Светог римског царства (немачке нације), успона Пруске, формирања разних савеза немачких држава у процесу уједињења, па до формирања Немачког царства 1871. године и његовог „нестанка” на крају Првог светског рата. Објашњава се тежња Немачке за „продором на Исток” и односи са Хабзбуршком монархијом, као и кратка епизода немачког колонијализма. Анализирају се „духовни корени” развоја немачког национализма и империјализма, као и „немачки корени” комунистичке теорије и револуције. Даје се краћи преглед догађаја и тока Првог светског рата и покушава се дати одговор на питање: ко је крив за Први светски рат? У вези са тим, износе се различита мишљења и ставови. Уз то, даје се краћи осврт на односе Немачке и Србије од 1878. до 1918. као и учешћа Србије у Првом светском рату и односа Аустроугарске према Србији.

У другом делу обрађује се период постојања тзв. Вајмарске републике, рађање нацизма у Немачкој, активности на „прочишћавању” немачке расе и пут ка „Коначном решењу” јеврејског питања, с тим што се посебно анализирају духовни „корени” нацизма и идеологија Трећег рајха, као и то какве је ставове Адолф Хитлер изворно изнео у „Мајн кампфу”. Затим се говори о даљем јачању власти нациста, обнови немачке привредне моћи у функцији припрема за рат и освајања и, посебно, о новом савезу највећег дела немачких политичких, интелектуалних и привредних кругова и нациста, на који начин се историја понавља у новом „савезу елита”, а са циљем ограничавања демократије и вођења агресивне спољне политике.

Трећи део се односи на Други светски рат и његове непосредне последице, у виду отварања питања кривице, Нирнбершких процеса, денацификације и транзиционе правде, али и како су многи бивши нацисти убрзо нашли нове

послодавце, а неки и нову домовину. Обрађује се посебан случај Аустрије која је припојена Немачком Рајху 1938. године и дилеме да ли је она била „жртва” или значајан фактор ратних напора нациста. Даје се краћи осврт на окупациону политику Немачке према Србији (Југославији) и борбе за ослобођење.

Четврти део говори о послератној обнови Немачке, кроз дводржавност тј. формирања две немачке државе (СРН и НДР) на бази блоковске и идеолошке поделе и њиховог различитог развојног пута, али и њиховог пута ка поновном уједињењу кроз „нову источну политику” СРН, Оквирни уговор две немачке државе из 1972. пад Берлинског зида 1989. и политичке промене у НДР, које су на крају водиле поновном уједињењу 1990. године. Посебна пажња се посвећује тежњи појединих западнонемачких кругова за ревизијом историје деведесетих година прошлог века, која се наставља и касније.

Пети део се бави новијом историјом Немачке, а посебно њеном међународном политиком и кретањима на домаћој политичкој сцени, али и питањем: да ли су срушени сви „зидови” међу Немцима и каква су очекивања у погледу даљег развоја. У прилогу се презентирају основни подаци о савезним покрајинама у СРН (површина и број становника), резултати савезних избора у СРН (1949 – 2021), резултати избора за покрајинске парламенте за највеће партије и састав владајућих коалиција на покрајинском нивоу.

Друга тематска целина – Немачка геополитичка теорија и пракса, има три дела и то: Класична немачка геополитичка теорија и пракса, Немачка геополитичка теорија и пракса после Другог светског рата и Неки новији трендови у немачкој геополитичкој теорији и пракси. Овде се обрађује геополитика Немачке у протеклих 200 година и даје краћи приказ њених односа са Србијом (Југославијом), као и преглед истакнутих немачких геополитичких теоретичара, идеолога, војсковођа, политичара и државника (укључујући и неке из Аустрије с обзиром на повезаност). На више места се у овом тематском делу анализира „нацистичка интерпретација немачке геополитике” и тезе о немачкој националној, културној, расној, економској и војно-политичкој супериорности, која заслужује право на просторну експанзију као услов опстанка и развоја.

Уз предговор и поговор су и два прилога која обрађују проблематику која је увек побуђивала велико интересовање у Србији и то: Немачке репарације између „мита и стварности” и Ратна штета и репарације Србије и Југославије у Првом и Другог светском рату.

На крају, наглашава се да ово дело није још једна („кратка”) историја Немачке какве су објављиване протеклих деценија, као што није ни уско геополитички/спољнополитички орјентисано. До сада објављивана дела су општег карактера, без дубљих анализа, односно оне су преводи књига писаних из „западне перспективе”. У овом делу фокус је на оне аспекте новије немачке историје који су се пресудно рефлектовали на судбину Србије (Југославије). Повезује се утицај немачке историје и геополитичке теорије и праксе на њену спољну политику, као и на нове модалитете остваривања циљева Немачке преко ин-

Алекса ЈАЦИЋ

Факултет политичких наука
Београд, Србија

КОНТАКТ: aleksajadzic@gmail.com

УДК:
070.41:82(049.32)

ВРСТА РАДА:
**ПРИКАЗ
ПУБЛИКАЦИЈЕ**

ПРИМЉЕН: 22.6.2022.

ПРИХВАЋЕН: 1.9.2022.

ституција ЕУ (али и НАТО-а).

НОВИ ЖУРНАЛИЗАМ У СТАРОМ РУХУ

Нада Торлак,

„Новинарство и књижевност”, 2022,

НВО Академија друштвених наука, Бијело поље, 193 стр.

У добро познатом есеју „Пропаст лагања” Оскар Вајлд је написао да „књижевност увек предвиђа живот, не копира га, већ га обликује у своју сврху” (Wilde, 1905: 11), док истовремено овековечава нешто необично и локално у универзално. А, према Сартровим речима, за песника је „језик у целости огледало света” (Sartre, 1947: 15), док је „проза у суштини утилитарна” (Sartre, 1947: 19) јер се писац служи језиком, као оруђем, да прикаже одређену слику света и изнесе духовни став. При томе је, како Сартр пише, немогуће остати непристрасан јер је и сама перцепција пристрасна (Sartre, 1947: 61). Док писац тражи од читаоца предају његове целокупне личности са свим њеним страстима, предрасудама, симпатијама, темпераментом и мерилем за вредности, читалац треба да узврати поверењем (Sartre, 1947: 51-55). За Сартра, *писање* истовремено означава разоткривање света док га постављамо као задатак великодушности читаоца, као и прибегавање туђој свести да би нас она признала као одговорне за тоталитет бића; јер ће свет бити све живљи уколико буде више изазивао жељу читаоца да га промени и уклопи га у оквире хуманог.

Све ово нам показује колико је књижевност важна, на пример, за религију, политику или дипломатију, а колико је заправо круцијална за новинарство због своје структуре, улоге и функције. Управо то је окосница монографије „Новинарство и књижевност” која нам, као плод богатог новинарског и академског искуства проф. др Наде Торлак, показује да је новинарство одувек било блиско литерарности, па и да је улазило у књижевност, те да није трајнија од журнализма, и да су њихове везе много дубље, поготово у раздобљу када су се идентитети новинара и књижевника својим еволутивним путевима пресекли

у истој тачки и спојили у хабитус писца.

Књига потврђује констатацију Маршала Меклуана да је стари медиј на неки начин садржај новог медија, нарочито ако узмемо у обзир време настанка књиге када је интернет постао нови конкурент традиционалним медијима и када смо са свих страна окружени преобиљем информација, те је логично да, тако дезоријентисани, тражимо јасније разјашњење, тумачење и, чак, предвиђање догађаја у свету ког смо део. На ову конфузну ситуацију неки новинари одговарају новом врстом журнализма, заправо новом културом писања, која захтева сасвим иновативан начин „причања приче” и креативног мишљења, наравно уз познавање новинарских жанрова као предуслова и суштинске разлике између професионалног новинара и грађанина лаика (Тодоровић, 2013: 9-14), те ово дело теоријски уобличава дисциплину новинарства и дефинише захтеве праксе, дајући допринос променама и увођењу савремених стандарда функционисања ове професије, и редеофинисању постојеће журналистичке едукације у борби за очувањем критичког духа и избегавањем стандардизације мисли у новом медијском руху.

Ауторка нас, кроз двадесет пет поглавља, враћа изворним вредностима журнализма, која су поткопана иновацијама дигиталне револуције и утемељеним медијским правилима, и показује да, поред сталног прилагођавања новим друштвеним околностима и технолошким променама, позитивно наслеђе новинарске професије опстаје. Дакле, иако данас новине као медиј губе битку од електронског опонента у погледу атрактивнијег и делотворнијег преношења информација, главни адут штампе још увек представља интерпретација која захтева комплекснију форму, а у чијем се оквиру новинарство и књижевност здружују у заједничкој вокацији предочавања одређене слике света (Марјановић, 2013).

На основно питање: *како су новинарство и књижевност међусобно повезани*, студија нас води кроз узану клисуру, која раздваја и зближава ове две области људског стваралаштва, тако да читалац увиђа сличност са литературом од које новинарство, у белетристичким жанровима, позајмљује нека од изражајних средстава и поступака, али се од ње разликује јер не представља уметнички, фикционални и комерцијални поступак, док с друге стране литерарни журнализам може према свим елементима да припада књижевности. Додуше, сведоци смо да данашње границе између књижевне фикције и новинарске нефикције бледе, али не у сврху уметности, те је резултат стварност преплављена полуистинама, гласинама, измишљотинама и неутемељеним спекулацијама (Тодоровић, 2013: 13). Истинитост коју је све теже разликовати од измишљеног и збиљу од фикције, потврђује и репортажа, награђена Пулицеровом наградом 1984. године, која је била заправо плод маштовитости и стваралачких слобода новинарке Џенет Кук (Sager, 2016).

Осим садржајно, монографија је и методички изврсна зато што, кроз паралелну историју књижевности и новинарства, припрема младе новинаре за

сналажење у различитим формама изражавања у медијима, предочавајући прегршт примера домаћих и страних новинара који су у неком тренутку прешли преко границе врхунског новинарства на територију „лепе књижевности“ и обрнуто. Одличан пример списатељског стваралаштва је Ернест Хемингвеј чије је „новинарство немогуће читати без књижевности и обратно“ (Рамић, 2014: 174), а који је у редакцији „Торонто стара“ први пут написао своју, касније чувену, кратку реченицу која увек читаоца погађа директно у срце. Или пример нобеловца и једног од твораца магичног реализма, Габријела Гарсије Маркеса, из чијих се новинских текстова може учити о чаролији прве реченице која је увек необична, неодређена, одсечна, лапидарна или духовита, али стално изван крутог новинарског оквира у ком почетак рукописа мора да садржи све битне, сабијене информације зато што нервозне и уморне очи читалаца неће ићи даље (Марјановић, 2020).

И сама композиција књиге је изузетна јер се логички поређана поглавља каузално преплићу и надовезују, док се све време јасно повлачи паралела између уводног дела о књижевности, којој је фокус на естетској конструкцији и поетској функцији дела, и друге целине која се уже бави журнализмом, у ком је акценат на информативној функцији језика. На почетку се читалац сусреће са областима из теорије књижевности, као праксе писања која је, много пре настанка журнализма, изнедрила и основна питања чији одговори чине структуру сваке поруке. У деловима која су посвећена периодизацији књижевности, често се наглашава да постоји мали број књижевних дела, нарочито прозних, која су ослобођена од информација и друштвених контекста, а на ову констатацију се ослањају каснија поглавља која показују да неке новинарске форме изражавања, попут литерарног журнализма или репортаже као жанра, теже синтези информативног и естетског начела.

Поглавља у централном делу књиге се отварају према другим дисциплинама или делатностима попут стилистике и наратологије, а пре свега према семиологији. Посебна пажња се поклања језику, на ком се заснивају и писано новинарство и књижевност, иако само малим делом прате исте циљеве. Ово сликовито дефинише Умберто Еко који је у интервјуу за француски лист „Ле Монде“ изјавио да „за књижевност кажу да јој је сврха одржавати језик у употреби“, док би „новине требало да имају исти циљ“ (Truong, 2015). И овде се може приметити аналогија са језиком новог новинарства, јер писана реч анализира често актуелне догађаје квалитетније, али и субјективније у односу на раније епохе, преузимајући све одлике кратке књижевне приче, без фикционалних елемената, тако заокружујући пажњу читалаца (Рамић, 2014: 171). Уосталом, то потврђују и колумне Моме Капора које су прешле у литературу кратких прича.

У овом делу књиге који полази од основних принципа лингвистике Фердинанда де Сосира као феномена из сфере медија, проматрају се и језичке функције у језику као комуникационом систему, јер то представља важан предуслов за наредне тематске целине које се баве различитим језичким варијацијама, односно стиловима, поготово зато што стилистика, која проучава конотативно

у природном језику као систему знакова тесно повезаног са другим знаковним системима, не може да игнорише конотативно у семиотици. Мотив овог дела монографије указује да „сâм стил постаје део пренесеног значења; структура и организација језика интерпретирају и информишу” (Connery, 1992: 15), односно да новинари, за разлику од књижевника који одређену ситуацију могу да доживе субјективно и слободно на основу расположења и инспирације, посматрају стварност кроз призму читалаца, прикупљајући чињенице да би материјал представили јасно, прецизно и на најбољи одговарајући начин, а не због лепе конструкције реченица. Разматрањем питања стила и развоја стилистике, ауторка нас води према одређивању основних функција појединих стилова и жанрова, у чијем се првом плану налази текст.

Даљи ток студије одликују жанровске промене у журнализму од приповедања кратких прича преко фактографије до приповедних вести, пратећи успон информативних револуција и развој јавног живота који је уско повезан са развојем новинарства, а који свеукупно показују да је „новинарство стваралачка професија у дискурзивном записивању историје” (Мирков, 2019: 135). Још од уводних поглавља монографија сагледава мутне међупределе новинарства и књижевности кроз повест човечанства, у којој постоји много догађаја који су стварали и мењали свет: од најранијих захтева цивилизације који су изнедрили говор и писмо, преко друштвених трансформација, као у доба ренесане кад је Јохан Гутенберг пронашао технику штампања, па до каснијих политичких превирања, попут борбе за ослобађање Ирске, које су биле снажан подстицај оснивању периодичних органа попут „Спектатора” и развоју памфлета, критике, фељтона, новинске сатире, жуте штампе итд. Пратећи књижевни живот и културне политике, обухваћен је почетак српског штампарства у XVI веку, а потом скицирана каснија афирмација нефикционалних жанрова, модернистичке прозе и модерног, али и књижевног новинарства у свету, посредством индустријализације и популаризације штампаних медија. Ово раздобље, у ком је новине продавао начин писања, а не значај ударних вести (Underwood, 2008: 35), пре свих, представља Данијел Дефо који је заправо, како наглашава ауторка већ у самом уводу, први писац који је живео од свог новинарског рада и зачетник литерарног журнализма, чије се технике истраживања и писања подударају са техникама модерних литерарних новинара у виду карактеризације постојећих људи и стварних места и догађаја, реторичког стила и истраживања или анализе теме (Томљеновић, 2019: 3).

Последња поглавља носе обележје нових изазова за новинарство, технолошког детерминизма и компаративног огледа дистинкције глобално-локално-глолокално. Пажња се посвећује и структури новинског исказа Јана ван Дајка и Алена Бела, док се завршне целине осврћу на предности и недостатке савремене улоге рецепијената у време развоја интернета и експанзије друштвених мрежа, закључујући освртом на изазове с којима се суочавају професионални новинари у атмосфери слободе говора која је темељ демократских друштава.

Књига „Новинарство и књижевност” представља одличан приручник који омогућава структурирано информативно и формативно, али и основно и специјалистичко образовање, такође индицира и омогућава активно и интерактивно учење док зрачи снагом ауторског приступа. Читајући странице монографије, које приказују праву малу оазу доброг и критичког новинарства указујући на разлике између високе књижевности старе школе и популарне публицистичке персифлаже, младе колеге ће научити како се може јасно и креативно размишљати, а потом то у одређеном задатом оквиру конкретно и језгровито ставити на папир, тако да то припада и озбиљној литерарној изврсности.

Осим образовне, овај уџбеник поседује и културолошку функцију иако је намењен студентима новинарства, с обзиром на стил којим је написан, приступачан је и ширем читалачком кругу који не поседује образовање из области семиологије, теорије жанрова или историје медија. Осветљавајући тему која временом постаје део општег знања, монографију карактерише могућност да „обични” људи нешто науче о медијима, док скреће пажњу да лицемерју и лажи не помаже ни стилска виртуозност, те служи, пре свега, медијском описмењавању ширих медијских конзумента.

ЛИТЕРАТУРА И ВЕБОГРАФИЈА

1. Connery, T. (1992). *A sourcebook of American Literary Journalism: Representative Writers in an Emerging Genre*. New York: Green Wood Press.
2. Sager, M. (2016, Spring). The fabulist who changed journalism. *Columbia Journalism Review*. Преузето мај 3, 2022 са https://www.cjr.org/the_feature/the_fabulist_who_changed_journalism.php
3. Sartre, J.-P. (1947). What is literature? (B. Frechtman, Прев.) New York: Philosophical Library. Преузето мај 16, 2022 са <https://faculty.weber.edu/ccall2/images/interests/WorldLit/WhatIsLiterature.pdf>
4. Truong, N. (2015, мај 26). Umberto Eco: «Que vive le journalisme critique!». *Le Monde*. Retrieved мај 4, 2022, from https://www.lemonde.fr/idees/article/2015/05/30/umberto-eco-que-vive-le-journalisme-critique_4644090_3232.html
5. Underwood, D. (2008). *Journalism and the Novel: Truth and Fiction, 1700-2000*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
6. Wilde, O. (1905). The Decay of Lying. *Intentions*(1998). (G. Sauer, Уп.) New York: Brentano's. Преузето мај 21, 2022 са <http://virgil.org/dswo/courses/novel/wilde-lying.pdf>
7. Марјановић, Б. (2013, јун 23). Писање изнад књижевности. *Данас.рс*. Retrieved мај 4, 2022, from <https://www.danas.rs/kultura/pisanje-iznad-knjizevnosti-i-novinarstva/>
8. Марјановић, Б. (2020, март 4). Новинарство је жанровска књижевност (Белешке уз читање Маркеса). *FakeNews.rs*. Retrieved мај 4, 2022, from <https://fakenews.rs/2020/03/04/novinarstvo-je-zanrovska-knjizevnost-beleske-uz-citanje-jedne-markesove-knjige/>
9. Мирков, Л. (2019). Приповедање у новинарству као жанровски поступак. *СМ: Communication and Media*, 14(45), 135-156.
10. Рамић, А. (2014, новембар). Наративно новинарство. *Медијски дијалози*, 20(VII), 169-181.
11. Тодоровић, Н. (2013). Прилог теорији жанрова у постновинарству. *Медијски дијалози*, 6(3), 7-13.
12. Томљеновић, А. (2019). *Писати хумано: улога субјективног извјештавања на примјеру литерарног новинарства (Завршни рад)*. Универзитет ВЕРН, Преддипломски стручни студиј (новинарство), Загреб. Преузето мај 5, 2022 са <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:146:507084>

Елена ДЕЛЕВА

Факултет политичких наука
Београд, Србија

КОНТАКТ: aleksajadzic@gmail.com

УДК:
070(075.8)(049.32)

ВРСТА РАДА:
ПРИКАЗ
ПУБЛИКАЦИЈЕ

ПРИМЉЕН: 9. 9. 2022.
ПРИХВАЋЕН: 1. 10. 2022.

НОВИНАРСТВО: „УСТА НАРОДА НАМЕЊЕНА УШИМА ВЛАДАРА” (Сергије Лукач)

**Весна М. Миленковић, „Увод у новинарство”, 2022,
Факултет за спорт, Београд, 304 стр.**

Истинитост, коректан однос према изворима података, провера информација, употреба часних средстава, поштовање приватности, одолевање притисцима, поштовање ауторства, однос према оглашавању, само су нека од правила професионалног понашања новинара од којих јавност очекује објективност, поузданост и етичност. Те основне одреднице новинарства потврђују или негирају ову професију која се свакодневно сусреће са изазовима, искушењима, притисцима. Вероватно је и због тога Сергије Лукач износиће своја размишљања о новинарству у XXI веку истицао да ће се у новом миленијуму притисци на новинаре појачати, јер су политичко-привредни силници одувек тежили да укину право на различитост и уведу монопол своје истине, па им не одговарају новинари који теже да постану „уста народа намењена ушима владара”. У глобалном окружењу у коме владају принципи спектакла и индустрије забаве, у коме се уместо пет новинарских питања (5W) ко, шта, где, када, како, појављују само три – ко, где и шта (3W), новинари морају бити спремни да обавесте јавност и о одговорима на додатна питања зашто и како и одупру се притисцима власти, оглашивача, власника медија. И затворени и отворени медијски системи власти теже усавршавању својих механизма контроле, па је задатак новинара да повежу добијене, проверене информације у истиниту вест, често недостижан идеал.

У том контексту, књига „Увод у новинарство” не само да омогућава будућим новинарима да овладају основним вештинама новинарства, већ указује на

тежину, одговорност, али и лепоту новинарске професије, на специфичности рада у редакцији без обзира на врсту медија и област интересовања новинара од којих се очекује да промене медијску слику на боље, да извештавају професионално и искажу етичност и стручност у раду, добру организацију у извештавању и, наравно, темељно познавање теме којом се баве.

Широки дијапазон тема, од дефинисања основних појмова, развоја новинарства, упознавања са редакцијом, писања за медије до извора информација и утицаја медијског система на развој новинарства, распоређен је у оквиру четрнаест поглавља. Евидентна је намера ауторке да се најважнији новинарски појмови обраде држећи се вредности установљених у класичној новинарској школи да би се тако задовољили основни постулати теориско-практичног оспособљавања новинара. Такав прилаз не подразумева негирање промена којима је новинарство изложено у оквиру развоја медијског система и друштва уопште. Напротив, приметан је осећај за актуелни тренутак у коме се новинарство налази захваљујући развоју нових технологија и глобалног, информатичког друштва, друштва спектакла у постмодерном добу медија што указује да постоји низ отворених питања: од развоја медијских индустрија, до револуционарних промена у оквиру производње медијских садржаја, њихове дистрибуције и начина потрошње медијских порука, од сагледавања односа медијске индустрије и индустрије забаве, до тренутног положаја професионалних комуникатора као заступника јавности и потребних компетенција у оквиру савремених односа медијске комуникације.

Због тога је ова студија започета дефинисањем појма новинарства, прецизирањем његових функција и указивањем на вредности и антивредности ове професије. Иако постоје различити приступи појму новинарства, његова специфичност огледа се „у томе што оно информише, ... али и утиче на друштво у смислу решавања важних друштвених питања“, па се у овом поглављу посебна пажња посвећује друштвеној одговорности медија. Друго поглавље представља својеврстан наставак промишљања о новинарству, јер се бави одговором на питања: шта значи бити новинар и које врлине треба неговати, а којих се порока ослободити? Осим савладавања технике јавног наступа, разумевања вербалне и невербалне комуникације, критичког мишљења, проверавања података, стицања осећаја за меру и етичност у извештавању, у новом миленијуму новинари морају овладати и новим компетенцијама да би се успешно кретали токовима модерног новинарства.

Поштујући правило важности бекграунда и његовог места у новинарском тексту, тек после упознавања са основним појмовима ауторка у трећем поглављу упоредно сагледава историју новинарства и развој људске комуникације од предисторијског периода до појаве интернета као последње станице развоја новинарства. Природан след тема наставља се у четвртм поглављу прецизирањем теоријског концепта три вида новинарског изражавања са посебним освртом на основне одлике информативно-фактографског и истраживачког новинарства без намере да се посебно залази у особине појединачних

облика новинарског изражавања у оквиру ова два вида новинарства. Редакција као једина новинарска служба у медијском предузећу тема је петог поглавља књиге „Увод у новинарство”. Од традиционалне до дигиталне редакције у којима се на различите начине кроз фазе израде медијских текстова од аналогног до дигиталног доба стигло до нових технолошких решења, убрзаног процеса производње, смањења броја производних фаза, нестанка појединих новинарских послова и редуковања броја новинара. Без обзира о каквој редакцији је реч, пракса каже да новинар са собом треба да донесе специфичан стил и оригиналан печат.

У следећем делу књиге, ауторка отвара питање вештине извештавања и износи податак да се за разлику од аналогног доба када се програм рада медија планирао за „непознату” публику „од 7 до 77 година”, данас информације шаљу тачно профилисаној публици сходно њиховим жељама и потребама. Савладати вештине извештавања значи добро се припремити почевши од избора теме, прикупљања података, селектовања, обраде и писања текста. У последњој фази производње вести долази до различитих нивоа уређивања текста – лекторисање, редиговање и коректура. Писање за медије карактеристично је по новинарском стилу који мора бити ослобођен клишеа, фраза, бесмислица, језичког корова.

За разлику од других специјализација, рад спортских новинара карактеристичан је по „свакодневном контакту са спортистима и клубовима, по блискости и континуитету извештавања”. Спортски новинари прате спортске активности, извештавају о такмичењима, интервјуишу, учествују у директним преносима, извештавају о негативним појавама у спорту, коментаришу и анализирају резултате мечева. Тиме се могу бавити само образовани новинари који поштују стандарде своје професије. Седмо поглавље ове књиге бави се специфичностима спортског извештавања, основним жанровима у спортском новинарству, директним преносом, вештином коментарисања, да би се ауторка затим осврнула на основне смернице у развоју спортског извештавања у Србији.

Од дефинисања основних појмова полако се прелази на вештину креирања наслова и најава с обзиром на то да је насловна композиција у штампаним медијима важна структурална карактеристика која информисе, вреднује и привлачи пажњу. Уз извесне специфичности, ове основне функције насловног блока важе и за најаве у електронским медијима. Посебно место у овом поглављу заузима писање наслова за онлајн медије, јер у мноштву извора на интернету није лако привући пажњу корисника.

Ниједан облик новинарског изражавања у штампаним, електронским, дигиталним медијима не може настати без поузданих извора информација, па су зато у наредних пет поглавља ове књиге представљени начини долажења новинара до потребних информација. После дефинисања овог појма, најважније је осветлити сложен и вишеслојан однос новинара и извора података, укључујући принципал-агент теорију између уговорних страна које у оквиру тржишне размене прикривају добијене информације; затим одлуку о поверљивости између новинара и анонимних извора информација укључујући

и стратегију оглађивања и дистанцирања новинара од непроверених информација и непоузданих извора. Осим многобројних врста информација, различитих видова забране објављивања информација и извора, у следећим поглављима ауторка се бави специфичностима информативних агенција, конференцијама за новинаре и саопштењима за јавност као изворима података. Интервју, дијалогски жанр посебно информативан и непосредан у комуникацији, у књизи се сагледава у ширем смислу као најчешћи метод прикупљања података у новинарској пракси.

„Увод у новинарство” затвара четрнаесто поглавље у коме се тежи сагледавању утицаја медијских система на развој новинарства. Осим структуре и типова медијског система и медија, ово поглавље садржи и дефинисање медијске индустрије и медијског тржишта као „сектора који обухвата креирање, обликовање и дистрибуцију медијских садржаја преко одређених канала у циљу његове масовне потрошње”. Отишло се и корак даље. Ради лакшег разумевања развоја новинарства у глобалном друштву било је потребно изаћи из оквира медијског система у конкретној држави и важност новинарства сагледати у контексту медијске политике и регулативе Европске уније са њеним високо постављеним циљевима и евидентном кризом медијских слобода, као и улогом медија у транзиционим променама и европским интеграцијама.

Иако су Предрасуде и дилеме о новинарству текст који је у саставу првог поглавља, јер је он део уводног предавања, њиме треба завршити приказ ове књиге с намером да се укаже на важност отклањања предрасуда и дилема, разбијања илузија о романтичној професији која ништа не тражи, а пуно даје. Одговарајући на уобичајена питања, ауторка посебно истиче важност професионалних критеријума на којима ће се изградити будући новинари у оквиру своје вишегодишње теоријско-практичне едукације.

Оно што представља посебан квалитет ове занимљиве студије јесте то што се свако поглавље завршава са резимеом и посебно истакнутим питањима или констатацијама које се могу употребити као теме за размишљање и практичан рад студената што доприноси развоју критичког размишљања и креативности младих новинара.

Silvia T. Alvarez (1963)

is Associate Professor of *Introduction to Political Sciences* and *Theory and Methodology of History Area* in the Department of Humanities of the National University of the South, Bahía Blanca, Argentina. She is director of the Center for 20th Century Studies based in the Department of Humanities of the Universidad Nacional del Sur. Her research topics include dimensions of the history of international politics, particularly since the second half of the 20th century, through the perspective of sovereignty. In recent years, she has added to her research topics the link between history and the discipline of international relations. She has directed theses in history and international relations. She has directed and co-directed CIN scholarships, advanced student scholarships (UNS), research initiation scholarships (UNS) and doctoral scholarships (CONICET). She has participated in the evaluation of national and foreign scientific journals. She has been a jury in national competitions for assistants and professors in national universities of Argentina. She has participated as a jury in dissertations and postgraduate theses. She has directed research projects since 2004. As of 2022 she directs the project "State, sovereignty, autonomy, identity: historical perspectives of contemporary Argentina (second half of the 20th century – early 21st century)", subsidized by the Secretariat of Science and Technology of the National University of the South. She has participated in international networks and international research projects, such as the Pan-American Institute of Geography and History and the Mercosur Observatory. She has participated in the organization of national and international conferences as well as various scientific meetings, the last of which, in 2021, "Winter School. States, civil society and the international system" within the framework of the Montevideo Group Association (AUGM). She has participated in various academic committees, including: steering committee of the National Association of Faculties of Humanities and Education of National Universities, Caicyt, History Curricular Commission and EdiUNS Advisory Council. Currently, she is alternate coordinator of the Political and Social Sciences Committee (AUGM). Her works, linked to international themes, have resulted in her participation as co-editor of books, collaborator in collective works and scientific articles, as well as a lecturer or panelist in Argentina, Brazil, Spain, Chile, the United States, Greece, Mexico, Serbia, Turkey and Israel.

Предраг Капор (1953)

дипломирао, магистрирао и докторирао на Економском факултету Универзитета у Београду са темама из области међународних финансија. Био секретар Амбасаде СФРЈ у Бону, Савезна Република Немачка, саветник три министра за економске односе са иностранством, помоћник савезног министра за економске односе са иностранством, помоћник савезног министра за трговину, извршни директор у Југословенској банци за међународну економску сарадњу и извршни директор у „Дунав” осигурању. Редовни је професор

универзитета у пензији. Аутор је и коаутор је 44 публикације (из области банкарства, међународног банкарства, међународних финансија, међународних пословних финансија, финансијског менаџмента, међународног инвестирања, берзанског пословања, међународног пројектног финансирања, спољне трговине, управљања финансијским ризиком, геополитике...), преко 150 научних и стручних радова и неколико стотина других радова.

Ana Clara Barandela (1996)

Professor of Anthropological Sciences at the Facultad de Filosofía y Letras, the University of Buenos Aires (UBA). She worked as an assistant for the subject Economic Anthropology, from 2018 to 2021 at the same University. She carried out an academic exchange with the Universidad Autónoma de México (UNAM), in 2020. Currently, she is a scholarship holder in the project: "Territory, identity and conflicts among indigenous groups in Argentina" at the same University. The research is focused on indigenous women trajectories in the public health sector in North Chaco Province, Argentina.

Eugenia María Teresa Morey (1972)

Professor of Anthropological Sciences at the Facultad de Filosofía y Letras, the University of Buenos Aires (UBA). Member of the Instituto de Ciencias Antropológicas at the same University. Currently she is finishing her PhD dissertation about indigenous populations from Chaco Province, Argentina. The areas of specialisation are gender, economy, public policies, professional training, health and interculturality among indigenous communities from provinces of Salta, Chaco, Tucumán, Jujuy, Santiago del Estero, Río Negro and Neuquén, Argentina. She also works as a professor at the Universities of Luján and Hurlingham in Buenos Aires Province, Argentina.

Ana María Murgida (1965)

is a sociocultural anthropologist, PhD in Humanities, at the School of Humanities, the University of Buenos Aires. She is a professor at the Department of Anthropological Sciences and a researcher at the Institute of Anthropological Sciences – FFyL-UBA where she teaches Social Theory and seminars on Anthropology of Risk and Disasters. She is a professor in the Master's Degree program on Urban Solid Waste at the National Technological University. Her fields of expertise include risk and socio-environmental vulnerabilities in the face of hydroclimatic phenomena, pollution, industrial accidents, public works, urban solid waste management and extractivism. She coordinates national and international interdisciplinary research and projects of technology transfer. She served as director of science and policy liaison at the Inter-American Institute for Global Change Research and as a coordinator in the area of

energy efficiency and climate change at the Department of the Environment of the City of Buenos Aires. She develops transdisciplinary professional projects in public works and risk prevention.

Juan Carlos Radovich (1951)

Professor, PhD in Social Anthropology, from Facultad de Filosofía y Letras, the University of Buenos Aires (UBA); Member of the Instituto de Ciencias Antropológicas at the same University; Senior researcher at the National Council for Scientific and Technological Research (CONICET); From 1987 to 1989, president of the Colegio de Graduados en Antropología de la República Argentina. Also he is a member of several international academic institutions. He has been a visiting professor at some Universities from Chile, Brasil and South Eastern Europe (Croatia, Serbia and Slovenia). Areas of specialisation: indigenous policies, sociocultural impacts of large scale projects, resettlement processes among rural populations, migrations, risk perception and disasters in contemporary society, ethnicity, ethnic conflicts, xenophobia and racism in Argentine society.

Дарко Обрадовић (1989)

програмски је директор Центра за стратешку анализу у Београду. Дипломирао је на Факултету безбедности Универзитета у Београду. Поседује диплому мастер комуниколога стечену на Факултету друштвених наука у Београду из области дигиталних медија и комуникације. Експерт је за хибридна дејства и геополитику. Аутор је више научних радова, анализа, чланака и колумни из области науке о безбедности, међународних односа и геополитике. Најзначајнији радови односе се на хибридна дејства на Западном Балкану.

Андреа Бучалина Матић (1984)

дипломирала је на Факултету за менаџмент 2008. године. Мастер рад „Жене – предузетнице у различитим културолошким окружењима” одбранила је на Факултету за пословне студије 2009. године, а 2013. стекла звање доктор економских наука, одбравивши докторску дисертацију „Компаративна анализа савремених светских токова у управљању инвестицијама у нанотехнолошке производе”, у склопу заједничког програма Факултета за пословне студије и Факултета за међународну економију у Београду. Током професионалног ангажовања бирања је у звање сарадника у настави, звање асистента, звање доцента и ванредног професора на Факултету за пословне студије у Београду. Обављала је функцију продекана за први ниво студија на Факултету за пословне студије у Београд. Научна интересовања у академској каријери су из области менаџмента. Била је и рецензент великог броја научних радова. Истраживач на пројектима који су финансирани од стране Министарства просвете, науке

и технолошког развоја РС (циклус истраживања 2011 – до данас): Пројекат број III 45003 у области интегралних и мултидисциплинарних истраживања „Оптоелектронски нанодимензионални системи – пут ка примени“ (носилац пројекта: Институт за физику, Београд) и Пројекат број III 44006 у области интегралних и мултидисциплинарних истраживања „Развој нових информационо-комуникационих технологија, коришћењем напредних математичких метода, са применама у медицини, телекомуникацијама, енергетици, заштити националне баштине и образовању“ (носилац пројекта Математички институт САНУ). Члан је Удружења економиста и менаџера Балкана.

Биљана Пејовић (1975)

дипломирала је на Факултету за пословне студије у Београду на смеру међународно пословање. Мастер рад „Ефекти процеса реструктурирања“ одбранила је на заједничком програму Факултета за пословне студије, Факултета за међународну економију и Пантеион универзитета друштвених и политичких наука из Атине. Докторску дисертацију „Алтернативни извори финансирања као фактор развоја финансијског тржишта Србије“ одбранила је 2018. године. Током професионалног ангажовања бирања је у звање сарадника у настави, звање асистента, звање доцента на Факултету за пословне студије у Београду и Факултету друштвених наука у Београду за ужу научну област финансије. Аутор је и коаутор научних радова објављених у домаћим и страним часописима. Две године била је ангажована као предавач рачуноводства на енглеском језику на курсу организованом у сарадњи са *International Association of Book-keepers* из Лондона. Члан је Савета Православног богословског факултета у Београду од 2019. године.

Милица Несторовић (1983)

је ванредни професор на Факултету друштвених наука у Београду у научној области Међународна и пословна економија. Дипломирала је и одбранила мастер рад на Факултету за пословне студије у Београду. Одбранивши докторску дисертацију из области економије, стекла је звање доктора економских наука. У професионалном ангажовању обављала је функцију продекана за друге и треће степен студија и науку и руководиоца студија на даљину (*Distance Learning System – DLS*). Аутор је и коаутор више научних радова објављених у домаћим и страним часописима, као и радова презентованих на научним конференцијама, а такође има и неколико публикованих уџбеника. Научна интересовања у академској каријери односе се на различите концепте економије, са освртом на микроекономију и макроекономију.

Алекса Јаџић (1997)

завршио је друштвено-језички смер XV београдске гимназије и дипломирао на смеру новинарство Факултета за културу и медије у Београду. Током основних студија стицао је искуство као дописник студентске рубрике на веб-порталу *iSerbia* (2016-2017), пољопривредном веб-порталу „Агроклуб” (2020-2022) и у програму Радио Београда 2 (2018-2019). Такође, учествовао је у организацији и реализацији догађаја Клуба привредних новинара за *CEI Регионални форум здравствене велнес и СПА индустрије 2017. и 2018. године*. Након завршених основних студија 2020. године, постаје сарадник у настави на Факултету за културу и медије. Објављује поезију и кратке приче у часописима, антологијама и зборницима књижевних радова широм Србије, Црне Горе, Босне и Херцеговине, Хрватске, Русије итд. Истакао се, између осталих, првом наградом на Међународном књижевно-историјском конкурс „Руско срце у српској земљи” (2016). Завршава мастер политиколошке студије религије на Факултету политичких наука у Београду.

Елена Делева (1998)

рођена је у Струмици, Северна Македонија. Основну школу и гимназију завршила је у Валандову. Дипломирала је 2021. године на Факултету за спорт, Универзитет Унион „Никола Тесла” у Београду на смеру Спортско новинарство. Мастер академске студије Комуникологије на Факултету политичких наука у Београду уписала је 2021/22. Новинарка је „Спортског журнала” где обрађује теме из области тениса, бокса, атлетике, каратеа и стрељаштва.

О часопису

У часопису „Друштвени хоризонти” објављују се радови који су резултат појединачних и групних (највише три коаутора) истраживања у области друштвених наука.

Часопис се публикује у штампаној и електронској форми два пута годишње, у јуну и децембру.

Часопис објављује:

1. оригиналане научни радове (у којима се саопштавају претходно не-објављивани резултати сопствених истраживања) – ОНР;
2. прегледне радове (који садрже оригиналан, детаљан и критички приказ истраживачког проблема или подручја у коме је аутор остварио одређени научни допринос, видљив на основу аутоцитата) – ПР;
3. кратка или претходна саопштења (оригинални научни рад прелиминарног карактера) – КС, ПС;
4. научне критике и полемике (расправе о одређеној теми засноване искључиво на научној аргументацији) – НК, НП;
5. стручне радове (у којима се представљају и промишљају искуства корисна за унапређење професионалне праксе) СР;
6. информативне прилоге (уводнике, коментаре, осврте, белешке) – ИП, и
7. приказе публикација (књига, зборника, часописа, научних догађаја и сл.) – ПП.

Радови се објављују на српском језику и ћириличком писму или на енглеском језику и латиничном писму.

Рокови за слање радова су: 1. фебруар и 1. август. Радове слати на имејл адресу: dh.office@fdn.edu.rs

Услови за објављивање радова

Сви радови се анонимно рецензирају. Могу бити објављени само радови који су позитивно рецензирани.

Аутори су у обавези да уз рад доставе потписану и скенирану изјаву да рад није претходно објављен или понуђен другој публикацији за објављивање и да у целини или у деловима није реч о плагијату или аутоплагијату. Образац изјаве може се преузети са интернет-странице часописа: <https://www.fdn.edu.rs>

Аутори су дужни да доставе лекторисан текстове у складу са овим упутством, у супротном неће бити разматрани за објављивање.

Радови под редним бројевима 1, 2. и 4. могу имати највише 40.000 карактера

са размацама, укључујући фусноте и ендноте, не узимајући у обзир наслов и сажетке на српском и енглеском језику и списак референци.

Радови под редним бројевима 3. и 5. могу имати највише 25.000 карактера са размацама, укључујући фусноте и ендноте, не узимајући у обзир наслов и сажетке на српском и енглеском језику и списак референци.

Радови под редним бројевима 6. и 7. Могу имати највише 10.000 карактера са размацама, укључујући фусноте и ендноте.

Изузетно, ако Уредништво процени научну, стручну или информативну оправданост, рад може бити и обимнији.

Стандарди за припрему рада

- Рад мора да садржи: 1) податке о аутору или коауторима, 2) наслов 3) апстракт и кључне речи на српском језику, односно енглеском језику ако је њиме написан, 4) текст, 5) најмање два међунаслова, 6) литературу и 7) податке о аутору или коауторима, наслов, сажетак и кључне речи на енглеском језику, ако је написан на српском језику, односно податке о аутору или коауторима, наслов, сажетак и кључне речи на српском језику, ако је написан на енглеском језику и 8) фотографије аутора и коаутора у JPG формату и биографије до 15 редова, које обавезно садрже, после имена и презимена, годину рођења у заградама.

- Рад може да садржи: поднаслов, илустрације (тебеле, графиконе, шеме, фотографије, цртеже и сл.), фусноте, ендноте, вебографију и остале изворе.

- Рад мора да буде припремљен у програму Microsoft Word, формат странице A4, све маргине 2,54 центиметра, врста слова Times New Roman, величина слова (Font size) 12, једноструки проред (Line spacing: Single).

- Подаци о аутору или коауторима: име и презиме јединог или првог аутора (прва страница, први ред, леви блок - Align); пун назив институције у којој ради (други ред, без прореда, леви блок); седиште институције у којој је ради (трећи ред, без прореда, леви блок); по истом начелу следе подаци о коауторима; уз име аутора и сваког коаутора ставља се звездица¹ која упућује на могући контакт са њима.

Иза следи једнокорачна белина (Enter).

- Наслов рада пише се великим а, евентуални, поднаслов малим словима (и наслов и поднаслов: средина (Center), без прореда ако су у више редова). Наслов и поднаслови пишу се црним словима (Bold).

Иза следи једнокорачна белина (Enter).

- Апстракт садржи од 150 до 200 речи и пише се иза одреднице Апстракт (Bold) која почиње новим редом (First line 12.7), а иза ње стављају се две тачке (:).

* Контакт: e-mail

После две тачке прво слово је велико, а текст је Regular.

Кључне речи садрже од 5 до 10 речи или синтагми иза одреднице Кључне речи (Bold) која почиње новим редом (First line 12.7), иза ње стављају се две тачке (:), пишу се великим словима, текст је Regular, а свака кључна реч је од других раздвојена запетом, са тачком на крају наведених кључних речи.

Иза следи једнокорачна белина (Enter).

- Текст у целини пише се Regular, са изравнатим маргинама (Justify), започиње новим редом (First line 12.7), као и сваки следећи пасус у тексту, без прореда (Line spacing: Single).

- Међунаслови су не обележавају редним бројевима и пишу се на средини (Center) црним словима (Bold). Међунаслови су од претходног и текста који следи одвојени једнокорачним белинама (Enter).

- У фуснотама се дају краћа објашњења делова основног текста (до пет редова), а у енднотама (на крају текста, пре литературе) шире експликације (до 20 редова) које се односе на одређени део основног текста. Фусноте и ендноте почињу новим редом (First line 12.7) и пишу се величином слова (Font size) 10, без прореда (Line spacing: Single).

- Илустрације (тебеле, графикони, шеме, фотографије, цртежи и сл.) дају се одвојени од претходног текста једнокорачном белином (Enter) и имају обавезан потпис који је од илустрација одвојен истом таквом белином. Потпис садржи врсту илустрације са редним бројем, написану курзивом (Italic), следе две тачке (:) иза којих се пише објашњење илустрације (Regular) са великим словом на почетку. Илустрација и потпис дају се на средини (Center). И иза потписа следи једнокорачна белина (Enter). Пример:

Табела 1: Објашњење табле

- Директни и индиректни цитатати, укључујући аутоцитате, дужи од једног реда, визуелно се издвајају једнокорачном белином од претходног и текста који следи (Enter), као и ширењем бочних маргина за 0,6 центиметара. Примери директног и индиректног цитата:

„Директан цитат почиње новим редом (First line 12.7), обавезно садржи наводнике, који су написани по правопису српског, односно енглеског језика. У тексту написаном на српском језику наводници се пишу на следећи начин: „цитирани текст”, наокако другачије (нпр. „цитирани текст,” или »цитирани текст« и сл.). (Извор директног цитата)

Индиректни цитат подразумева коришћење у тексту одређеног података, идеје, става, мишљења, предвиђања итд. који није дословно преузет, али не

представља резултат самосталног истраживачког рада (ко)аутора текста. Такође почиње новим редом, али се не користе наводници. (Извор индиректног цитата)

- Извори директних и индиректних цитата дају се у загради на крају цитата, после наводника, код директних, и тачке, код индиректних цитата, на писму публикације из којих су цитати коришћени. Потун библиографски податак публикације из које је директан или индиректан цитат коришћен даје се у литератури, вебографији или осталим изворима на крају рада. Примери:

(Презиме, година: страница/е)

(Презиме, Иницијал/и имена. година: страница/е) када се у литератури појављују два иста презимена

(Презиме, Иницијал/и имена. и презиме, Иницијал/и имена. година: страница/е) када се у литератури појављују коаутори са истим презименима

(Презиме и други, година: страница/е) када је више од два аутора

(Презиме, година: страница/е; Презиме, година: страница/е; Презиме, година: страница/е; итд.) код индиректних цитата којима се сажимају подаци, идеје, ставови, мишљења, предвиђања итд. више од једног аутора

(Презиме, година: веб-адреса)

(Презиме, Назив дневних или периодичних новина, година/број: страница/е) код осталих извора

(Назив документа, година: страна) код осталих извора.

(Исто: страница/е) код директних и индиректних цитата из истог извора који следе један за другим

- У литератури, која се пише малим словима са великим почетним словом – Литература, и две тачке без белине (:), црним словима и курзивом (**Bold** и *Italic*), на средиини (*Center*), са једнокорачним белинама од последње реченице у тексту и од прве библиографске јединице (*Enter*), наводе се искључиво публикације – књиге, часописи, зборници радова – које су директно или индиректно цитиране у раду. Литература садржи потпуне библиографске податке о свакој коришћеној публикацији на језику и писму на којима је објављена. Редослед публикација даје се по азбученом реду презимена јединог или првог аутора, са редним бројем испред сваке публикације.

Пример библиографских података о књигама које се наводе у литератури:

Презиме Име (година објављивања): Пун назив књиге (*Italic*); Место издања: Издавач.

Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун назив књиге (*Italic*); Место издања: Издавач.

Презиме Име, Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун назив књиге (*Italic*); Место издања: Издавач.

Пример библиографских података о часописима који се наводе у литератури:

Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста; Назив часописа (*Italic*), вол. римски број, бр. арапски број; Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста; Назив часописа (*Italic*), вол. римски број, бр. арапски број; Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Презиме Име, Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста; Назив часописа (*Italic*), вол. римски број, бр. арапски број; Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Пример библиографских података о зборницима радова који се наводе у литератури:

Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста. У: ур. или пр. Презиме/на, Иницијал/и имена. Пун назив зборника радова (*Italic*); Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста. У: ур. или пр. Презиме/на, Иницијал/и имена. Пун назив зборника радова (*Italic*); Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

Презиме Име, Презиме Име и Презиме Име (година објављивања): Пун наслов текста. У: ур. или пр. Презиме/на, Иницијал/и имена. Пун назив зборника радова (*Italic*); Место издања: Издавач; стр: почетна – завршна објављеног текста.

- У (евентуалној) вебографији, која се пише малим словима са великим почетним словом – Вебографија, и две тачке без белине (:), црним словима и курзивом (**Bold** и *Italic*), на средиини (**Center**), са једноструким белинама од последње библиографске јединице у литератури и од прве библиографске јединице у вебографији (**Enter**), наводе се искључиво електронски објављене публикације – књиге, часописи, зборници и текстови на веб-порталима или веб-сајтовима – које су директно или индиректно цитиране у раду. Редослед публикација даје се по азбученом реду презимена јединог или првог аутора, са редним бројем испред сваке електронски објављене публикације на језику и писму на којима је објављена.

Примери библиографских података о електронским публикацијама које се наводе у вебографији:

Презиме Име, Пун наслов текста (*Italic*); веб-адреса (приступљено: дан, месец, година)

Пун наслов текста (*Italic*); веб-адреса (приступљено: дан, месец, година)

- У (евентуалним) осталим изворима, који се пишу малим словима са великим почетним словом – Остали извори, и две тачке без белине (:), црним словима и курзивом (**Bold** и *Italic*), на средиини (*Center*), са једноструким белинама од последње библиографске јединице у литератури, односно (евентуалној) вебографији и од прве библиографске јединице осталим изворима (*Enter*), наводе се искључиво остале публикације – документи, дневне и периодичне новине и сл.) – које су директно или индиректно цитиране у раду. Редослед публикација даје се по азбученом реду назива публикације, са редним бројем испред сваке, на језику и писму на којима је објављена.

Примери библиографских података о публикацијама које се наводе у осталим изворима:

Презиме Име (година): Пун наслов текста; Назив дневних или периодичних новина (*Italic*), бр. арапски број; Место: Издавач; стр. арапски број.

Пун наслов документа (година); Место: Издавач; стр. арапски број.

- Ако је рад написан на српском језику и ћириличном писму, после литературе (евентуално вебографије, односно осталих извора) завршава се именима (ко)аутора и афилијацијама, насловом и, евентуалним, поднасловом рада, апстрактом и кључним речима на енглеском језику и латиничном писму по истом упутству за српски језик. За Апстракт се користи израз – *Abstract*, а за кључне речи – *Keywords*.

Ако је рад написан на енглеском језику и латиничном писму, после литературе (евентуално вебографије, односно осталих извора) завршава се именима (ко)аутора, афилијацијама, апстрактом и кључним речима на српском језику и ћириличном писму по овом упутству.

About the journal

The journal Social Horizons publishes papers that are the result of individual and group (maximum three co-authors) research in the field of social sciences.

The journal is published in printed and electronic forms twice a year, in June and December.

The journal publishes:

1. original scientific papers (in which previously unpublished results of one's own research are announced) – OSP;

2. reviewed papers (which contain an original, detailed and critical presentation of the research problem or area in which the author has made a certain scientific contribution, visible on the basis of autocitations) – RP;

3. short or previous announcements (original scientific work of preliminary character) – SA, PA;

4. scientific criticism and polemics (discussions on a certain topic based exclusively on scientific argumentation) – SC, SP;

5. professional papers (in which the experience useful for the improvement of professional practice is presented and considered) – PP;

6. informative attachments (introductions, comments, reviews, notes) – IA, and

7. reviews of publications (books, collections, journals, scientific events, etc.) – RP.

Papers are published in Serbian and Cyrillic alphabet or in English.

Deadlines for submitting papers are: February 1 and August 1. Papers should be sent to the e-mail address: dh.office@fdn.edu.rs

Conditions for publishing the papers

All papers are reviewed anonymously. Only papers that have been positively reviewed can be published.

The authors are obliged to submit a signed and scanned statement which confirms that the paper has not been previously published or offered for another publication and that, in whole or in part, it is not plagiarism or autoplagiarism. The statement form can be downloaded from the journal's website: <https://www.fdn.edu.rs/>

Authors are required to submit proofread texts in accordance with this instruction, otherwise they will not be considered for publication.

Papers under ordinal numbers 1, 2 and 4 can have a maximum of 40,000

characters with spaces, including footnotes and endnotes, without taking into account the title and abstracts in Serbian and English and the list of references.

Papers under ordinal numbers 3 and 5 may have a maximum of 25,000 characters with spaces, including footnotes and endnotes, not taking into account the title and abstracts in Serbian and English and the list of references.

Papers numbered 6 and 7 can have a maximum of 10,000 characters with spaces, including footnotes and endnotes.

Exceptionally, if the Editorial Board assesses scientific, professional or informative justification, the paper may be more extensive.

Standards for the preparation of papers

- The paper must contain: 1) information about the author or co-authors, 2) the title 3) the abstract and key words in Serbian, or English, 4) the text, 5) at least two subtitles, 6) literature and 7) data on the author or co-authors, the title, abstract and keywords in English, if it is written in Serbian, or data on the author or co-authors, the title, the abstract and keywords in Serbian, if it is written in English and 8) photographs of authors and co-authors in JPG format and biographies up to 15 lines, which must contain, after the name and surname, the year of birth in parentheses.

- The paper may contain: subtitle, illustrations (tables, graphs, schemes, photographs, drawings, etc.), footnotes, endnotes, webography and other sources.

- The paper must be prepared in Microsoft Word, A4 page format, all margins 2.54 centimeters, font type Times New Roman, font size 12, single line spacing.

- Information about the author or co-authors: the name and surname of the only or the first author (the first page, the first line, the left block - Align); the full name of the institution in which he/she works (the second row, without spacing, left block); the location of the institution in which he/she works (the third row, without spacing, left block); the data on co-authors follow the same principle; next to the name of the author and each co-author, an asterisk is placed indicating possible contact with them.

It is followed by Enter key.

- The title of the paper is written in capital letters and, possibly, the subtitle in smaller font (both the title and the subtitle: at the center), without spacing if they are in several lines. The title and subtitle are written in bold.

It is followed by Enter key.

- The abstract contains from 150 to 200 words and is written after the entry in bold which starts with a new line (the first line 12.7), and the colon is placed after it (:). After the colon, the first letter is capital, and the text is regular.

Keywords contain 5 to 10 words or phrases after the keyword entry (bold) that starts with a new line (the first line 12.7), followed by the colon (:), written in capital letters, the text is regular, and each keyword is separated from the others by a comma, with a full stop at the end of the keywords listed.

It is followed by Enter key.

- The text as a whole is written regular, with flattened margins (Justify), starting with a new line (the first line 12.7), as well as each subsequent paragraph in the text, without spacing (single line spacing).

- Section titles are not marked with ordinal numbers and are written in the center in bold. They are separated from the previous text and the following one by Enter key.

- In the footnotes, shorter explanations of parts of the basic text (up to five lines) are given, and in the endnotes (at the end of the text, before the literature) wider explanations (up to 20 lines) that refer to a certain part of the basic text. Footnotes and endnotes begin with a new line (the first line 12.7) and are written in font size 10, single line spacing).

- Illustrations (tables, graphs, schemes, photographs, drawings, etc.) are given separated from the previous text by pressing Enter and have description which is separated from the illustrations by the same white. The description contains a type of illustration with an ordinal number, written in italics, followed by the colon (:) followed by an explanation of the illustration (regular) with a capital letter at the beginning. The illustration and description are given in the center. The description is followed by Enter key. This is an example:

Table 1: The explanation of the table

- Direct and indirect citations, including autocitations, longer than one line, are visually distinguished by Enter key from the previous text and the following one (Enter key), as well as by expanding the side margins by 0.6 centimeters. These are examples of direct and indirect citations:

„The direct quote begins with a new line (the first line 12.7), it must contain quotation marks, which are written according to the orthography of Serbian or English. In a text written in Serbian, quotation marks are written as follows: „quoted text”, not differently (e.g. „quoted text,, or »quoted text«, etc.).

(The source of direct quotation)

Indirect citation implies the use of certain data, ideas, attitudes, opinions, predictions, etc. in the text which is not taken literally, but does not represent the result of independent research work of the (co) author of the text. It also starts with a new line, but no quotes are used. (the indirect citation source)

- Sources of direct and indirect citations are given in parentheses at the end of the citation, after quotation marks, in direct citations, and full stops, in indirect citations, in the letter of the publication from which the citations were used. The complete bibliographic data of the publication from which the direct or indirect citation was used is given in the literature, webography or other sources at the end of the paper. These are examples:

(The surname, the year: page (s))

(The surname, the initial (s) of the name. The year: page (s)) when two identical surnames appear in the literature)

(The surname, the initial(s) of the name and surname, the initial(s) of names. The year: page (s)) when co-authors with the same surnames appear in the literature

(The surname and others, the year: page (s)) when there are more than two authors)

(The surname, the year: page (s); The surname, the year: page (s); The surname, the year: page (s), etc.) for indirect citations that summarize data, ideas, attitudes, opinions, predictions, etc. of more than one author)

(The surname, the year: web address)

(The surname, The name of a daily or periodicals, the year / number: page (s)) from other sources

(Document name, the year: page) for other sources.

(Ibid: page (s)) for direct and indirect quotations from the same source that follow one another

- In literature, which is written in small letters with a initial capital letter - Literature, and the colon (:), in bold and italics, in the center, with Enter key from the last sentence in the text and from first bibliographic units (Enter), only publications - books, journals, collections of papers - that are directly or indirectly cited in the paper are listed. The literature contains complete bibliographic data on each used publication in the language and script in which it was published. The order of publications is given in alphabetical order of the surnames of the sole or first author, with the ordinal number in front of each publication.

An example of bibliographic data on books cited in the literature:

The surname The name (the year of publication): The full title of the book (italics); The place of publication: The publisher.

The surname The name (the year of publication): The full title of the book (italics); The place of publication: The publisher.

The surname The name, The surname The name and The surname The name (the year of publication): The full title of the book (italics); The place of publication: The publisher.

THE JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

SOCIAL HORIZONS

PUBLISHED TWICE A YEAR / VOL. II, NO. 4, DECEMBER 2022

Published by

Faculty of Social Sciences
11070 Belgrade, Bulevar umetnosti 2a
<https://www.fdn.edu.rs>

For the publisher

Mirko Miletić PhD, Dean of the Faculty of Social Sciences

Editor in Chief

Dragana Trifunović PhD

Editorial Board

Mike Friedrichsen PhD (Germany), Arulchelvan Sriram PhD (India), Sebastian Stępień PhD (Poland),
Valentina Marinescu PhD (Romania), Predrag Terzić PhD, Goran Lalić PhD, Milica Nestorović PhD,
Marko Đorđević PhD, Nenad Perić PhD, Srđan Žikić PhD, Andrija Blanuša PhD,
Slobodan Petrović PhD (Serbia), Zdravko Sordjan PhD (Slovenia),
Guillermo de Haro Rodríguez (Spain), John Carey PhD (USA)

Scientific Council

Juan Carlos Radovich PhD (Argentina), Giorgi Kvinikadze PhD (Georgia),
Gyöngyvér Hervainé Szabó PhD (Hungary), Manish Verma PhD (India), Jan Polcyn PhD (Poland),
Francisco José Bernardino da Silva Leandro PhD (Portugal), Slobodan Pajović PhD – President,
Ljubiša Mitrović PhD, Marko Carić PhD, Ljubiša Despotović PhD, Jovan Bazić PhD, Mirko Kulić PhD,
Predrag Kapor PhD, Mirko Miletić PhD (Serbia)

Reviewers

All members of the Editorial Board and Tamás Tóth PhD (Hungary), Pawel Dahlke PhD (Poland),
Srbobran Branković PhD, Zoran Jevtović PhD, Dragana Gnjatović PhD, Vesna Milanović PhD,
Biljana Ratković Njegovan PhD, Tatjana Milivojević PhD, Ljiljana Manić PhD, Maja Vukadinović PhD,
Nataša Simeunović Bajić PhD, Boris Labudović PhD, Marija Vujović PhD, Iva Šidanin PhD (Serbia)

Secretary of the Editorial Board

Ana Jevtović MA

Language editors

Nevena Miletić Sarić MA, the Serbian language
Nataša Katanić MA, the English language

Graphic Design

Dušan Oluić

Printed by

„Donat Graf”, Belgrade

Circulation

300 copies

ISSN 2787-0693

eISSN 2787-1207

UDC 3

INDEXED IN: SCIndex/Serbian Citation Index

JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

SOCIAL HORIZONS

SHH Vol. II

SHH No. 4

SHH DECEMBER 2022.

FACULTY OF SOCIAL SCIENCES

ISSN 2787-0693

eISSN 2787-1207

UDC 3

A R T I C L E S

Silvia T. Alvarez

DECOLONIAL STUDIES: CONTRIBUTIONS TO THE CONSTRUCTION OF A GLOBAL HISTORY

Predrag Kapor

GERMAN WAR REPARATIONS IN WIDER CONTEXT

*Ana Clara Barandela, Eugenia María Teresa Morey,
Ana Maria Murgida, Juan Carlos Radovich*

COVID-19 AND INDIGENOUS PEOPLES: AN ANALYSIS FROM SOCIAL ANTHROPOLOGY PERSPECTIVE

Darko Obradović

OPERATIONS OF INFLUENCE ON SOCIAL NETWORKS AS A HYBRID THREAT

Andrea Bučalina Matić, Biljana Pejović

THEORETICAL CONCEPTUALIZATION OF ENTREPRENEURSHIP

R E V I E W S

Milica Nestorović

THE ADVANCE TO THE SOUTHEAST

Aleksa Jadžić

NEW JOURNALISM IN OLD STYLE

Elena Deleva

JOURNALISM:

“THE MOUTH OF THE PEOPLE INTENDED FOR THE EARS OF THE RULER”